

EESTI KUNSTIAKADEEMIA
Kunstikultuuri teaduskond
Muinsuskaitse ja konserveerimise osakond

**TRIIPHOONED EESTI MÕISAARHITEKTUURIS –
AJALOOLINE ÜLEVAADE JA INVENTEERIMINE**

Bakalaureusetöö

Autor: Getter Linter

Juhendaja: Dotsent dr Riin Alatalu

Tallinn 2020

EESTI KUNSTIAKADEEMIA
Kunstikultuuri teaduskond
Muinsuskaitse ja konserveerimise osakond

Getter Linter

**TRIIPHOONED EESTI MÕISAARHITEKTUURIS – AJALOOLINE
ÜLEVAADE JA INVENTEERIMINE**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Dotsent dr Riin Alatalu

Tallinn 2020

Autorideklaratsioon

Kinnitan, et:

1. käesolev bakalaureusetöö on minu isikliku töö tulemus, seda ei ole kellegi teise poolt varem (kaitsmisele) esitatud;
2. kõik bakalaureusetöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd (teosed), olulised seisukohad ja mistahes muudest allikatest pärinevad andmed on bakalaureusetöös nõuetekohaselt viidatud;
3. luban Eesti Kunstiakadeemial avaldada oma bakalaureusetöö repositooriumis, kus see muutub üldsusele kättesaadavaks interneti vahendusel.

Ülaltoodust lähtudes selgitan, et:

- käesoleva bakalaureusetöö koostamise ja selle sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste loomisega seotud isiklikud autoriõigused kuuluvad minule kui bakalaureusetöö autorile ja bakalaureusetööga varalisi õigusi käsutatakse vastavalt Eesti Kunstiakadeemias kehtivale korrale;
- kuivõrd repositooriumis avaldatud bakalaureusetöö on võimalik tutvuda piiramatul isikute ringil, eeldan, et minu bakalaureusetööga tutvuja järgib seadusi, muid õigusakte ja häid tavaid heas usus, ausalt ja teiste isikute õigusi austavalt ning hoolivalt.
- Keelatud on käesoleva bakalaureusetöö ja selles sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste kopeerimine, plagieerimine ning mistahes muu autoriõigusi rikkuv kasutamine.

(kuupäev)

(bakalaureusetöö autori nimi ja allkiri)

Töö vastab bakalaureusetöö esitatud nõuetele:

(kuupäev)

(bakalaureusetöö juhendaja allkiri, akadeemiline või teaduskraad)

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	3
1. MÕISTETE SELETUSI.....	4
2. KLAASMAJADE AJALUGU EUROOPAS JA MUJAL	7
2.1. Esimene kasvuhoonelaadne konstruktsioon	7
2.2. Korea kasvuhooned 15. sajandil	8
2.3. Klaasmajade levik Euroopas 17. –18. sajandil	9
2.4. Inglismaa klaasmajad ning tööstusrevolutsiooni mõju kasvuhoonete arengus	11
3. TRIIPHOONED EESTI MÕISAKOMPLEKSIDES JA NENDE TÜPOLOOGIA	15
3.1. Triiphoonete jõudmine Eestisse ja nende kasutus	15
3.2. Ülevaade triiphoonete ehituse omapäradest.....	18
3.3. Triiphoonete tüpoloogia.....	20
3.3.1. Oranžerii tüüp	20
3.3.2. Ühekaldeline triiphoone	20
3.3.3. Kahekaldeline triiphoone.....	23
3.3.4. Kodadega liigendatud triiphoone.....	23
3.3.5. Teisi võimalike liigitusi	24
4. TRIIPHOONETE NIMEKIRI.....	27
5. INVENTEERIMINE	30
5.1. Varasemad inventeerimised	30
5.2. Inventeerimise kokkuvõte	30
KOKKUVÕTE	33
SUMMARY	35
KASUTATUD ALLIKATE JA KIRJANDUSE LOETELU	37
LISAD	40

SISSEJUHATUS

Käesoleva bakalaureuseöö teema valikut mõjutas asjaolu, et Eesti mõisaarhitektuuris on ühe kõrvalhoone tüübi spetsiifilisi uurimusi kirjutatud pigem vähe. Antud uurimus käsitleb mõisaarhitektuuris vähe käsitletud klaasmajade hoonetüüpi, keskendudes triiphoonetele, palmimajadele ja oranžeriidele, kuid puudutades põgusalt ka talveaedasi. Triiphoonete puhul on tegemist eriti õrna konstruktsiooniga, mis tõttu on neid ka meie mõisaarhitektuuris suhteliselt vähe säilinud ja sedagi enamasti vundamendi varemena. Seega vajab antud teema kiiret dokumenteerimist.

Klaasmajade uurimise vajadus seisneb ka selles, et võrreldes ülejäänud mõisa kõrvalhoonetega on triiphoonetele pööratud suhteliselt vähe tähelepanu. Samas loob tänapäeva moodsa inimese looduslähedust ja tervislikku toitumist soosiv elustiil eeldused just triiphoonete kasutuselevõtuks oma algupärasele lähedases funktsioonis.

Antud uurimustöö eesmärk on anda ülevaade klaasmajade ajaloost, samuti kirjeldada Eesti mõisakompleksides esinenud klaaskonstruktsioone. Visuaalse analüüsi ja kirjalike allikate uurimise läbi pakub käesolev uurimustöö välja võimaliku klaasmajade tüpoloogia. Samuti on koostatud nimekiri Eestimaa mõisakompleksidest, kus vastavaid konstruktsioone leidunud on.

Varasemad Eesti-kesksed uurimused antud hoonetüübist on puudulikud. Üldistava ülevaate triiphoonetest 19. saj lõpust saab aiandusinspektor Winkleri reisikirjast, mis on tõlgitus raamatus „Töid Eesti metsanduse ajaloost II“¹ ja 20. sajandi II poole olukorrast annab ülevaate Helmi Üpruse korraldatud 1976-1978. aasta inventeerimine². Täpsemad kirjeldused pärinevad Veljo Ranniku 1970ndatel koostatud Eesti NSV mõisate esialgsest ülevaatest, mille säilikud on maakondade kaupa leitavad Muinsuskaitseameti arhiivist. Triiphoonete ajalugu Eesti keskselt on Ulrike Plath puudutanud oma kirjutises „Liivimaa spargel: kustunud mälestusi Balti aiandusajaloost 18. ja 19. sajandil“³ Õpetatud Eesti Seltsi 2009. aasta aastaraamatus.

Arhiivsele eeltööle järgnes triiphoonete valikuline inventeerimine.

¹ F. Winkler, Aruanne Eestimaa Aiandusseltsi instruktori tegevusest / Bericht von der Tätigkeit des Instruktors des Gartenbauvereins Estlands – Akadeemilise metsaseltsi toimetised. Töid Eesti metsanduse ajaloost II (edaspidi Töid Eesti metsanduse ajaloost II). Koost T. Meikar. Tartu: Eesti Põllumajandusülikooli kirjastus, 1999, lk 97-125, lk 124.

² Eesti NSV mõisaarhitektuuri inventeerimine. Koondaruanne. Koost J. Maiste, A. Hein, 1980. Muinsuskaitseameti arhiiv, s A-514.

³ U. Plath, Liivimaa spargel: kustunud mälestusi Balti aiandusajaloost 18. ja 19. sajandil. – Õpetatud Eesti Selts (edaspidi ÕES) aastaraamat 2009. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, 2010, lk 72-101.

1. MÕISTETE SELETUSI

Käesoleva uurimuse jaoks oluliste mõistete selgitamiseks on kasutatud „Pargiterminite seletussõnaraamatut“.⁴ Triiphoonete, kasvuhoonete, palmimajade, oranžeriide ja talveaedade ühisnimetusena on antud töös kasutatud nimetust „klaasmajad“.

a

alpiaed vt alpinaarium

alpiinium kiviktaimla, kus kasvatatakse ainult alpiinse vööndi (kõrgmäestiku) taimi. Vt. ka alpinaarium

alpinaarium Alpiaed, kiviktaimla, kasvukoha suhtes vahenõudlike taimede (alpitaimede) kasvatamiseks mõeldud aed või aiaosa või peenar, mis kujunduslikult jäljendab alpiniitu. Alpiaias kasvatatakse palju kive ja kõrgmäestikust kasvavaid taimi, mis on kohastunud toitainevaese ja kuiva mullaga. Alpinaariumid tekkisid 19. sajandi keskpaiku, mil kõrgmäestikualadelt, enamasti Alpidest korjatud taimedega hakati kujundama mäenõlvu jäljendavaid aiaosi. Eestis rajati üksikuid alpinaariume juba mõisaparkidesse, koduaedades hakkasid need rohkem levima peale II maailmasõda. Üks Eesti vanimaid ja suurimaid kiviktaimlaid asub Tartu botaanikaaias.

b

botaanikaaed Algselt peamiselt ravimtaimede aed, mis rajati ülikooli juurde meditsiiniüliõpilaste õpetamise tarbeks, tänapäeval taimede kasvatamise, uurimise ja tutvustamisega tegelev asutus, mille juurde kuulub mitmesuguseid taimekollektsioone. Taimed on paigutatud botaanikaaias rühmade viisi süsteemselt eri põhimõtete kohaselt (nt taksonoomia, geograafilise päritolu, kasvukoha, kasutusviisi jm järgi). Soojalembesi taimi kasvatatakse kasvuhoones. Keskajal olid botaanikaaiad eelkäijateks kloostriaiad, hiljem apteegiaiad. Esimesed botaanikaaiad rajati Põhja-Itaalias (Salernos 1309, Veneetsias 1333, Padovas 1540, Pisas 1544, Firenzes 1545). Padova botaanikaaed on maailma vanim samas kohas asuv botaanikaaed. Eesti vanim, Tartu Ülikooli botaanikaaed asutati 1803 professor G. A. Germanni juhatusel.

⁴ S. Nurme, N. Nutt, Pargiterminite seletussõnaraamat. Tallinn: Keskkonnaamet, 2012.

k

kasvuhoone Triiphoone taimede kasvatamiseks või hoidmiseks mõeldud, valgust läbilaskvast materjalist rajatis. Kasvuhoone eri liigid on oranžerii, palmimaja ja talveaed, kuigi nüüdisajal kasutatakse neid mõisteid enamasti kasvuhoone sünonüümidenä. Tänapäeval eristatakse köetavaid ja kütteta kasvuhooneid, seinte ja katuse materjali järgi aga kile-, plast- ja klaaskasvuhooneid. Kasvuhooneid hakati ehitama renessansiajal, kui tekkisid tehnoloogilised võimalused hästi läbipaistva klaasi valmistamiseks. Esimesed lihtsad, mitteköetavad kasvuhooned rajati juba 16. sajandi esimesel poolel Põhja-Itaalias, esimene köetav kasvuhoone ehitati 1547 Pisa botaanikaaias. Kasvuhoonete ehitamine hoogustus 16. sajandi teisel poolel, kui hakati Euroopa suuremate aedade kujunduseks tsitruselisi kasvatama. Esimene raudkonstruktsiooniga talveaed ehitati 1789 Stuttgart-Hohenheimis, 19. sajandil said metallkonstruktsiooniga kasvuhooned tavaliseks. 19. sajandi tuntuimaid kasvuhoonearhitekte oli Joseph Paxton, kes kavandas selle aja suurimad kasvuhooned; tema kavandi järgi 1837 Chatsworthi mõisas ehitama hakatud kasvuhoone oli tollal maailmas suurim. J. Paxton kavandas ka Londoni 1851. aasta maailmanäituseks hiiglasliku Cristal Palace'i (Kristallpalee). Kasvuhooned olid tavapäraseid ka Eesti mõisaansamblites, valdavalt 19. sajandil. Neogooti sugemetega kasvuhooned olid Keila-Joa, Vääna ja Saku mõisas.

o

oranžerii (< pr *orangerie* apelsinimaja, kasvuhoone) Hoone, kus hoitakse talvel tsitruselisi (apselsini- ja sidrunipuid; sidrunipuude jaoks ehitatud kasvuhoonet kutsuti Itaalias *limonaia*'ks) jt külmakartlikke taimi. Oranžeriides on korraldatud ka eksootiliste taimede väljapanekuid ning pidusid ja kontserte. Oranžeriid on ehitatud pidulikus, luksuslikus stiilis, nende kujundamisel on kasutatud rikkalikku dekoori, purskkaeve jm. Oranžeriiks on nimetatud ka barokkaia osa, kus eksponeeritakse konteineritesse istutatud apelsinipuid, mis talveks kasvuhoonesse viiakse. Prantsusmaal ehitati esimene oranžerii Charles VIII eestvõttel Amboise'i lossi juurde, selle eeskujul hakati neid rajama teistegi kuninglike residentside juurde. Oma aja suurim oli Jules Hardouin-Mansart'i kavandatud Versailles' oranžerii (ehitatud 1684–1686), mis mahutas 3000 apelsinipuud. Puude teisaldamiseks ehitati spetsiaalne kraanaga vanker. Eestis leidub oranžerii nt Kuigatsi ja Vihula mõisas.

P

palmimaja Kõrge kasvuhoone, mis on mõeldud eeskätt palmide kasvatamiseks. Omanäoline palmimaja on näiteks Hohenhaupti ehk Glehni lossis.

R

rosaarium (< lad *rosarium*) Roosiaed, teaduslikul, esteetilisel vm eesmärgil rajatud rooside kollektsiooninaed, võib olla ka pargi või aia osa. Ühed suurimad ja tuntuimad on Queen Mary's Gardensi roosiaiad, mis rajati 1903. aastal Londoni Regent's Parki. Eesti suurim on Tallinna Botaanikaiaia rosaarium, mis on rajatud 1962. aastal Aleksander Niine projekti järgi.

T

talveaed Enamasti hoonega seotud kasvuhoone või valgusküllane galerii, kus kasvatatakse eeskätt eksootilisi ilutaimi. Üks 19. sajandi teise poole Euroopa moodsaimaid ja suurimaid talveaedu rajati Leedus Palanga lähedal asunud Kretinga mõisasse 1875. a. Talveaed oli nt ka Sangaste ja Toila-Oru mõisas.

triiphoone (< sks *Treibhaus*) Vt kasvuhoone

2. KLAASMAJADE AJALUGU EUROOPAS JA MUJAL

2.1. Esimene kasvuhoonelaadne konstruktsioon

Lucius Junius Moderatus Columella (ill 1) (4. a pKr – u 70. a pKr) oli Rooma impeeriumi üks olulisemaid põllumajandusteamadel kirjutajaid. Tema 12–osaline teos „*Res Rustica*“ annab olulise ülevaate impeeriumiaegsest põllumajandusest ja viitab ka varajasematele samateemalistele kirjatöödele. Käesoleva uurimuse jaoks on oluline selle 1. saj I kümnendil kirjutatud raamatu 11. osa 3. peatükk „*De cultu hortorum*“ – otsetõlkes „aedade kultuur“, kus leiab teadaolevalt esmamainimist kasvuhoone laadne konstruktsioon.

1: Junius Moderatus Columella portree. Autor: Jean de Tournes, 1559.

Autor kirjeldab külmaõrnade kurgitaimede kasvatamist. Tema õpetuse järgi tuleks istutada taimed korvi, et neid oleks kergem külma korral tuppa tõsta. Töövaeva vähendamiseks võib taimed istutada ka ratastel suurde vaasi, millega taimed vähese vaevata tuppa veeretada. Külma kuid samas päikeselise ilma korral on otstarbekas katta istutusnõud *specularibus*-ga, mis kaitseb taime külmumise eest.⁵

Kirjeldatud *specularibus* on tõlgitud raamatu inglise keelses väljaandes kui *glass* (tõlk. klaas). Tõenäoliselt on tegemist aga mineraaliga, mida tuntakse kui *lapis specularibus*. Kivimile viitab ka Rooma Impeeriumi autor Pliney Vanem oma enstsüklopeedias „*Naturalis Historia*“ (u 77–79 pKr). Pliney kirjelduse kohaselt on kivimit võimalik lõhestada nii õhukesteks kihtideks kui soov on. Suurimate lehtedena oli kivim kättesaadav Hispaanias, kuid seda leidis ka nt Küprosel ja Sitsiilias.⁶

Teoses „*Res Rustica*“ kirjeldatud võib julgelt siduda Rooma keiser Tiberiusega, kelle valitsemisajaga ka raamatu ilmumisperiood kokku langeb. Tiberius, kes oli Augustuse troonipärija ning kasupoeg ja Rooma Impeeriumi rajaja, haigestus ca 30 a pKr, seitse aastat enne oma valitsemisaja lõppu. Õukonna ravitsejad pakkusid tervise parandamiseks välja, et keiser peab sööma vähemalt ühe kurgilaadse köögivilja päevas. Kuna taim osutus ka Itaalia kliimas nõudlikuks tuli keisri aednikel välja töötada eraldi kasvatamismeetodid. Taime

⁵ L. Junius Moderatus Columella, In Twelve Books: and His Book Concerning Trees. London: A. Millar, 1745, lk 495.

⁶ Pliny, The Natural History. Transl. J. Bostock, H.T. Riley. London: Henry G. Bohn, 1855, lk 368.

kasvatamiseks võeti kasutusele ratastel vankrid ja taim kaeti poolläbipaistva materjaliga. See võimaldas taimede vajaliku soojust- ja valgushulga aastaläbiseks kasvatamiseks.⁷

Klaasmajade vorm on küll ajas muutunud, kuid ülesanne on jäänud samaks eelpool mainitud 2000 aasta taguse leiutisega. Märkimist väärib siinkohal fakt, et kui klaasmajade ajalugu saab alguse ühe Rooma keisri kapriisidest, siis ka järgneva kahe aastatuhande vältel kerkib see konstruktsioon tihtipeale esile just seoses valitsejate piiritu fantaasiaga.

Märkimisväärne klaasmajade areng toimub 13. sajandil Itaalias ja on seotud esimeste botaanikaaedade (*giardini botanici*) rajamisega. Esimesed sellised aiad rajati Vatikani ning Salernosse. Seal hoiti troopilisi taimi ja juurvilju ning uuriti nende meditsiinilisi omadusi. Kuni 13. sajandini ei saanud kindlalt väita sarnaste konstruktsioonide olemasolu väljaspool Rooma Impeeriumit, kuid Saksamaa, Burgundia ja Mõlema Sitsiilia kuningriigi vallutamisega levib Impeeriumi ehitustraditsioon ka mujale Euroopasse.⁸

2.2. Korea kasvuhooned 15. sajandil

Väga pikalt levis arvamus, et Firenzes ja Fontainebleus 16. sajandil ehitatud kasvumajad on vanimad teadaolevad säilinud omalaadsed konstruktsioonid. Koreast leitud käsikirja „Sangayorok“, autor Soon ui Jeon, alusel saab aga väita, et Korea kasvuhooned on taseme poolest Lääne omadest umbes sajandijagu ees. Ka Korea kasvuhooned teenisid esialgu kuningliku perekonda, varustades nende söögilauda mitmesuguste köögi- ning puuviljadega.⁹

Eelpool nimetatud käsikiri pärineb Joseoni dünastia ajast (1392–1910), mille algusaastaid kirjeldab teaduse ning kunsti õitseae. Lisaks on tegemist väga hästi dokumenteeritud ajastuga Koreas, mida on kirjeldatud 1893-s „aastaraamatus“. 1438. aastast on kirjeldus ajutisest 3 m kõrgusest konstruktsioonist, mis ümbritses mandariini puid, kuid mis lammutati kevadel. Ajutine ehitus oli varustatud ka põrandaaluse küttega. 1460. aastal kirjeldatakse ka püsivamat konstruktsiooni. See on kolmest küljest laotud seintega, mis on seestpoolt vooderdatud õliga kaetud paberiga. Lõunasuunas paiknevad suured aknaavad, mida samuti katab õliga kaetud paber. Põrandaküttesüsteemile on kuhjatud ca 45 cm paksune komposti kiht. Välisseina oli põrandakütte tarvis ehitatud ahi, kus paiknes ka veega täidetud katel, mille

⁷ Way back when: A history of the English Glasshouse. – Harey Botanic 3. IX 2015, <https://hartley-botanic.co.uk/magazine/a-history-of-the-english-glasshouse/> (vaadatud 31.X 2017).

⁸ Sealsamas (vaadatud 31.10.2017).

⁹ S. J. Yoon, J. Woudstra, Advanced horticultural techniques in Korea: the earliest documented greenhouse. – Garden History. Ed. B. Simms. Sudbury, England: The Garden History Society 2007, vol. 35, no. 1 (summer), lk 68-84, lk 68.

aur oli suunatud kasvuhoonesse sooja temperatuuri hoidmiseks. Külma korral kaeti kogu ehitis roomattidega.¹⁰

Viimati mainitud kasvuhoone kirjeldus avastati 2000. aastal ning kasvuhoone rekonstrueeriti veebruaris 2002 Seoul Film Studio kompleksis.¹¹

Aianduskäsiraamatus „Yanghwatorok“ (autor Hee an Kang, 1474) kirjeldatakse täpsemalt kasvuhoone kasutamist. Nimelt peab hoone olema positsioneeritud päikselisele, kõrgele ja kuivale paigale. Suured aknad on suunatud lõunasse ja on piisavalt suured, et saaks taimepotte sisse ja välja tõsta. Taimed tuleb klaasmajja tõsta täpselt enne öökülmi, kuid mitte liiga vara. Kena ilma korral avada aknad. Külma ohul aga aknad sulgeda ning katta kasvumaja roomatiga. Kevadeti tuleks maksimaalselt hoida kõik aknad lahti. Küttesüsteeme ei mainita.¹²

2.3. Klaasmajade levik Euroopas 17. –18. sajandil

16. sajandi lõpukümnendid märgivad järjekordset selget arengut kasvumajade ehituses. Botaanikaedades hakati aktiivsemalt tegelema taimede aklimatiseerimisproblemaatikaga ja katsetati erinevaid kasvuhoonelaadseid konstruktsioone.¹³ Taaskord Itaaliast alguse saanud praktikad levisid peagi Hollandisse ja Inglismaale. Enamasti kasutati uusi klaasmajade konstruktsioone oranžeriide püstitamisel, mida ehitati nt Hispaaniast ja Itaaliast imporditud tsitruspuude kaitseks.¹⁴

Ilma igasuguse kahtluseta on tänapäevaste klaasmajade kõige paremini säilinud eelkäiateks just oranžeriid – ületalvepidamise majad külmaõrnadele tsitrusviljadele. Tsitrusviljad levisid Euroopas tänu kuninglike õukondade omavahelisele tihedale läbikäimisele – vahetati taimi ning teadmisi nende kasvatamisest. Veel enam soodustasid aga nende levikut kaupmeeste tutvused Genova, Milaano ja Veneetsia tsitrusseistandustes. Esimesed meetmed 17. sajandi alguses puude kaitseks olid ajutised. Näiteks Heidelbergi lossi aia oranžerii ehitati 1619. aasta sügisel kergkonstruktsioonis ja lammutati juba kevadel. Esimene suursugune oranžerii ehitati 1664. aastal Versaille' lossi (ill 2, ill 3), mida kirjeldatakse kui prestiižset ja kindla konstruktsiooniga hoonet, milles oli aga vajaminevast vähem valgust. Paralleeliks võib tuua barokiajastu oranžeriid, mis sarnanesid veel enam tänapäevaste kasvuhoonetega- ja olid

¹⁰ S. J. Yoon, J. Woudstra, Advanced horticultural techniques in Korea, lk 68–69.

¹¹ Sealsamas, lk 72.

¹² Sealsamas, lk 69.

¹³ Aiakunst läbi aegade 2. osa. Toim. A. Nõulik. Tallinn: Ehitame Kirjastus, 2004, lk 62.

¹⁴ Way back when: A history of the English Glasshouse (vaadatud 31.X 2017).

varustatud tuulutavate akendega, tagades paremad tingimused taimede kasvatamiseks.¹⁵ Meile lähim klassikaline oranžerii asub Peterburis – Peterhofi alumise pargi Suur Oranžerii, ehitatud 1722–1725.¹⁶

2: Vaade Versaille' lossi oranžeriile. Autor: Étienne Allegrain ja Jean-Baptiste Martin, 1695.

3: Versaille' lossi oranžerii sisevaade.

16.–17. sajandi kõige populaarsemaks ja luksuslikumaks kaubaks oli aga ananass, mis lummas valitsejaid oma eripärase kuju, lõhna ja maitse poolest. Ananass levis suure kiirusega kõikjal maailma troopilisemates paikades, kuid Euroopasse jõudis seda eksooti vähe. Ananassi taim vajab väga palju valgust, sooja kasvupinnast ning sooja õhutemperatuuri. Esimesena sai sobivate kasvutingimuste loomisega Euroopas hakkama 17. sajandil aiandusriigiks peetud Holland. Eriliselt populaarseks sai ananassi kasvatamine aga Inglismaal, kus see oli kõrgklassis staatuse ja prestiiži sümboliks. Taimi kasvatati väikestes kasvuhoonetes (ananassimajades) või pisikestes klaasiga kaetud süvendites. Kuigi tegemist oli äärmiselt kalli hobiga, siis 1725. aastaks oli see levinud üle kuningriigi ning 1770 võis ananassimaja kohata pea igas nooblis majapidamises. Suureks ananassi austajaks oli ka Prantsusmaa kuningas Louis XV, kes lasi ehitada troopilise kasvuhoone 800 ananassitaimale. Bouilloni hertsogil oli kasvuhoonetes kasvamas aga ca 4000 troopilist taimet.¹⁷

Varajastest kasvuhoone näidetest võiks esile tuua veel botaanik Otto von Münchhauseni kasvuhooned (1714) või Denis Diderot'i ja Jean le Rond d'Alemberti „Entsüklopeedias“ (1751–1766) mainitud Hollandi kasvhooned, kus tagumine kasvuhoone sein on laotud kividest ja soojendatav ning seinale toetub puitkarkasskehand klaasitud seinte ja katusega.¹⁸

¹⁵ H. Stoverock, Der Poppelsdorfer Garten. Vierhundert Jahre Gartengeschichte. Bonn: Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn 2001, lk 225–226.

¹⁶ J. Mettik, Suur toalilleraamat. Tallinn: Varrak 2005, lk 16.

¹⁷ F. Beaman, The Pineapple: King of Fruits. London: Random House, 2005, lk 25–97.

¹⁸ H. Stoverock, Der Poppelsdorfer Garten, lk 225–226.

Inglismaal toimunud tööstusrevolutsiooni ja troopiliste taimede impordi tulemusel hakkasid tekkima erinevad liigipõhised suured kasvumajad. Üks esimesi selliseid laia levikuga taimi oli palmipuu, keda loodusteadlane Carl von Linné on kutsunud ka taime maailma printsiks. Tänu palmide kõrgekasvulisele vormile ehitati ka esimesed suurimad kasvuhooned. Üks olulisemaid seesuguseid on puitkonstruktsioonil Chatsworthi palee palmimaja (1836–1841, arhitekt Joseph Paxton) ning raudkonstruktsioonidel Kew' botaanikaia palmimaja (1844–1848, Richard Turner ja Decimus Burton). 20. sajandi alguseks oldi tutvutud kõiksuguste erinevate taimetüüpidega erinevatest maailma piirkodadest ja rajatud suurel hulgal multifunktsionaalseid klaasmaju, mis koosnesid näiteks palmimajast, kütteta osast, troopikamajast, orhideede majast ning sukulentide majast.¹⁹

2.4. Inglismaa klaasmajad ning tööstusrevolutsiooni mõju kasvuhoonete arengus

Klaasikasutamine suurtel mahtudel enne tööstusrevolutsiooni oli Inglismaal võimalik vaid väikesel osal rikkast eliidist, kes pidas end maksuvõimeliseks. Inglismaal oli 1696. aastast kehtestatud akna maks ning 1746. aastal klaasi maks. Klaasmaju võiks pidada 18. sajandi Inglismaa võimu ning jõukuse sümboliks.²⁰

19. sajandi alguses kasvas vajadus uute kasvuhoonete järele eriti. Koloniaalpoliitika ning botaanikareiside mõjul tõusis eksootiliste taimede sortiment Euroopas, sh Inglismaal, hüppeliselt ning seni kasutatud kasvatustingimused ei olnud enam küllaldased. Keerukale hoonetüübile panid troopilised ja nõudlikud eksootikud suured nõudmised – vaja oli palju valgust ja soojust. Kõige tugevama kasvupinnase kasvumajade arengule andis Inglismaalt alanud tööstuslik revolutsioon, mil hakati tööstuslikult töötleva nii rauda kui ka klaasi. Kasvuhoone sai täiesti uue arhitektuuri pioneeriks.²¹ Need hooned olid niivõrd uuendusmeelsed, et ühte Yorkshire's asuvasse Wentworthi lossi kasvuhoonesse pandi elekter sisse enne kui Buckinghami lossi Londonis²². Tegemist oli inseneri poolse tõsise konstruktsiooniga, kus tähtsal kohal olid suured klaaspinnad ning keerukas materjalikasutus, mis pidi tagama funktsionaalsuse. Kõik see oli tollase viktoriaanliku arhitektuuri tõeline vastand, mis soosis pigem varasemate stiilide kordamist. Peagi oli kasvuhoonest arendatud

¹⁹ H. Stoverock, Der Poppelsdorfer Garten, lk 227.

²⁰ Way back when: A history of the English Glasshouse (vaadatud 31.X 2017).

²¹ H. Stoverock, Der Poppelsdorfer Garten, lk 226.

²² Way back when: A history of the English Glasshouse (vaadatud 31.X 2017).

moodul, mis võis olla iga kuju ning suurusega ja mida võis transportida kõikjale üle maailma.²³

Ka juba 18. sajandil olid Inglismaal kasutusel küllaltki suured klaasipinnad, kuid rahuldavate tulemusteni ei jõutud enne metallist sõrestiku ning lehtklaasi kombinatsiooni kasutuselevõttu. Inglismaa ja maailma kontekstis oli ala pioneeriks aiaarhitekt John Claudius Loudon (1783-1843), kes kavandas võlvkonstruktsioonidega kasvuhooneid ning avaldas neid käsitleva raamatu 1817. aastal.²⁴

4: Londoni Kristallpalee 1851. aastal.

5: Kristallpalee sisevaade 1851. aastal.

Ala suurimaks meistriks sai aga aednik Joseph Paxton. Paxtoni tõstis oma aja juhtivate arhitektide hulka maailmanäituseks kavandatud ja 1850-1851 ehitatud Londoni Kristallpalee (ill 4, ill 5). Selle terasest ning klaasist konstruktsiooni pindala oli 70 000 m². Paxton ise nägi selle kasutust hiiglasliku talveaiana.²⁵

1835. aastal alustas Joseph Paxton Devonshire hertsogile Chatsworthi suure palmimaja projekteerimist. Ehitis oli tolle aja kohta võimas ning ambitsioonikas. Pikkust üle 83 m, laius 37 m, kõrgust üle 20 m. Kasvuhoone sees kulges galerii, millelt sai taimi jälgida ülalt alla. Galeriitasandile pääses ühte hoone nurka ehitatud tehiskalju sisemusse peidetud treppi mööda. Kasvuhoone tarvis kavandas ta spetsiaalse n.ö. *ridge and furrow* süsteemi, kus klaasitud osa harjakõrgendikuga moodustas künatud põllusiilude sarnaseid elemente. Chatsworthi palmimaja püsis vaid 100 aastat, kuid seda mitte lagunemise vaid majandusliku mittetasuvuse tõttu. Ehitis lammutati 1920. aastal.²⁶

²³ H. Stoverock, Der Poppelsdorfer Garten, lk 226.

²⁴ Aiakunst läbi aegade 2. osa, lk 64.

²⁵ Sealsamas, lk 63–64

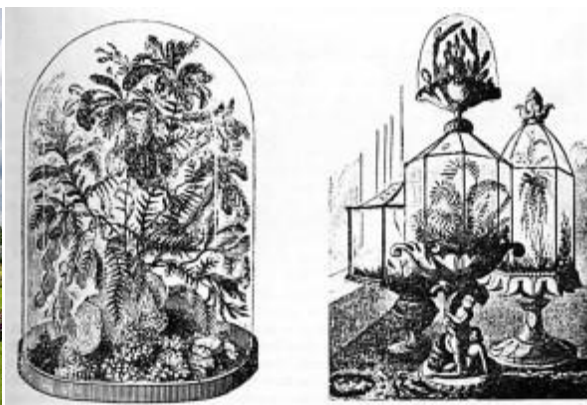
²⁶ Sealsamas, lk 65.

Teine J. Paxtoni kavandatud kasvuhoone asus samuti Chatsworthis ja kandis nime Lyily House, ehitatud 1849-1850. Kasvuhoone oli mõeldud Guineast toodud hiigelvesiroosi *Victoria regia* tarbeks. Paxtonil õnnestus saada vesiroos kasvuhoones ka õitsema, mis oli toonaste aednike jaoks suur kangelasugu. Suuruselt oli tegemist tagasihoidliku ehitisega, vaid 18x14m, kuid konstruktsiooni poolest oli tegu eelmänguga uhkele Londoni Kristallpaleele.²⁷

1840. aastal ehtasid arhitekt Decimus Burton ja iiri päritolu insener Richard Turner Kew'sse Chatsworthi palmimaja mõõtudes kasvuhoone (ill 6). Valgust andev pind ei olnud antud konstruktsioonil voldiline vaid tasane. Et klaasi kasutus oli maksustatud oli ka kasutatava klaasi kogus nii väiksem. Klaasid olid toonitud roheliseks. Küttesüsteem oli algselt ehitatud põrandaaluste soojuskanalitena. UNESCO maailmapärandi nimistusse kuuluv Kew' palmimaja on ka täna kasutusel ja seda on mitmeid kordi põhjalikult restaureeritud.²⁸

6: Kew' botaanikaaija palmimaja, arhitekt Decimus Burton ja insener Richard Turner.

7: Wardi kasti võimalikud variandid.

Need Inglismaale rajatud kasvuhooned on oma aja suurimad ja kuuluvad teraskonstruktsioonide ajaloo alguse peateoste hulka. Sarnaseid tööstusrevolutsiooni imesid ehitati ka mujal maailmas, eelkõige aga Prantsusmaal. Charles Rohault de Fleury ehitas näiteks Pariisi botaanikaaias Jardin des Plantes'i kasvuhoone, kus kasutas nii kumeraid kui sirgeid klaaspindasid.²⁹

Kasvuhooned jõudsid Euroopast ka Ameerika mandrile. Californiasse San Francisco Kuldvärava parki toodi 1878. aastal paleetaoline kasvuhoone otse Euroopast.³⁰

16. sajandist kuni II maailmasõjani omas Inglismaa kolooniaid igas maailma nurgas. Koloniaalaeget Inglismaad iseloomustab rohkete ekspeditsioonide korraldamine

²⁷ Aiakunst läbi aegade 2. osa, lk 65–66.

²⁸ Sealsamas, lk 66.

²⁹ Sealsamas, lk 66–67.

³⁰ P. Hobhouse, Aianduse ajalugu. Tallinn: Varrak, 2006, lk 271.

koloniseeritud piirkondadesse ning sealt põnevate leidude toomine emamaale. Botaaniliste ekspeditsioonide algusaastail oli taimede importimisel elavate taimede kohale jõudmise šanss nullilähedane. Hinnanguliselt jõudis vaid üks taim tuhandest Austraaliast Inglismaale elusana. Näiteks orhideede luksuskauba kuulsus on just sellest tingitud. Probleemile leidis lahenduse aga Dr. Nathaniel Bagshaw Ward, kes leiutas selleks suletud klaasist konstruktsiooni. 1842. aastal andis Ward välja raamatu „On the Growth of Plants in Closely Glazed Cases“ ja Wardi nimeline kast (ill 7) leidis koheselt laialdast kasutust. Nüüd osutus võimalikuks taimede ohutu import Ameerikast, Hiinast, Austraaliast, Indiast, Aafrikast ja mujalt.³¹

³¹ D. G. Hessayon, *The Bedside book of the Garden*. London: Expert Books, 2008, lk 154-155.

3. TRIIPHOONED EESTI MÕISAKOMPLEKSIDES JA NENDE TÛPOLOOGIA

3.1. Triiphoonete jõudmine Eestisse ja nende kasutus

Baltikumi aiandusbuumi alguseks võiks pidada 18. sajandi lõpuperioodi, mil ilmus ka Samuel Holsti aiandusraamat, mida jagati tasuta meie mõisakärneritele. 19. sajandi jooksul rajati hulgaliselt klaasmaju, kauneid köögivilja- ja viljapuuaedasi. Sajandi lõppu iseloomustab majanduslik madalseis ja varem kiidetud aedasi kirjeldatakse vanade ning hoolitsematutena. Tõenäoliselt oli tegu ka tõsiasjaga, et mõisates oli sel ajal puudus selleks ajaks piisavalt hoolsaid ja haritud aednikke.³²

Selline areng sai võimalikuks ka tänu aktiivsemale reisimisele, millega baltlastele avanesid uued horisondid ja võluvalt kaunid maastikud ning võõrsil nähtut püüti ka oma kodusesse üle tuua. Euroopa ei asunud kusagil kaugel, see sai alguse justkui oma ukse tagant. Nii reflekteerus näiteks inglise maitse ja ajalugu balti kontekstis vahetu kultuurikogemusena.³³

August Wilhelm Hupel kirjeldab brigaadikindral Friedrich von Staali (1721–1789) aegset Järvakandit ja tõstab esile mõisaomaniku ettenägelikkust: „Inimkätega kokku kantud mäelt paistavad grotid ning jääkelder. Ja härra von Staali haudki asub seal ühel väikese templiga kaunistatud ning kuivenduskraavist ümbritsetud kõrgendikul. Nüüd ehitati toad ja kasvuhooned.“ Viljandimaa Kabala mõisast on Hupel kirjutanud: „Sinna, kus lisaks väikesele inglisepärasele ja üsna peenelt rajatud ürdiaiale on ka ilus puuviljaaed, laskis omanik, kreisimarssal Liphart tuua erinevat liiki välismaiseid noori puid, et need ka vilja kannaksid, samuti talveaia tarvis ehitati suur, kolmest osast koosnev kasvuhoone; õrnu puuvilju, näiteks aprikoose, hoiti selleks sisse seatud ruumis akna taga.“³⁴

Meie parkide taimmaterjalide valikut mõjutas ennekõike põhjamaa kliima. Lühikene, suhteliselt jahe, suvi ja pakaseline talv välistas vabaõhu oranžeriide rajamise, samuti palmide ja teiste lõunamaa taimede kasutust. Kasvuhoonete kasutuselevõtuga üritati sellele probleemile lahendust leida.³⁵ Klaasmajade Eestisse jõudmise juures tuleks eriti oluliseks pidada just Venemaa panust. Katariina II võttis südikalt sõna kasvuhooneaianduse ülima

³² U. Plath, Liivimaa spargel..., lk 92–93.

³³ N. Nutt, Parkide restaureerimine. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikooli Tartu Kolledž, 2008, lk 73–74.

³⁴ Sealsamas, lk 74.

³⁵ Sealsamas, lk 77.

olulisuse teemadel. Samuti oli Katariina II aegne Venemaa ananassikasvatamises Prantsusmaast ja Inglismaast ette jõudnud.³⁶

Balti provintside aianduse kiire areng 1800. aasta paiku pakkus Saksamaalt tulnud reisijatele suurt imestust. Balti aednikud olid selleks ajaks võtnud omaks spetsiaalsete lavade süsteemi, mida Saksamaal ei tuntud, kuid mis Venemaal laialt kasutust leidis. Talvelavad olid kaetud laguneva värske hobusesõnniku ja kompostiga, mis ööseks kaeti omakorda õlgmattidega. Sellise süsteemiga saavutati juba 19. sajandi alguseks oskused, kuidas näiteks sparglit talv läbi kasvatada.³⁷

Esimesed klaasiga kaetud kasvulavad ning klaaskasvuhooned jõudsid Eestisse 18. sajandi lõpus. Esimesed kasvumajad olid klaasist ja puidust kehandid, mis toetusid massiivsele kiviseinale, kuid mingisuguseid ettevaatusabinõusid külma eest kaitsmiseks ei olnud ette nähtud. Johann Joachim Bellermand, eraõpetaja Eestis 1778–1781, meenutab, et väikestes vaatides apelsini-, virsiku- ja aprikoosipuid, kreeka pähkleid ja viinamarju kasvatati vaid vähesel määral, sest külm tegi kahju isegi kirsi- ja ploomipuudele. Jõhvi mõisas õppis Bellermand aga kuidas viinapuud, virsikud ja aprikoosid kaeti talvel köetavate klaaskonstruksioonidega või transporditi spetsiaalsetesse klaasmajadesse. Köetava klaasmaja levik sai alguse sellistest edumeelsetest mõisatest nagu Uus-Põltsamaa, kus kasvatati ananasse, mandlipuid ning artišokke.³⁸

Vana-Vigalas oli köetavaid klaasmaju mitmeid. Vabahärra Berend von Uexküll on kirjeldanud: „Kasvuhooneid oli terve rida. Kõigepealt suur kolmeosaline triiphoone, millest üks osa oli palmide ja troopiliste taimede, teine lillede ja kolmas viinamarjade jaoks. Selle kõrval oli teinegi troopilise temperatuuriga kasvuhoone, millest üks osa oli palmide ja troopiliste taimede, teine lillede ja kolmas viinamarjade jaoks. Selle kõrval oli teinegi troopilise temperatuuriga kasvuhoone taimede ja külvide aretamiseks. Edasi tuli aprikoosimaja ja veel üks triiphoone väärsploomidele ning veel kord viinamarjadele.“³⁹

Kütteks kasutati lisaks sõnnikule ka ahjusid. Inglismaal elanud rootslase Marten Trifvaldi 1716. aastal kavandatud kuumal veel põhinev keskküttesüsteem kasvuhoonete jaoks võeti laialdasemalt omaks 1830. aastatel. Samuti oli Eestis levinud eelpoolnimetatud Venemaalt

³⁶ U. Plath, Liivimaa spargel..., lk 89.

³⁷ Sealsamas, lk 88.

³⁸ Sealsamas, lk 89.

³⁹ Revali ja Peterburi vahel. Eestimaalaste mälestusi kahest sajandist. Toim K. Kaugver. Tallinn: Argo, 2016, lk 145.

alguse saanud soojade lavade süsteem – nn spargliahjud. Täpsemat informatsiooni selliste ahjude väljanägemisest teada aga ei ole.⁴⁰

Kasvuhoone oli Saksamaalt pärit kõrgesti haritud kärneritele, nagu J. H. Zigra (Riia tuntud aednik ning dendroloog. Tema juures käidi praktiliselt ka Eestist.⁴¹) ja F. Winkler, ülioluline paik, kus anda kohalikele edasi oma kunsti põhialuseid. Klaasmajad osutusid tõhusaks kultuurimeediumiks saksa töövõtete ülekandmisel Eesti ja Läti kultuuri. Eesti ja läti keelde jõudis seeläbi ka sellealane sõnavara. Aiandusplahvatuse toetamiseks avaldati aiapidajate tarvis kohalikus keeles mitmeid uusi aiandusraamatuid edasiste juhtnööride andmiseks.⁴² Nendeks on näiteks „Ajapidamise-Kalender“ (Reval 1899) ja L. Klekampfi „Kärneri-raamat“ (Tartu 1860).

Põnevad lõunamaised taimed jõudsid algselt Eestisse baltlaste välisreiside läbi. Kohapealse leviku tagas aednike omavaheline suhtlus ja vahetuskaup. 20. sajandi alguses hakkasid tegutsema ka spetsiaalsed seemnekauplused, mille hinnakirjad annavad põhjaliku ülevaate võimalikust Eestis levinud taimmaterjalist. Eesti vanimaks ja suurimaks äriks on end tituleerinud 1900. aastal asutatud vendade Tõnissonide seemne, aiatööriistade ja aiatöö tarbeainete kauplus Erika.⁴³ Erika peakontor paiknes Tartus, kuid 1930. aastaks oli seemnekauplus laienenud 40-ks müügikohaks üle Eesti.⁴⁴ Erika hinnakirjades on eraldi nimetatud hulk kasvuhoone- ja toataimi, samuti terve rida erinevaid palmisorte. Viimaste puhul on märgitud idanemistemperatuuriks üle 20 kraadi. Kasvuhoone taimedest on hinnakirjades märgitud järgmised: toavaher, parsahin (spargel), akaatsia, mugulbegoonia, alaõitsevbegoonia, kingalill, krüsanteemid, liiliapuu, alpikannike, hiinaroos, banaanipuu, tundelill, ellerhein, salvei, palmid.⁴⁵ Samasuguseid ärisid tegutses teisigi, näiteks Nurmsalu-Lauri & Ko seemnekauplus Tartus, Hollandi seemnekauplus Tallinnas ja seemnekauplus Baltika Tallinnas.

Põhjaliku ülevaate mõisaaedade olukorrast 19. sajandi lõpus on aiandusinspektor F. Winkler esitanud artiklis „Bericht über die Thätigkeit des Instructors des Esthländischen Gartenbau-Vereins. Mitt. über die Wirksamkeit des Esthländischen Gartenbau – Vereins zu Reval“ (1896–1899). Tegemist on tema reisikirjaga Eestimaa ja mõnest Liivimaa kubermangu

⁴⁰ U. Plath, Liivimaa spargel..., lk 90.

⁴¹ T. Meikar, Tartu Ülikooli õpetatud aednikud (1803–1918). – Dendrooloogilised uurimused Eestis III. Toim H. Sander, Ü. Tamm. Tallinn: Eesti Põllumajandusülikooli Metsanduslik Uurimisinstituut, 2002, lk 61–73, lk 67.

⁴² Sealsamas, lk 93–94.

⁴³ Vennad Tõnisson Erika – Seemnete, aiatööriistade ja aiatöö tarbeainete kauplus, hinnakiri 1927. Tartu: J. Mällo, 1927.

⁴⁴ Vennad Tõnisson & Ko „Erika“ hinnakiri 1930. Tartu: J. Mällo, 1930.

⁴⁵ Vennad Tõnisson & Ko „Erika“ hinnakiri 1938. Tartu: J. Mällo, 1938.

mõisast, mis kuuusid Winkleri vastutusalasse. Winkler töötas Eestimaa Aiandusseltsi instruktorina 1862–1912, aastatel 1896–1899 Eestimaa Rüütelkonna aiandusinspektorina ja aastatel 1899–1911 Eestimaa Aiandusseltsi juhatajana. Autori kontrolli all oli tema enda väidetel 103 mõisaaeda ja lisaks 11 aeda Tallinnas.⁴⁶

3.2. Ülevaade triiphoonete ehituse omapäradest

Mõisaaegsete triiphoonete majandamise kohta leiduv kirjandus on peaaegu olematu. Samuti ei ole säilinud informatiivset projektdokumentatsiooni, mis heidaks valgust triiphoonete kütmisele, jahutamisele või tuulutamisele. Siiski leidub infokilde, mille alusel saab üldistava pildi hoonetüübi nn „tehnoosadest“.

Triiphoonete kütmisel, jahutamisel ja varjutamisel tarvitati meetmeid vastavalt seal kasvatavate taimede vajadustele. Näiteks viinamarjade kasvatamisel tuli talvel vältida valguse ja soojuse pääsemist kasvumajadesse. Selleks kaeti kasvuhooned laudade või mattidega.⁴⁷

Nagu eelnevalt sai mainitud, siis enne keskkütte kasutamisele võttu kasutati peamiselt truupkütet. Truupkütest on praeguste triiphoonete varemete paksude paekivist tugimüüride sees säilinud suitsulõõre ning küttekolde asukohad. Ei ole teada, kas põhjalikke küttesüsteemide uuringuid mõnes triiphoones varem teostatud on. Käesolevas bakalaureusetöös küttesüsteeme ei uuritud.

Triiphoonete truupküte sarnaneb pliitide järelküttega truupidele. Truubid koosnevad reast suitsulõõridest, mis on enamasti püsti ehitatud (ill 8). Mööda lõõre voolab suits üles-alla andes sellega soojuse truubile või soeseinale.⁴⁸ Horisontaalsed lõõrid on teada Kolga mõisast (ill 9) aga tõenäoliselt olid need levinud ta teistes suuremates triiphoonetes.

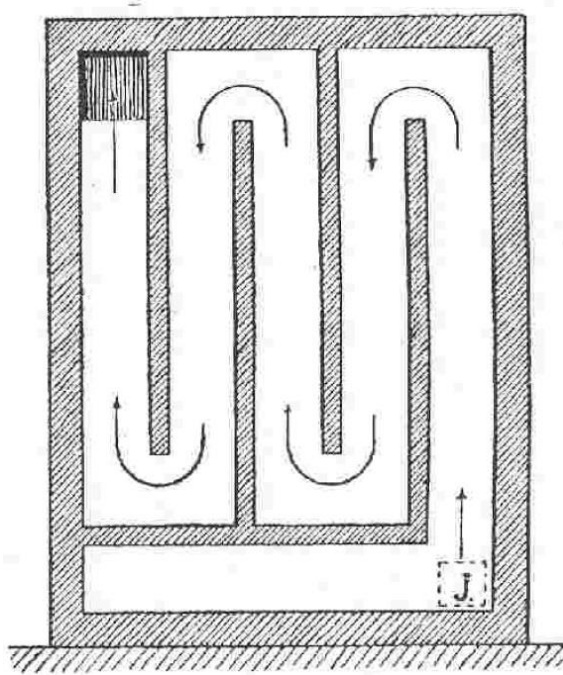
Truupküte oli levinud ühepoolsetes triiphoonetes, kus kasvumaja südameks oli massiivne kivisein. Keskkütte levikuga hakkas levima ka kahepoolne triiphoone, milles keskset kiviseina enam ei olnud. Uus küttesüsteem võimaldas sooja paremini reguleerida. Soojatorusi paigaldati ka sügavasse mulda, et kevadel peenramaad soojendada. Oluline oli aga pidev

⁴⁶ F. Winkler, Aruanne Eestimaa Aiandusseltsi instruktori tegevusest / Bericht von der Tätigkeit des Instruktors des Gartenbauvereins Estlands – Akadeemilise metsaseltsi toimetised. Töid Eesti metsanduse ajaloost II (edaspidi Töid Eesti metsanduse ajaloost II). Koostaja T. Meikar. Tartu: Eesti Põllumajandusülikooli kirjastus, 1999, lk 124.

⁴⁷ J. Viilas, Viinamarjade ja viirikute kasvatamine. – Aednike tööriindelt. Riigiparkide Valitsuse aednike referaadid. Tallinn: Riigiparkide Valitsuse väljaanne, 1937, lk 86.

⁴⁸ J. Kirsimägi, Kütmisest. – Uus Talu 1935, lk 464.

kütmine, sest keskküttetorudel oli oht talvel lõhki külmuda. Keskküte soodustas virsikute kasvatamist, mis muidu truupküttest tulenevat suitsu ja vingu kartsid.⁴⁹

8: Järelküttega pliidi truup (soesein). Nooled näitavad suitsu voolusihti.

9: Naine toetumas Kolga mõisa triiphoone horisontaalsele lõõrile.

Lisaks kütmisele oli oluline kasvuhoonete õhutamine, mis tagati eraldi pisemate uukidega tihti hoone kivist otsaseina viiluosas või läbi avatavate akende. Muidu suletud kasvuhoonel (ill 10) oli võimalik raamid terviklikult eemaldada (ill 11) või õhutamiseks osa avatavatest pindadest õhutusasendisse avada (ill 12).

10: Pagari mõisa triiphoone – aknad suletud asendis.

11: Pagari mõisa triiphoone – aknaraamid on eemaldatud.

12: Pagari mõisa triiphoone – aknad tuulutusasendis.

⁴⁹ J. Villas, Viinamarjade ja virsikute kasvatamine. – Aednike tööriindelt. Riigiparkide Valitsuse aednike referaadid, 1937, lk 86.

3.3. Triiphoonete tüpologia

Tüpoloogia loomisel on lähtunud hoone põhiplaanist ja arhitektuursetest ning konstruktiivsetest ning eripäradest.

3.3.1. Oranžerii tüüp

Tegemist on vanemat tüüpi oranžerii ja/või palmimajaga, kus klaaspindade suurus on tagasihoidlik. See hoonetüüp sarnaneb kõige enam Versaille' lossi rajatud oranžeriiga. Tegemist on kivehitisega, mida katab viil- või kelpkatus ning piisava päikesevalguse tagamiseks on päiksepoolses seinas suured klaasitud avad. Tegemist on troopikataimedele talvitumiseks mõeldud ehitisega, kuhu külmal ajal tassiti taimed pottidega sooja. Tõenäoliselt on need alati olnud krohvitud seinte ja plaaditud põrandaga. Hoones võis paikneda purskkaev vm veevõtukoht. Sellist tüüpi hooneid on Eesti mõisaarhitektuuris näiteks Kuigatsi (ill 13) (Löwenhof) ja Vihula (ill 14) (Viol) mõisa palmimajad. Mõlema ehitusajaks on 19. sajandi keskpaik.

13: Kuigatsi mõisa palmimaja.

14: Vihula mõisa palmimaja.

3.3.2. Ühekaldeline triiphoone

Kõrgele kivimüürile kaldega toetuv puit- või metallraamil klaaskonstruksioon on triiphoonete seas levinuim tüüp. Tegemist on Eesti triiphoone vanima tüübiga ja algsete sõnnikulavade edasiarendusega. Klaasseina orientatsioon valiti vastavalt päikese suunale, et kasutada maksimaalselt niigi vähest valguse- ja soojushulka. Selline triiphoone oli nii taimede hoiustamiseks kui ka kasvatamiseks, sest siia oli võimalik sõnnikulavasid sisse ehitada. Võis esineda nii külmana kui ka köetavana. Teisel pool kivimüüri võisid viilkatuse all paikneda kivist või puidust abiruumid. Need olid mõeldud kärneri ja kärneripoiste korteriteks, kütmisruumiks, tarvikuruumiks vms.

Ühepoolse triiphoone vägagi detailirohke versioon on paiknenud nt Kolga (Kolk) mõisas. Kolga mõisast on käesoleva uurimuse alusel teada ka kõige arvukamalt triiphooneid. 19. sajandi lõpus märgib Winkler oma ülevaates, et Michael Stenbockile kuuluvas Kolga majoraatmõisas on korda seatud lausa kuus olemasolevat kasvumaja, kuhu on toodud ka vesivarustus ja rajatud suur hulk sõnnikulavasid.⁵⁰

1977. aasta Kolga mõisa ülevaates on toodud Lembit Odrese kirjapandud üksikasjalik triiphoone kirjeldus, mis maalib elava pildi põneva planeeringuga kõrvalhoonest. Suure kasvuhoone (ill 15) eksterjööris on domineeriv 20 cm laiune eenduv karniis, millele toetub viilkatus. Lõunapoolt on maksimaalse päikesevalguse püüdmiseks katus klaasist, põhjapool aga pilpakatus. Paekivist müürid on krohvitud nii eksterjööris kui ka interjööris. Kasvuhoone pikkade horisontaallõõridega küttesüsteemi tõmme saavutati kahe kõrge korstnaga. Kolmas korsten kuulus aga kärnerimajale, mis oli ehitatud kasvumaja lääneotsa ja oli sellega ühtse katuse all. Kärneri korteri esikus oli märkimisväärne paekiviparkett enam kui poolemeetriste plaatidega. Kasvuhoone põhjapoolne osa oli jaotatud neljaks ruumiks, kuhu viis väljast neli ust. Kärnerimaja poolsest uksest pääses suurde kahe aknaga ruumi, kus vastasuks viis kasvuhoonesse ja paremas seinas paiknes uks kärneri eluruumidesse. Järgmine välisuks viis akendeta ruumi, kus korstnajala all paiknes küttekolle kasvumaja kütmiseks. Samast läks uks vasakule, kärneripoiste tuppa. Kolmanda välisukse kaudu pääses kasvumaja eeskotta. Siit viis kolm kõrget kaarava kasvuhoonesse ja samas paiknes ka kaev, mille peal oli rattaga veevõtuseadeldis. Ruumi valgustas ukse juures väike ja pooleldi kinnimüüritud aken. Tõenäoliselt paiknes teine küttekolle ka teise korstnajala juures. Neljanda välisukse kaudu pääses ilma akendeta ruumi, kust pääses paremale jäävasse kaevuruumi või otse kasvuhoonesse. Klaasi alust ruumi köeti mööda põrandat kulgevate pikkade lõõride kaudu. Taimed kasvasid kastides lõõride peal. Ruume ventileeriti kolme ava kaudu, mis oli suletud puidust luukidega. Ventilatsiooniavad olid ühendatud kõrvalruumide pööninguga. Kasvuhoones kasvatati viinamarju, loorbereid jne.⁵¹

Arhitektuurselt kõrgetasemeline oli ka sama tüüpi Oru lossi oranžerii (ill 16), mille välisilmes on aimatavad Inglismaa botaanikaaedade mõjutused. Tegemist oli poolkaarekujulise ehitisega, mille keskel domineeris u kaks korrust kõrge klaasist hoonekehand. Ette kaarduvaid triiphoone tiibu lõpetasid kivist hooneosad. Klaasmaja oli varemalt jaotatud viieks iseseivaks

⁵⁰ F. Winkler, Aruanne Eestimaa Aiandusseltsi instruktori tegevusest, lk 99.

⁵¹ Kuusalu vald, Kolga mõis. Kolga mõisa hoonetest ja rajatistest. Koost L. Odres. 1977. Muinsuskaitseameti arhiiv, s A-3018, lk 46–48.

osaks, kus kasvatati viinamarju, virsikuid, pelargooniume, palme ja loorberipuid.⁵² Triiphoone ees paiknes kauni kujundusega aed, kus leidis mitmeid antiiskulptuuride koopiaid.

15: Vaade Kolga suurele kasvuhoonele.

16: Vaade Oru lossi oranžeriile.

17: Ravila mõisa triiphoone ja aednikumaja.

18: Palmse mõisa palmimaja.

Ravila (Meks) mõisa 19. sajandi II poolest pärinev triiphoone (ill 17) on olnud jällegi kivimüüri ühele poolele kaldega toetuv ehitis, kus enamvähem esialgne ilme on säilinud ühes hoone otsas paiknenud talveaia-aednikumaja osas. See kõrge maakivis hoone on laiade vuugivahedega, mis on dekoreeritud kivitükkidega. Viiluväljas on ümaraken, otsafassaadis aga kolm teravkaarelist akent, neist keskmine uks-aken on teistest laiem.⁵³ Winkleri kirjelduse kohaselt oli triiphoone jagatud viieks eriotstarbeliseks osaks.⁵⁴

Üks kaunimaid seda tüüpi klaasmaju on Palmse (Palms) suur kasvuhoone ehk palmimaja (ill 18) 1783. aastast, põhjalikult ümber ehitatud ja laiendatud u 1875.⁵⁵ Palmimaja ümberehitusaegsed detailid on näiteks eklektilised aknad ning pitsilised räästalauad.⁵⁶

⁵² Lähemalt Oru lossist. Warandused, mis maksid omal ajal 5 miljonit rubla. – Päevaleht 8. III 1935, lk 3.

⁵³ Eesti NSV mõisate esialgne ülevaade. Harju rajoon. Kd III - nr 101–144. Koost V. Ranniku. 1978. Muinsuskaitseameti arhiiv, s A-225, lk 14.

⁵⁴ F. Winkler, Aruanne Eestimaa Aiandusseltsi instruktori tegevusest, lk 109.

⁵⁵ Vihula vald, Palmse mõis. Mõisaansambli restaureerimine ja kohandamine tänapäeva vajadusteks. Ettepanekud. Koost M. Männisalu, A. Kann. 1976. Muinsuskaitseameti arhiiv, s P-2590, lk 9.

Ühekaldelisteks klaasmajadeks on veel näiteks Riisipere (Riesenberg) mõisa palmimaja ja Kassari (Kassar) mõisa triiphoone koos aednikumaja ning paekivist ringmüüriga. Samuti Udriku (Uddrich) mõisa triiphoone.

3.3.3. Kahekaldeline triiphoone

Põhimõttelt sarnaneb ühekaldelise triiphoonega. Ka selle triiphoone tüübi puhul on keskel kõrge kivimüür, kuid siin toetub klaasitud konstruktsioon müüritisele mõlemalt poolt. Tavaliselt on kaks klaasmaja omavahel ühendatud müüri läbivate avade kaudu. Kõetava triiphoone puhul kõrgub keskel kõrge korsten.

Selline triiphoone tüüp on esinenud samuti Kolga (Kolk) mõisas. Sealne väike kasvuhuone, mille laadseid esines kindlasti rohkesti ka mujal, paiknes suurest kasvumajast mõisa pool. Hoone oli piki vaheseinaga poolitatud, mille keskel kõrgus kõrge korsten. Lõuna poole jäi klaaskatusega kasvuhuone, kuhu pääses vaheseina otstes paiknevate uste kaudu. Ka põhjapoolne majaosa oli klaaskatusega. Sinna pääses läände ehitatud väikese esiku kaudu.⁵⁷

Kahele poole kaldu triiphoone on paiknenud ka näiteks Lohu (Loal) mõisas.

3.3.4. Kodadega liigendatud triiphoone

Kodadega liigendatud triiphooned võivad olla nii ühe- kui kahekaldelised. Hoonetüüpi iseloomustab triiphoone klaasitud osa liigendatus kodadega. Kojad võivad paikneda nii triiphoone otstes kui ka keskel. Sellise liigendatusega sai edukalt eristada külma ja sooja kasvumaja. Samuti eriotstarbelisi kasvumaju nagu viinamarjamaja, palmimaja, orhideemaja jne.

Eesti mõisaarhitektuuri üks suurimaid triiphooneid on kodadega liigendatud Vääna (Fähna) mõisa oranžerii. Triiphoone ühes teenijakorteriga on algsetes gabariitides olnud 111,9x5,10x3 m. Tegemist on 19. sajandi keskpaigast või sajandi lõpust pärit ilmeka hoonega, mis on üheks tähtsaimaks aktsendiks kogu kompleksis. Peahoone ja triiphoone on omavahel justkui dialoogis – mõlemad madalad ja suhteliselt pikad hooned.⁵⁸

Põneva liigendusega on ka Keila-Joa (Schloß Fall) mõisa talvead-kasvuhuone (ill 19), mis paikneb peahoone tagaküljel. Pikk hoone on liigendatud kolme ühekordse kiviehitusega

⁵⁶ Vihula vald, Palmse mõis. Täiendav ehitusajalooline õiend. Koost M. Männisalu. 1975. Muinsuskaitseameti arhiiv, s P-2456, lk 31.

⁵⁷ Kuusalu vald, Kolga mõis. Kolga mõisa hoonetest ja rajatistest, lk 49.

⁵⁸ Harku vald, Vääna mõis. Kompleksed teaduslikud uuringud. Kd I. Mõisakompleksi restaureerimine Ranna sovhoosi ja ENSV ATK kultuuri- ja juhtiva kaadri väljaõppe keskuseks. Ajalooline õiend. Koost A.Hein. 1987. Muinsuskaitseameti arhiiv, s A-1680, lk 33-37.

osadeks. Algselt paiknesid eenduvate osade vahel kõrged, ühepoolse kaldega, klaaskatusega ja klaasseinaga triiphooned. Kolmel eenduval ehitusosal on esifassaadil kolm teravkaarset akent, millest keskmine on ääristavaist kõrgem. Väljaehitiste nurgad olid algselt kujundatud neljatahuliste nurgasammastega, mille pinnad olid liigendatud teravkaareliste petikutega ja kroonitud kolmnurkviiludega kõigilt neljalt küljelt, kaetud sihvaka teravatipulise tornikesega. Tänapäeval on need nurgasambad kujundatud eklektilisteks pilastriteks. Hoone pärineb tõenäoliselt 19. saj II poole algusest. Keila-Joa talvead sisaldas palju eksootilisi puid ja põõsaid. Väikesel väljakul kasvuhoonete ees asus mitmeid marmorfigure.⁵⁹

Teisi kodadega liigendatud triiphooneid on olnud ka Matsalu (Matzal) mõisas.

19: Keila-Joa suur triiphoone. Tagumises osas tööliste korterid.

3.3.5. Teisi võimalike liigitusi

Mitmed triiphooned on osa suuremast hoonest või hooneterühmast. Härrastemaja külge kuuludes võib tegu olla ka talveaiaga. Abja (Abia) mõisa triiphoone (ill 20) on ehitatud näiteks vastu 1-korruselise hoonet, mille soklikorrus on laotud maakividest ja põhikorrus puhta vuugiga tellistest.⁶⁰ Päinurme (Assik) mõisa triiphoone-oranžerii oli oluliseks aktsendiks härrastemaja juurdeehitusena (ill 21). Avanduse (Awandus) mõisas oli talveaed ühendusgaleriiks uue ja vana mõisahoone vahel. Silmapaistvad talveaiad on teada ka Sangaste

⁵⁹ Eesti NSV mõisate esialgne ülevaade. Harju rajoon. Kd I - nr 1–50. Koost V. Ranniku. 1978. Muinsuskaitseameti arhiiv, s A-223, lk 89-93.

⁶⁰ Eesti NSV mõisate esialgne ülevaade – Viljandi rajoon. Koost V. Ranniku. 1978. Muinsuskaitseameti arhiiv, s A-124, lk 9.

(Schloß Sagnitz) lossis, Heimtali (Heimthal) mõisas, Arkna (Arkna) mõisas ning Koluvere (Schloß Lode) lossis.

Triiphoonete romantilist hõngu on rõhutatud tihtipeale ka tornikeste ehitamisega. Eriti põnev oli Harku (Hark) mõisa triiphoone (ill 22), mis oli seotud terve paekivist müüritisega ning seda dekoreerivate tornidega. Müür oli püstitatud terassaia äärel ning pargile piirdena. Tornikesed olid kuuetahtlised kahekordsed müürist tugevalt flankeeruvad ehitused, millel alakorrus oli kujundatud laia soklikorrusena, kus paiknes kõrge kaaravaga uks. Teine kõrge tornikorrus omas müüritahkudes kitsaid laskepilulaadseid aknaid. Torni lõpetas lai ja eenduv astmeline karniis, mida toetas kaarfriis, karniisile toetuv rinnatis oli aga kreneleeritud. Ehitus võis pärineda XIX sajandi III veerandist.⁶¹ Kose-Uuemõisa (Neuenhof) triiphoone (ill 23) keskel paiknes kuni kolmekordne kiviehitus, mille esikülg oli kujundatud algselt alpiiniumiks.⁶² Tuhala (Toal) mõisa pargi äärel oli suur ja rikkaliku eklektilise kujundusega talveaed-triiphoone (ill 24), mille keskel paiknes kõrge kellatorn.⁶³ Väike-Rõude (Klein-Ruhde) triiphoonel-palmimajal oli kõrge 8-tahuline krohvitud paekivitorn, mille nurgatahkudes olid kõrged kaarpetikud, teistes aga kaarnišid, võib pärineda 19. sajandi II poolest.⁶⁴ Viimsi (Wiems) mõisa triiphoone kõrval paiknes kaks torni, millest ühega oli seotud aedniku korter.⁶⁵

⁶¹ Eesti NSV mõisate esialgne ülevaade. Harju rajoon. Kd I - nr 1–50, lk 66.

⁶² Sealsamas, lk 180.

⁶³ Eesti NSV mõisate esialgne ülevaade. Harju rajoon. Kd III - nr 101–144, lk 79.

⁶⁴ Eesti NSV mõisate esialgne ülevaade – Haapsalu rajoon. Kd II (nr 51–108), Koost V. Ranniku. 1978. Muinsuskaitseameti arhiiv, s A-126, lk 78.

⁶⁵ Viimsi vald, Viimsi mõis. Ajalooline õiend. Koost M. Ernesaks. 1992. Muinsuskaitseameti arhiiv, s A-2904, lk 21.

20: Abja mõisa kasvuhoone koos aednikumajaga.

21: Pärnaste mõisa kasvuhoone koos peahoonega.

22: Harku mõisa triiphoone piirdemüür.

23: Kose-Uuemõisa triiphoone koos kellatorniga.

24: Tuhala mõisa triiphoone.

4. TRIIPHOONETE NIMEKIRI

Järgnevasse nimekirja on koondatud mõisad, kus on säilinud või hävinud triiphoone, palmimaja, oranžerii või talveaed. Nimekiri ei täpsusta klaasmajade arvu, nende säilivust või iseloomu antud mõisakompleksis, vaid annab üldistava ülevaate. Kui tegemist on spetsiifilise klaasmaja tüübiga, siis seda on täpsustatud mõisa nime järel sulgudes. Nimekiri kuulub täiendamisele. Jaotus põhineb Eestis 18.–19. sajandil kehtinud haldusjaotusele. Koostamiseks on kasutatud järgmisi allikaid:

- ^a 1976-1978 mõisate inventeerimine
- ^b F. Winkleri reisikiri
- ^c Kultuurimälestiste riiklik register
- ^d muu (valdavalt on säilinud fotod)

HARJU MAAKOND (46)

Alavere mõis ^a	Kose-Uuemõisa mõis ^{a, b}	Ravila mõis ^{a, b, c}
Alu mõis ^{a, b}	Kurkse mõis ^a	Saha mõis ^b
Anija mõis ^b	Kurna mõis ^b	Saue mõis ^b
Aruküla mõis ^a	Kuusiku mõis ^a	Seli mõis ^b
Haiba mõis ^a	Kõltsu mõis ^b	Tuhala mõis ^{a, b}
Harku mõis ^a	Lohu mõis ^{a, c}	Uue-Riisipere mõis (ka
Hohenhaupti loss	Maidla mõis ^{a, b}	palmimaja) ^{a, b, c}
(palmimaja) ^c	Munalaskme mõis ^{a, b}	Valgu mõis ^{a, b}
Härgla mõis ^b	Ohekotsu mõis ^a	Valtu mõis ^b
Ingliste mõis ^a	Ohtu mõis ^b	Vasalemma mõis ^{a, b}
Järlepa mõis ^a	Orgita mõis ^a	Vihterpalu mõis ^{a, b}
Järvakandi mõis ^a	Oru mõis ^a	Viimsi mõis ^b
Kabala mõis ^a	Paunküla mõis ^b	Vääna mõis ^{a, c}
Kehtna mõis ^a	Perila mõis ^a	Ämari mõis ^b
Keila-Joa mõis ^{a, c}	Piirsalu mõis ^a	
Kodasoo mõis ^b	Põlli mõis ^a	
Kolga mõis ^{a, b, c}	Raikküla mõis ^a	

LÄÄNE MAAKOND (19)

Asuküla mõis ^b	Koluvere mõis (ka	Tuudi mõis ^a
Haimre mõis (ka	talveaed ^d) ^a	Vaemla mõis ^a
talveaed ^d) ^a	Käpla mõis ^a	Vana-Varbla mõis ^a
Illuste mõis ^b	Lihula mõis ^b	Vana-Vigala mõis ^a
Kassari mõis ^a	Matsalu mõis ^a	Vatla mõis ^{a, c}
Kiideva mõis ^b	Sinalepa mõis ^b	Vigala mõis ^b
	Suuremõisa mõis ^{a, c}	Virtsu mõis ^b

Voose mõis ^a

Väike-Rõude mõis ^{a, b}

VIRU MAAKOND (28)

Aa mõis ^{a, c}

Aaspere mõis ^{b, c}

Arkna mõis (talveaed) ^d

Edise mõis ^b

Erra mõis ^a

Imastu mõis ^a

Jõhvi mõis ^b

Karula mõis ^a

Kukruse mõis ^b

Maidla mõis ^a

Malla mõis ^b

Mäetaguse mõis ^{b, c}

Oru loss ^a

Pada mõis ^{b, c}

Pagari mõis ^a

Palmse mõis (ka

palmimaja) ^{a, c}

Porkuni mõis ^a

Rakvere mõis ^{a, b}

Rohu mõis ^b

Roela mõis ^b

Sagadi mõis ^{b, c}

Samma mõis ^b

Tõdva-Kõnnu mõis ^b

Udriku mõis ^{a, b, c}

Uhtna mõis ^b

Vaeküla mõis ^{a, b, c}

Vanamõisa mõis ^a

Vihula mõis (palmimaja) ^c

JÄRVA MAAKOND (23)

Albu mõis ^b

Einmanni mõis ^a

Esna mõis ^c

Huuksi mõis ^b

Jänedu mõis ^b

Kabala mõis ^b

Karinu mõis ^{a, b}

Koigi mõis ^{a, b}

Kuru mõis ^{a, b}

Käravete mõis ^a

Laupa mõis ^{a, b}

Lehtse mõis ^b

Liigvalla mõis ^b

Mäo mõis ^a

Piibe mõis ^a

Preedi mõis ^a

Pruuna mõis ^b

Päinurme mõis ^d

Roosna-Alliku mõis ^{b, c}

Seidla mõis ^a

Särevere ^b

Türi-Alliku mõis ^b

Vahastu mõis ^a

PÄRNU MAAKOND (5)

Abja mõis ^{a, c}

Lelle mõis ^a

Morna mõis ^{a, c}

Polli mõis ^{a, c}

Pootsi mõis ^c

VILJANDI MAAKOND (6)

Heimtali mõis (talveaed) ^d

Helme mõis ^a

Kabala mõis ^a

Lustivere mõis ^{a, c}

Lõve mõis ^a

Rutikvere mõis ^a

TARTU MAAKOND (14)

Jaama mõis ^a

Kaagvere mõis ^c

Keeni mõis ^a

Krüüdneri mõis ^a

Kuigatsi mõis

(palmimaja) ^c

Kuremaa mõis ^a

Maarjamõisa mõis ^a

Mäksa mõis ^a

Puurmani mõis ^a
Sangaste mõis (talveaed) ^d

Tähtvere mõis ^a
Vana-Kuuste mõis ^a

Vana-Prangli mõis ^a
Võnnu mõis ^b

VÕRU MAAKOND (8)

Erastvere mõis ^a
Karste mõis ^a
Musti mõis ^a

Rõuge mõis ^a
Vana-Antsla mõis ^a
Vana-Väimela mõis ^a

Vastse-Antsla mõis ^a
Väiso mõis ^a

SAARE MAAKOND (1)

Pidula mõis ^b

Nimistusse on kantud 150 mõisakompleksi, kust on teada, et on olnud vähemalt üks triiphoone/oranžerii/palmimaja/eriline talveaed. Kaitselauseid klaasmaju on kokku 31 (24 kasvuhoonet, 2 triiphoonet, 5 palmimaja).

5. INVENTEERIMINE

5.1. Varasemad inventeerimised

1976-1978 teostas ENSV Riikliku Ehituskomitee Kultuurimälestiste Riiklik Projekteerimise Instituut mõisate inventeerimise. Kolme aasta jooksul fikseeriti ca 2200 mõisaansamblisse kuuluva objekti säilivuse ulatus ning iseloom. Antud inventeerimine oli arhitektuuriteaduse seisukohalt mõeldud tulevaste uurimistööde esimeseks etapiks. Seda ka käesolevale tööle. Algatuse tõstatas teenekas kunstiajaloolane Helmi Üprus.

Käesoleva töös on triiphoonete nimekirja koostamiseks põhiliselt kasutatud 1970ndate inventeerimisel koostatud ankeete. Kuna toona oli tegu kiireloomulise aktsiooniga, siis annavad ankeedid üsna pealiskaudse ülevaate mõisate kõrvalhoonetest, määrates nende olemasolu, vanuse, stiili ning säilivuse. Kokku on käesoleva töö jaoks läbi vaadatud ca 1960 inventeerimise ankeeti.

1919. aastal loendati võõrandatud mõisates kokku 49 330 üksikhoonet. 20. sajandil toimunud mõlemad maailmasõjad ja mõisaansamblite tükeldamine põhjustasid aga suure hulga arhitektuuri-pärandi hävingu. Seega 1976-78 inventeerimise käigus loendati Eestis kokku 9153 mõisahoonet, millest kasutuskõlbulikud olid vaid 4266.⁶⁶ Käesoleva töö jaoks läbi töötatud inventeerimise ankeetidelt loendati kokku 100 triiphoonetega mõisa, millest:

4	hea
10	rahuldav
11	halb
61	varemed/hävinud/kadunud
<i>(teistel säilivusest märke puudub)</i>	

Inventeerimise ankeetidelt on triiphoonete andmed koondatud tabelisse, mida vt. lisast 1. Käesolevas töös on mõisad jaotatud ajalooliste kihelkondade järgi.

5.2. Inventeerimise kokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö käigus on inventeeritud valik mõisate triiphooneid ajaloolise haldusjaotusega Harjumaalt, Järvamaalt ja Virumaalt. Triiphoonete inventeerimise ankeetidega saab tutvuda põhjalikumalt lisas 2.

Kokku on antud ülevaade 27 triiphoonest (ill 25), kus kirjeldatakse järgmisi andmeid: nimetus, rajamisaeg, aadress, mälestise number (kui on tegu mälestisega), paiknemine

⁶⁶ Eesti NSV mõisaarhitektuuri inventeerimine. Koondaruanne, lk 40.

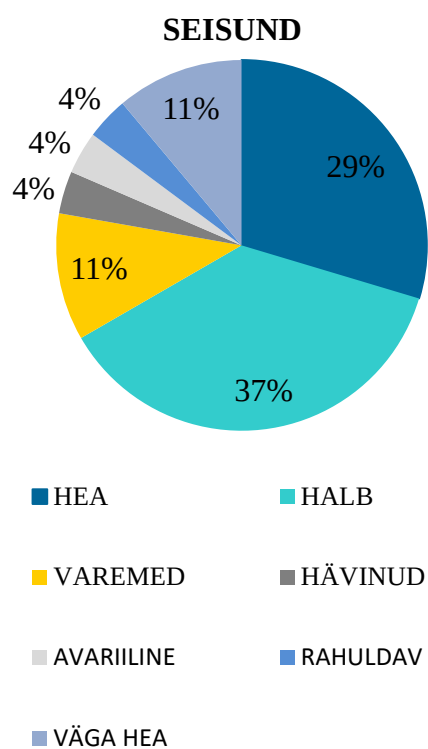
ajakohasel Maaameti geoportaali kaardil ning ajaloolisel plaanil, hoone põhifunktsioon, väärtus, arhiivi info, olemasoleva olukorra kirjeldus, krundil paiknemise hinnang, illustratiivne osa.

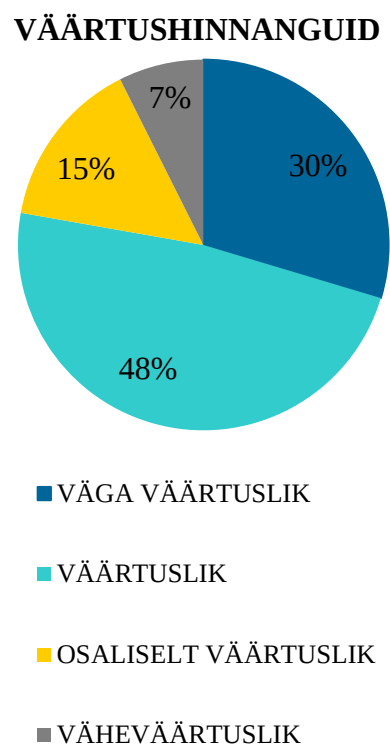
25: Inventeeritud triiphooned ajaloolisel Järva-, Harju- ja Virumaal. Kaardijaotus põhineb 18. – 19. sajandil Eestis kehtinud haldusjaotusel.

Inventeerimisel hoone seisundi määramisel (ill 26) on peamiselt võetud arvesse kivikonstruktsiooni säilivust. Heas seisus on ligi 30% inventeeritud triiphoonetest. Nende triiphoonete puhul on müüritis säilinud väga hästi või konserveerimiseks katustatud. Samuti triiphooned, mis on aktiivses kasutuses. Väga heas seisus on 11% inventeeritud triiphoonetest ehk tegemist on ehitistega, mille ehitusaegne osa on korrastatud. Ligi pooled triiphooned on halvas seisukorras või lausa varemed. Sellised hooned on konserveerimata ning lagunemas. Nendest umbes viiendik on varemed. Hävinud triiphooneid oli üks (Mäo mõisas, Järvamaal), kus säilinud oli aednikumaja aga sellega liituv triiphooone terviklikult hävinud.

27 triiphooone seast on väärtuslikuks hinnatud (ill 27) ligi pooled. Väga väärtuslikud on 30%. Need on triiphooned, mis on korrastatud või säilinud on arvestatav maht müüre. Klaasmahu säilivust hindamisel arvesse ei ole võetud, sest tegemist on hapra konstruktsiooniga. Samuti ei hinnanud sõrestiku konstruktsiooni, mis ilma klaasita ei saagi kaua säilida. Väheväärtuslikke triiphooneid on inventeeritud 7%. Need on näiteks nõukogude ajast pärit triiphooned, samuti hävinud hooned või varemed, mille puhul ei ole võimalik hoonetüüpi enam määrata.

26: Graafik – inventeeritud triiphoonete seisundi osamäärad

27: Graafik – inventeeritud triiphoonetele antud väärtuste osamäärad

KOKKUVÕTE

Triiphooneid peeti 19. sajandi Inglismaal tööstusrevolutsiooni imedeks, mida ilmestab kõige paremini J. Paxtoni projekteeritud Kristallpalee. Seda enam on tähendusväärne, et samaaegselt jõudsid klaasmajade konstruktsioonid ka Eestis levima hakata. Triiphoonete ehitus sümboliseerib üheti meie baltisakslaste ihalust saada osa Euroopas valitsenud trendidest. Teisalt tagas suure nõudluse põhjamine kliima, mis ei võimaldanud külmakartlike puuviljade ning ilutaimede kasvatamist välitingimustes.

Triiphoonete temaatikaga Eesti kontekstis on tegeletud kahetsusväärselt vähe. Seda enam, et tegu on habraste konstruktsioonidega, mis tõttu on neid säilinud suhteliselt vähe. Vahemüür, korstnajaalg või vundamendi vare on tõenäoliselt kõik, mis enamusest mõisa triiphoonetest täna looduses säilinud on. Antud hoonetüübi kehva seisukorra taga võib olla mitmeid põhjuseid, kuid kindlasti on üheks see, et neid ei ole teiste mõisa abihoonete seas piisavalt tähtsustatud.

Abihoonete mitmekesisuse üldine kadumine säilinud kompleksides on aga vägagi vastuoluline. Võttes arvesse, et mõis on põllumajanduslik suurmajand, siis peahoonega samatähtsad peaksid olema viimast ülal pidanud kõrvalhooned, sh triiphoone.

Esmapilgul lihtsakoelise paistev triiphoonete temaatika pakub aga palju avastamisrõõmu mitmel rindel. Inseneridele pakub triiphoone põnevad materjalikasutus ja keerukaid konstruktsioonisõlmi. Lisaks on uurimata omapäraseid kütte- ja ventilatsioonisüsteemid. Arhitektidele on väljakutse säilinud kivikonstruktsioon taas kasutusele võtta ja siinkohal on suurte klaaspindade kasutamine pigem tervitatav. Loomulikult on tegemist uurimisteemaga dendroloogidele ning maastikuarhitektidele. Triiphoonetele lisab veelgi väärtust nende põnev tüpoloogia ja pigem halb seisukord. Viimane neist on eriti oluline, sest hävimas ei ole lihtsalt üksikud triiphooned, vaid hoonetüüp ise. Tõenäoliselt saab triiphoonete saatus olema pigem romantiline vare kui praktiline majandushoone mõisasüdames.

Triiphoonete inventeerimisel ilmnes üsna levinud tõsiasi, et käesolev hoonetüüp jääb rohkete kõrvalhoonetega mõisaansamblites tahaplaanile. Tihti on hoonete ümbrus võsastumas ning säilinud müürilõigud konserveerimiseks katustamata. Mitmed triiphooned on nõukogude ajal saanud eterniitkatuse aga hooldamatusest on ka need sisse varisemas ning oma raskusega müüre kaasa tõmbamas.

Triiphoonete säilivus on erinev ka piirkonniti. Võib tõdeda, et Virumaa ja Harjumaa rannikuäärsetes piirkondades on triiphoonete olukord parem. Põhjused on lihtsad – aktiivsem turism, nõukoguse ajal suuremad restaureerimistööd ja paiknemine olulise Tallinn–Narva maantee ääres. Samas sisemaa poole liikudes muutub olukord aina nukramaks ja seda mitte vaid triiphoonete seisukorra poolest. Näiteks ajaloolise Järvamaa piirides on mitmeid väga halvas seisukorras triiphooneid. Seda on aga ka kogu ülejäänud kompleks, mis lisaks kõigele asub veel suurematest keskustest ning asustusest kaugel. Ilmekaks näiteks on Preedi mõisa maakivist välimiste müüridega triiphoone, mis on eriti ilmekas oma punastest tellistest aknalaudade ja -sillustega ning paekivist nurgakvaadriga. Preedi mõisa vahetus läheduses puudub aga praktiliselt asustus ja nii on kogu kompleksist tänaseks saanud „varemete park“. Sellisel kujul rahulik hääbumine ja häving on isemoodi võluv ja põnev aga omanäolise Preedi mõisa triiphoone suhtes valulik asjade kulg.

Kõikide triiphoonete saatus ei ole aga nii kurb. Esile võiks tuua Sagadi mõisa triiphoone, kus interjööris on tänaseni säilinud ainulaadne Leila Pärtelpoja sisekujundus. Hoonemahu enda restaureerimisel ei ole aga järgitud ehitusaegseid katusekaldeid ja detailide poolest on hoonet oluliselt lihtsustatud. Tore näide triiphoone kasutusotstarve muutmisest on Vääna mõisa triiphoone kohandamine elamuks. Harmooniliselt on seotud triiphoone mahtu järgiv uus hoonetiib olemasoleva väärtusliku eenduva kojaga. Palmse mõisa palmimaja on eeskujulik näide oma algses funktsioonis taastatud hoonest, kus klaasitud osa puhul on kasutatud tänapäevaseid alumiiniumkonstruktsioone ja pakettklaasi. Peab aga märkima, et ka Palmse puhul on hoonet detailide poolest lihtsustatud.

Valdav enamus triiphooneid on säilinud kivimüüridena, kus klaasitud osa on terviklikult hävinud. See annab aga võimaluse soovikorral leida hoonele täiesti uus kasutus. Triiphoonetel ja teistel klaasmaja tüüpidel on mõisa majandamise kontekstis aga täna eriti suur potentsiaal teenida meid oma algupärase funktsioonis.

SUMMARY

Greenhouse in Estonian manor architecture – historic overview and typology

Greenhouses were wonders of 19th century industrial revolution and are best illustrated by the Crystal Palace by J. Paxton. Even more important is that at the same time this new type of construction started spreading in Estonia. Firstly the construction of greenhouses symbolized Baltic Germans cravings for European trends. On the other hand, high demand for greenhouses was secured because of cold northern climate which prevented the cultivation of frosty fruits and flowers outdoors.

It is unfortunate how little has been dealt with topic of Estonian manor greenhouses. It is even more important because their fragile construction which makes the probability of survival very small. Backwall, chimney foot or ruin of foundation is probably all what remains from manor greenhouses. There are several reasons for the poor condition of this type of building. One of the reasons certainly is that they are not prioritized enough among the other buildings in the manor complex.

The general loss of the diversity of auxiliary buildings in preserved complexes is very controversial. We have to consider that manors are large agricultural farms. Then even more important than main building should be the outbuildings, including the greenhouse.

Greenhouse theme, which might seem straightforward at first glance, offers a lot of discovering on many fronts. For the engineers, the greenhouse offers exciting material use and complex construction details. In addition, the unique heating and ventilation systems have not been studied. The challenge for architects is to reintroduce all preserved stone structures and the use of large glass surface is rather welcome. And, of course, it is a research topic for dendrologists and landscape architects. Exciting typology and poor condition of buildings adds even more value for these underrated structures. The condition is especially important, because it is not just few greenhouses that are fading but the type of building itself is at stake. Most likely the fate of most greenhouses will be romantic ruins rather than running economic buildings.

While compiling inventory of greenhouses, a common fact emerged that greenhouses fall into the background in manors with uncountable auxiliary buildings. Often, the surroundings of the buildings are overgrown and the remains of the walls are not covered by the roof for the

purpose of conservation. Number of greenhouses have been covered with eternit roof in Soviet era which are now sinking in and pulling walls down with them.

Preservation of greenhouses is also different by region. It can be stated that in the coastal areas of Virumaa and Harjumaa, the situation of greenhouses is better. The reasons are simple – more active tourism, major restoration work in Soviet era and location nearby important Tallinn-Narva highway. At the same time, moving inland, the situation is getting worse and not only in the condition of greenhouses. For example, within the boundaries of the historical Järva county, there are number of greenhouses in very poor condition. But so is the rest of the complex, which is also far from large centers and settlements. A striking example is the Preedi Manor's greenhouse with stone walls, particularly prominent red brick window sills and bridges and with a limestone corner frame. Unfortunately, there is practically no settlement near Preedi manor, and so the whole complex has now become a "ruin park". Peaceful fading and destruction can be charming and fascinating but in relation of this unique greenhouse it is painful to see.

But the fate of all these constructions are not so tragic. The Sagadi manor's greenhouse could be highlighted for its unique interior design by Leila Pärtelpoeg. However, in the restoration of the building itself, the original roof slope is not followed and in terms of details it has been considerably simplified. A good example of adapting new use for the building is Vääna manor which is adjusted to residential home. The new building block follows the volume of old greenhouse and harmoniously connects to existing historic greenhouse section. Palmse manor Palm House is a prime example of a restored building in its original function, where aluminium structures and insulated glazing has been used. It should be noted, however, that Palmse has also been simplified in details.

The vast majority of the greenhouses have been preserved as stone walls, where the glazed part is completely destroyed. This, however, provides the opportunity to find a completely new use for the building. But in the context of managing the manor, greenhouses have a particularly great potential to serve us in their original function.

KASUTATUD ALLIKATE JA KIRJANDUSE LOETELU

ALLIKAD

Muinsuskaitseameti arhiiv

Eesti NSV mõisaarhitektuuri inventeerimine. Koondaruanne. Koost J. Maiste, A. Hein, 1980. Muinsuskaitseameti arhiiv, s A-514.

Eesti NSV mõisate esialgne ülevaade – Haapsalu rajoon. Kd II (nr 51–108), Koost V. Ranniku. 1978. Muinsuskaitseameti arhiiv, s A-126.

Eesti NSV mõisate esialgne ülevaade – Viljandi rajoon. Koost V. Ranniku. 1978. Muinsuskaitseameti arhiiv, s A-124.

Eesti NSV mõisate esialgne ülevaade. Harju rajoon. Kd I - nr 1–50. Koost V. Ranniku. 1978. Muinsuskaitseameti arhiiv, s A-223.

Eesti NSV mõisate esialgne ülevaade. Harju rajoon. Kd III - nr 101–144. Koost V. Ranniku. 1978. Muinsuskaitseameti arhiiv, s A-225.

Harku vald, Vääna mõis. Kompleksed teaduslikud uuringud. Kd I. Mõisakompleksi restaureerimine Ranna sovhoosi ja ENSV ATK kultuuri- ja juhtiva kaadri väljaõppe keskuseks. Ajalooline õiend. Koost A. Hein. 1987. Muinsuskaitseameti arhiiv, s A-1680.

Kuusalu vald, Kolga mõis. Kolga mõisa hoonetest ja rajatistest. Koost L. Odres. 1977. Muinsuskaitseameti arhiiv, s A-3018.

Vihula vald, Palmse mõis. Mõisaansambli restaureerimine ja kohandamine tänapäeva vajadusteks. Ettepanekud. Koost M. Männisalu, A. Kann. 1976. Muinsuskaitseameti arhiiv, s P-2590.

Vihula vald, Palmse mõis. Täiendav ehitusajalooline õiend. Koost M. Männisalu. 1975. Muinsuskaitseameti arhiiv, s P-2456.

Viimsi vald, Viimsi mõis. Ajalooline õiend. Koost M. Ernesaks. 1992. Muinsuskaitseameti arhiiv, s A-2904.

PUBLIKATSIOONID

Aiakunst läbi aegade 2. osa. Toim. A. Sinisalu. Tallinn: Ehitame Kirjastus, 2004.

Beuman, Fran. The Pineapple: King of Fruits. London: Random House, 2005.

Columella, Lucius Junius Moderatus. In Twelve Books: and His Book Concerning Trees. London: A. Millar, 1745.

Hessayon, David Gerald. The Bedside book of the Garden. London: Expert Books, 2008.

Hobhouse, Penelope. Aianduse ajalugu. Tallinn: Varrak, 2006.

Kirsimägi, J. Kütmisest. – Uus Talu 1935.

Meikar, Toivo. Tartu Ülikooli õpetatud aednikud (1803–1918). – Dendroloogilised uurimused Eestis III. Toim H. Sander, Ü. Tamm. Tallinn: Eesti Põllumajandusülikooli Metsanduslik Uurimisinstituut, 2002.

- Mettik, Jaan. Suur toalilleraamat. Tallinn: Varrak, 2005.
- Nurme, Sulev. Nutt, Nele. Pargiterminite seltussõnaraamat. Tallinn: Keskkonnaamet, 2012.
- Nutt, Nele. Parkide restaureerimine. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikooli Tartu Kolledž, 2008.
- Plath, Ulrike. Liivimaa spargel: kustunud mälestusi Balti aiandusajaloost 18. ja 19. sajandil. – Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2009. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, 2010, lk 72-101
- Pliny. The Natural History. Transl. J. Bostock, H.T. Riley. London: Henry G. Bohn, 1855.
- Revali ja Peterburi vahel. Eestimaalaste mälestusi kahest sajandist. Toim Katrin Kaugver. Tallinn: Argo, 2016.
- Stoverock, Helga. Der Poppelsdorfer Garten. Vierhundert Jahre Gartengeschichte. Bonn: Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universiät Bonn 2001.
- Viilas, J. Viinamarjade ja virsikute kasvatamine. – Aednike tööriindelt. Riigiparkide Valitsuse aednike referaadid. Tallinn: Riigiparkide Valitsuse väljaanne, 1937, lk 86.
- Winkler, Friedrich. Aruanne Eestimaa Aiandusseltsi instruktori tegevusest / Bericht von der Tätigkeit des Instruktors des Gartenbauvereins Estlands – Akadeemilise metsaseltsi toimetised. Töid Eesti metsanduse ajaloost II. Koost Toivo Meikar. Tartu: Eesti Põllumajandusülikooli kirjastus, 1999, lk 97-125.
- Yoon, Sang Jun. Woudstra, Jan. Advanced horticultural techniques in Korea: the earliest documented greenhouse. – Garden History. Ed. B. Simms. Sudbury, England: The Garden History Society 2007, vol. 35, no. 1 (summer), lk 68–84.

Ajalehed

Lähemalt Oru lossist. Warandused, mis maksid omal ajal 5 miljonit rubla. – Päewaleht 8. III 1935.

Pisitrükised

- Vennad Tõnisson & Ko „Erika“ hinnakiri 1930. Tartu: J. Mällo, 1930.
- Vennad Tõnisson & Ko „Erika“ hinnakiri 1938. Tartu: J. Mällo, 1938.
- Vennad Tõnisson Erika – Seemnete, aiatööriistade ja aiatöö tarbeainete kauplus, hinnakiri 1927. Tartu: J. Mällo, 1927.

INTERNETIALLIKAD

Way back when: A history of the English Glasshouse. – Harey Botanic 3. IX 2015, <https://hartley-botanic.co.uk/magazine/a-history-of-the-english-glasshouse/> (vaadatud 31.10.2017).

ILLUSTRATSIOONID

1. Junius Moderatus Columella portree. Autor: Jean de Tournes, 1559 – Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Columella#/media/File:Lucius_Junius_Moderatus_Columella.jpg (vaadatud 6.01.2018).

2. Vaade Versaille' lossi oranžeriile. Autor: Étienne Allegrain ja Jean-Baptiste Martin, 1695 – Wikipedia,
[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:L%27Orangerie_du_ch%C3%A2teau_de_Versailles_par_%C3%89tienne_Allegrain_-_Collections_du_ch%C3%A2teau_du_Versailles_\(adjusted\).jpg#/media/File:L%27Orangerie_du_ch%C3%A2teau_de_Versailles_par_%C3%89tienne_Allegrain_-_Collections_du_ch%C3%A2teau_du_Versailles_\(adjusted\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:L%27Orangerie_du_ch%C3%A2teau_de_Versailles_par_%C3%89tienne_Allegrain_-_Collections_du_ch%C3%A2teau_du_Versailles_(adjusted).jpg#/media/File:L%27Orangerie_du_ch%C3%A2teau_de_Versailles_par_%C3%89tienne_Allegrain_-_Collections_du_ch%C3%A2teau_du_Versailles_(adjusted).jpg) (vaadatud 6.01.2018).
3. Versaille' lossi oranžerii sisevaade – Château de Versailles,
<http://www.chateauversailles.fr/decouvrir/domaine/jardins/orangerie#le-parterre-de-lorangerie> (vaadatud 6.01.2018).
4. Londoni Kristallpalee 1851. aastal – Wikipedia,
https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_Paxton#/media/File:Crystal_Palace_from_the_northeast_from_Dickinson%27s_Comprehensive_Pictures_of_the_Great_Exhibition_of_1851._1854.jpg (vaadatud 6.01.2018).
5. Kristallpalee sisevaade 1851. aastal – Independent,
<https://static.independent.co.uk/s3fs-public/thumbnails/image/2013/09/19/22/5610940.jpg?w968> (vaadatud 6.01.2018).
6. Kew' botaanikaia palmimaja, arhitekt Decimus Burton ja insener Richard Turner – Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/File:Kew_Gardens_Palm_House,_London_-_July_2009.jpg (vaadatud 6.01.2018).
7. Wardi kasti võimalikud variandid – Wikipedia,
https://en.wikipedia.org/wiki/Wardian_case#/media/File:Wardian_cases.jpg (vaadatud 6.01.2018).
8. Järelküttega pliidi truup (soesein). Noolled näitavad suitsu voolusihti – Kirsimägi, J. Kütmisest. – Uus Talu 1935.
9. Naine toetumas Kolga mõisa triiphoone horisontaalsele lõõrile – Kuusalu vald, Kolga mõis. Kolga mõisa hoonetest ja rajatistest. Koost L. Odres. 1977. Muinsuskaitseameti arhiiv, s A-3018.
10. Pagari mõisa triiphoone – aknad suletud asendis – Eesti Muuseumide Veebivärv,
 Pagari mõisa triiphoone ja kaev 1909, ERM Fk 169:12, Eesti Rahva Muuseum,
<http://www.muis.ee/museaalview/626498> (vaadatud 6.01.2018).
11. Pagari mõisa triiphoone – aknaraamid on eemaldatud – Eesti Muuseumide Veebivärv,
 Pagari mõisa hoovikoer 1911, ERM Fk 169:20, Eesti Rahva Muuseum,
<http://www.muis.ee/museaalview/626506> (vaadatud 6.01.2018).
12. Pagari mõisa triiphoone – aknad on tuulutusasendis – Eesti Muuseumide Veebivärv,
 Pagari mõisa hoov, triiphoone ja kaks koera 1912, ERM Fk 169:21, Eesti Rahva Muuseum,
<http://www.muis.ee/museaalview/626507> (vaadatud 6.01.2018).
13. Kuigatsi mõisa palmimaja – Wikipedia,
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kuigatsi_m%C3%B5isa_palmimaja.jpg (vaadatud 6.01.2018).
14. Vihula mõisa palmimaja – Wikipedia -
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vihula_m%C3%B5isa_palmimaja.jpg (vaadatud 6.01.2018).
15. Vaade Kolga mõisa suurele kasvuhoonele – Kuusalu vald, Kolga mõis. Kolga mõisa hoonetest ja rajatistest. Koost L. Odres. 1977. Muinsuskaitseameti arhiiv, s A-3018.
16. Vaade Oru lossi oranžeriile – www.osta.ee, https://osta-ee.postimees.ee/oru-lossi-triiphoone-ew-aegne-fotopostkaart-103792963.html?_src=search (vaadatud 6.01.2018).
17. Ravila mõisa triiphoone ja aednikumaja. – Harjumaa mõisad,
http://opetaja.edu.ee/harjumaa_moisad/Pildid/park/Ravila7.jpg (vaadatud 6.01.2018).

18. Palmse mõisa palmimaja. – Kultuurimälestiste riiklik register, <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=imagegallery&id=15904> (vaadatud 6.01.2018).
19. Keila-Joa suur triiphoone. Tagumises osas tööliste korterid – Eesti Muuseumide Veebivärv, Keila-Joa kasvuhoone. Tagumises osas tööliste korterid., ERM Fk 1934:210, Eesti Rahva Muuseum, <http://www.muis.ee/museaalview/802838> (vaadatud 6.01.2018).
20. Abja mõisa kasvuhoone koos aednikumajaga. – Kultuurimälestiste riiklik register, <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=photolibrary&action=view&id=5105> (vaadatud 6.01.2018).
21. Pärnaste mõisa kasvuhoone koos peahoonega – Eesti Muuseumide Veebivärv, Pärnaste mõis (Assick), härrastemaja juurdeehitus, kasvuhoone. Peetri khk, ERM Fk 887:170, Eesti Rahva Muuseum, <http://www.muis.ee/museaalview/668867> (vaadatud 6.01.2018).
22. Harku mõisa triiphoone piirdemüür. – Kultuurimälestiste riiklik register, <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=photolibrary&id=2701> (vaadatud 6.01.2018).
23. Kose-Uuemõisa triiphoone koos kellatorniga. – Harjumaa mõisad, http://opetaja.edu.ee/harjumaa_moisad/Pildid/park/K-Uuem%F5isa4.jpg (vaadatud 6.01.2018).
24. Tuhala mõisa triiphoone. – Harjumaa mõisad, http://opetaja.edu.ee/harjumaa_moisad/Pildid/park/Tuhala2.jpg (vaadatud 6.01.2018).
25. Inventeeritud triiphooned ajaloolisel Järva-, Harju- ja Virumaal. Kaardijaotus põhineb 18. – 19. sajandil Eestis kehtinud haldusjaotusel – Autori skeem
26. Graafik – inventeeritud triiphoonete seisundi osamäärad – Autori graafik
27. Graafik – inventeeritud triiphoonetele antud väärtuste osamäärad – Autori graafik

LISAD

LISA 1: 1976-1978. aasta inventeerimise kokkuvõte

LISA 2: Eesti mõisaansamblite triiphoonete inventeerimine. Ankeedid.

LISA 1

Väljavõte 1976-1978 ENSV Riikliku Ehituskomitee Kultuurimälestiste Riikliku Projekteerimise Instituudi poolt koostatud inventeerimisankteetidest.

	Nr	Kihelkond	MÕIS	Vanus	Materjal	Korru- selisus	Säilivus	Märkused
HARJUMAA	1	Kose khk	Alavere mõis				hävinud	
	2	Keila khk	Harku mõis				hävinud	paiknesid pseudogooti müüri lõunaküljel
	3	Keila khk	Vääna mõis	19. saj	paekivi	1-k	hea	
	4	Keila khk	Keila-Joa mõis					2 triiphoonet
	5	Hageri khk	Haiba mõis	19. saj	paekivi	1-k	halb	
	6	Hageri khk	Lohu mõis				hävinud	
	7	Kose khk	Kose- Uuemõisa mõis				hävinud	
	8	Kose khk	Oru mõis					pargis on kunagi olnud kasvuhooned – Raud, Lovise (s 1897)
	9	Kose khk	Ravila mõis	19. saj	maakivi	1-k	hea	
	10	Kose khk	Tuhala mõis				hävinud	
	11	Kuusalu khk	Kolga mõis				varemed	2 triiphoonet
	12	Nissi khk	Munalaskme mõis				hävinud	
	13	Nissi khk	Uue-Riisipere mõis				hävinud	
	14	Risti khk	Kurkse mõis				hävinud	
	15	Risti khk	Vihterpalu mõis				hävinud	
	16	Harju-Jaani khk	Aruküla mõis		paekivi	1-k	hea	
	17	Harju-Jaani khk	Perila mõis				hävinud	
	18	Risti khk	Piirsalu mõis		kivi	1-k	hävinud varemed	
	19	Harju-Madise khk	Vasalemma mõis				hävinud	3 triiphoonet
	20	Märjamaa khk	Haimre mõis	19. saj -	paekivi -	1-2 k -	rahuldav hävinud	2 triiphoonet, II on kasvuhoone kui niisugune hävinud (hoone alles)
	21	Märjamaa khk	Orgita mõis				hävinud	
	22	Märjamaa khk	Valgu mõis					oluliselt ümber ehitatud
	23	Juuru khk	Järlepa mõis				hävinud	
	24	Juuru khk	Ingliste mõis				hävinud	
	25	Juuru khk	Maidla mõis	19. saj	paekivi	1-k		klaasidega osa ei ole säilinud
	26	Rapla khk	Ohekotsu mõis				hävinud	
	27	Rapla khk	Järvakandi mõis				varemed	
	28	Rapla khk	Põlli mõis				hävinud	
	29	Rapla khk	Kabala mõis				hävinud	
	30	Rapla khk	Raikküla mõis	19. saj	paekivi	1-k	halb	
	31	Rapla khk	Alu mõis				hävinud	
	32	Rapla khk	Kuusiku mõis	19. saj	paekivi	1-k	hea	
	33	Rapla khk	Kehtna mõis				hävinud	
LÄÄNEMAA	34	Pühalepa khk	Kassari mõis				varemed	
	35	Käina khk	Vaemla mõis				varemed	
	36	Hanila khk	Voose mõis				hävinud	
	37	Hanila khk	Vatla mõis	19. saj	kivi	1-k	varemed hävinud	1 2-3
	38	Kullamaa khk	Koluvere mõis	19. saj	kivi, tellis	1-k		ümber ehitatud
	39	Karuse khk	Matsalu mõis		kivi	1-k	varemed	

	40	Karuse khk	Tuudi mõis				hävinud	
	41	Martna khk	Väike-Rõude mõis		kivi	1-k	varemed	
	42	Ridala khk	Käpla mõis		kivi	1-k	varemed	
	43	Pühalepa khk	Suuremõisa mõis					1 triiphoone
	44	Varbla khk	Vana-Varbla mõis		kivi	1-k	rahuldav	
	45	Vigala khk	Vana-Vigala mõis				hävinud	2 triiphoonet
JÄRVAMAA	46	Järva-Madise khk	Seidla mõis	19. saj	kivi	1-k	varemed	
	47	Ambla khk	Käravete mõis	19. saj	kivi	1-k	varemed	
	48	Ambla khk	Kuru mõis	19. saj			varemed	
	49	Koeru khk	Preedi mõis	19. saj	kivi	1-k	Halb	
	50	Peetri khk	Koigi mõis	19. saj	kivi	1-k	rahuldav	aedniku maja
	51	Paide khk	Mäo mõis	19. saj	kivi	1-k	varemed	
	52	Türi khk	Laupa mõis	19. saj	kivi	1-k	Halb	
	53	Türi khk	Vahastu mõis				hävinud	
	54	Koeru khk	Piibe mõis				varemed	
	55	Järva-Jaani khk	Einmanni mõis	19. saj	kivi	1-k	Halb	
VIRUMAA	56	Järva-Jaani khk	Karinu mõis	19. saj	kivi	1-k	Halb	
	57	Lüganuse khk	Aa mõis					2 triiphoonet
	58	Lüganuse khk	Maidla mõis	19. saj	paas	1-k	varemed	
	59	Jõhvi khk	Pagari mõis				varemed	
	60	Jõhvi khk	Oru loss				varemed	mitu, rosaariumi varemed
	61	Lüganuse khk	Erra mõis		paas	1-k	varemed	
	62	Haljala khk	Vanamõisa mõis	19. saj	kivi	1-k	varemed	
	63	Haljala khk	Karula mõis	19. saj	kivi	1-k	Halb	
	64	Viru-Jaagupi khk	Vaeküla mõis	19. saj	kivi		Halb	+ aednikumaja
	65	Rakvere khk	Rakvere mõis				hävinud	
	66	Väike-Maarja khk	Porkuni mõis	19. saj	kivi	1-k	rahuldav	
	67	Kadrilna khk	Palmse mõis					palmimaja
	68	Kadrina khk	Imastu mõis	19. saj	kivi	1-k	rahuldav	
	69	Kadrina khk	Udriku mõis	19. saj	kivi	1-k	rahuldav	
PÄRNUMAA	70	Vändra khk	Lelle mõis				hävinud	
	71	Halliste khk	Abja mõis				kadunud	
	72	Karksi khk	Morna mõis				varemed	
	73	Karksi khk	Polli mõis				hävinud	
VILJANDIMAA	74	Põltsamaa khk	Lustivere mõis					aednikumaja-kasvuhoone
	75	Põltsamaa khk	Rutikvere mõis	19. saj	kivi	1-k	rahuldav	
	76	Helme khk	Helme mõis					triiphoone-aednikumaja
	77	Helme khk	Lõve mõis				hävinud	
	78	Pilistvere khk	Kabala mõis	19. saj	kivi	1-k	Halb	
TARTUMAA	79	Kambja khk	Vana-Prangli mõis				hävinud	
	80	Kambja khk	Krüüdneri mõis				hävinud	
	81	Võnnu khk	Vaste-Kuuste mõis				hävinud	
	82	Võnnu khk	Mäksa mõis	19. saj II pool	maakivi tellis		rahuldav	
	83	Palamuse khk	Kuremaa mõis		kivi		varemed	ümber ehitatud
	84	Palamuse khk	Puurmani mõis		tellis		Halb	ümber ehitatud
	85	Nõo khk	Tähtvere mõis				hävinud	
	86	Sangaste khk	Keeni mõis				Halb	varemed
	87	Tartu-Maarja	Maarjamõisa	19. saj			varemed	

	khk	mõis	II pool				
	88	Tartu-Maarja khk	Jaama mõis	hävinud			
VÕRUMAA	89	Kanepi khk	Karste mõis	hävinud			
	90	Kanepi khk	Erastvere mõis	hävinud			
	91	Kanepi khk	Musti mõis	hävinud			
	92	Urvaste khk	Vana-Antsla mõis	hävinud			
	93	Urvaste khk	Vastse-Antsla mõis	hävinud			
	94	Rõuge khk	Rõuge mõis	19. saj II pool	tellis	1-k	rahuldav kärnerimaja
	95	Põlva khk	Väiso mõis	19. saj II pool	Maakivi tellis	rahuldav	
	96	Põlva khk	Vana-Väimela mõis	1851	Tellis krohv	1-k	kadunud

LISA 2

Eesti mõisaansamblite triiphoonete inventeerimine. Ankeedid

Eesti mõisaansamblite triiphoonete inventeerimine. Ankeedid

Koostaja: Getter Linter

Tallinn, 2020

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
VÄÄRTUSHINNANGUID	5
TÜPOLOGISEERIMINE	5
INVENTEERIMISE KOOSSEIS	7
INVENTEERIMISE KOONDTABEL	8
HARJUMAA	12
KEILA-JOA MÕISA KASVUHOONE 1	13
KEILA-JOA MÕISA KASVUHOONE 2	16
KOLGA MÕISA IDAPOOLNE KASVUHOONE	18
KOLGA MÕISA LÄÄNEPOOLNE KASVUHOONE	21
KUUSIKU MÕISA KASVUHOONE	25
LOHU MÕISA KASVUHOONE	28
RIISIPERE MÕISA PALMIMAJA	30
VÄÄNA MÕISA TRIIPHOONE AEDNIKUMAJAGA	32
JÄRVAMAA	35
EINMANNI MÕISA KASVUHOONE	36
ESNA MÕISA KASVUHOONE	38
KOIGI MÕISA AEDNIKUMAJA	40
LIIGVALLA MÕISA KASVUHOONE	42
MÄO MÕISA KÄRNERIMAJA	44
PIIBE MÕISA KASVUHOONE	46
PREEDI MÕISA KASVUHOONE	48
ROOSNA-ALLIKU MÕISA KASVUHOONE	51
SEIDLA MÕISA KASVUHOONE	54
VIRUMAA	56
AASPERE MÕISA KASVUHOONE	57
ARKNA MÕISA KASVUHOONE	59
PALMSE MÕISA KASVUHOONE	61

PALMSE MÕISA PALMIMAJA.....	64
SAGADI MÕISA TRIIPHOONE	67
UDRIKU MÕISA KASVUHOONE.....	70
UDRIKU MÕISA VÄIKE KASVUHOONE	73
VAEKÜLA MÕISA AEDNIKUMAJA.....	75
VAEKÜLA MÕISA KASVUHOONE VAREMED	77
VIHULA MÕISA PALMIMAJA.....	79

SISSEJUHATUS

Käesoleva bakalaureusetöö koosseisu kuulub Eesti mõisaansamblitesse kuuluvate kasvuhoonete inventeerimine, mis leidis aset 2018-2019.

Eelnevalt koostatud kasvuhoonete nimekirjast sai valitud inventeerimisele kuuluvad kasvuhooned, mille säilivust oli võimalik kinnitada ajalooliste ja ajakohaste Maaameti geoportaali kaartide võrdlusel. Vaadeldav piirkond on Põhja-Eesti, täpsemalt ajalooline Harjumaa, Järvamaa ning Virumaa. Inventeerimine on kokku pandud visuaalsel vaatlusel, töö käigus tehtud fotode ja märkmete alusel.

Kõikidele objektile on koostatud eraldiseisvad inventeerimisankeedid. Ankeedid on esitatud esiteks maakondade alusel ja seejärel alfabeetiliselt.

Ankeedi esimesel leheküljel on toodud üldised andmed – nimetus, rajamisaeg, aadress, mälestise number (kui on tegu mälestisega), paiknemine ajakohasel Maaameti geoportaali kaardil (objekt märgistatud sinisega) ning ajaloolisel plaanil (viidatud noolega) ja üks ülevaatlik foto inventeeritavast objektist.

Järgmisel/Järgnevatel lehel/lehtedel on toodud ankeet, kus on kirjeldatakse järgmisi andmeid: hoone põhifunktsioon, väärtus, arhiivi info, olemasoleva olukorra kirjeldus, krundil paiknemise kirjeldus, tüüp, hoone üldine seisund, hooneosade materjali ja seisukorra hinnang. Tabelile järgneb illustratiivne osa – üldvaated ja hoonet iseloomustavate detailide fotod.

Ajaloolised kaardid/plaanid pärinevad Rahvusarhiivi kaartide infosüsteemist. Erandlikel juhtudel on kasutatud Maaameti geoportaali kaardirakenduse ajaloolisi kaarte. Vastav viide on märgitud kaardi/plaani all. Ajalooline info on kogutud erandlikult Kultuurimälestiste registri digiteeritud arhivaalide hulgast. Säiliku leidandmed on toodud teksti sees sulgudes. Ajaloolised fotod on valdavalt Kultuurimälestiste registri digiteeritud arhivaalide hulgast või Eesti Muuseumide Veebivärava kodulehelt.

Käesoleva inventeerimise kokkuvõte vt. bakalaureusetöö põhimahust.

VÄÄRTUSHINNANGUID

VÄGA VÄÄRTUSLIK

Väga väärtuslikuks hinnatud hoone on arhitektuurselt märkimisväärne, tegu on mälestisega või hoone on säilinud algupärasele väga lähedasena. Väga väärtuslikuks hinnatud hoone puhul kuulub säilitamisele hoone maht ja kõik väärtuslikud detailid. On oluline mõisaansambli tervikilme säilimisel.

VÄÄRTUSLIK

Väärtuslikuks hinnatud hoone puhul on säilinud hoone maht ja puuduvad suuremad ümberehitused. Arhitektuurselt tagasihoidlik. Sh mitte mälestis, mis on oskuslikult korrastatud. Väärtuslikuks hinnatud hoone puhul kuulub säilitamisele hoone maht. On oluline mõisaansambli tervikilme säilimisel.

OSALISELT VÄÄRTUSLIK

Osaliselt väärtuslikud hooned on ajaloolise väärtusega, kuid välisilme on ümberehituste käigus väga suurel määral muutunud. Sageli oluline eelkõige maht, proportsioon ja krundil paiknemine. See tähendab, et oluline on säilitada paiknemist ja proportsioone, funktsiooni ja arhitektuurset stilistikat muutes.

VÄHEVÄÄRTUSLIK

Väheväärtuslikud hooned on välisilmelt tundmatuseni muutunud. Samuti varemed, mille puhul ei ole võimalik enam hoone tüüpi määrata.

TÜPOLOGISEERIMINE

Tüpologiseerimise aluseks on töö põhimahus loodud tüpoloogia. Siinkohal antud lühiülevaade.

ORANŽERII

vanemat tüüpi „triiphoone“, kus klaasipinna suurus on tagasihoidlik. Viil- või kelpkatusega kivihoone. Päikesepoolses välisseinas on suured aknad.

ÜHEKALDELINE TRIIPHOONE

Kõrgele kivimüürile kaldega toetuv puit- või metallraamil klaaskonstruksioon. Klaasseina orientatsioon valitud vastavalt päikese suunale. Teisel pool kivimüüri on tihti kivist seintega hoonemaht abiruumidega.

KAHEKALDELINE TRIIPHOONE

Põhimõttelt sama ühekaldelise kasvuhoonega. Kivist hoonemahu asemel on aga mõlemal pool müüri kaldega klaasitud hoonemaht.

KODADEGA LIIGENDATUD TRIIPHOONE

Kodadega liigendatud triiphooned võivad olla nii ühe- kui kahekaldelised. Hoonetüüpi iseloomustab triiphoone klaasitud osa liigendatus kodadega.

INVENTEERIMISE KOOSSEIS

I HARJUMAA

1. Keila-Joa mõisa kasvahoone 1
2. Keila-Joa mõisa kasvahoone 2
3. Kolga mõisa idapoolne kasvahoone
4. Kolga mõisa läänepoolne kasvahoone
5. Kuusiku mõisa kasvahoone
6. Lohu mõisa kasvahoone
7. Riisipere mõisa palmimaja
8. Vääna mõisa triiphoone aednikumajaga

II JÄRVAMAA

1. Einmanni mõisa kasvahoone
2. Esna mõisa kasvahoone
3. Koigi mõisa aednikumaja
4. Liigvalla mõisa kasvahoone
5. Mäo mõisa kärnerimaja
6. Piibe mõisa kasvahoone
7. Preedi mõisa kasvahoone
8. Roosna-Alliku mõisa kasvahoone
9. Seidla mõisa kasvahoone

III VIRUMAA

1. Aaspere mõisa kasvahoone
2. Arkna mõisa kasvahoone
3. Palmse mõisa kasvahoone
4. Palmse mõisa palmimaja
5. Rohu mõisa kasvahoone
6. Sagadi mõisa triiphoone
7. Udriku mõisa kasvahoone
8. Udriku mõisa väike kasvahoone
9. Vaeküla mõisa aednikumaja
10. Vaeküla mõisa kasvahoone varemed
11. Vihula mõisa palmimaja

INVENTEERIMISE KOONDTABEL

TÜÜP	HOONE	FOTO	HINNANG
ORANŽERII	Vihula mõisa palmimaja		väga väärtuslik
ÜHEKALDELINE TRIIPHOONE	Aaspere mõisa kasvuhoone		väärtuslik
	Einmanni mõisa kasvuhoone		osaliselt väärtuslik
	Esna mõisa kasvuhoone		väärtuslik
	Koigi mõisa aednikumaja		väärtuslik
	Kolga mõisa läänepoolne kasvuhoone		väga väärtuslik

	Kuusiku mõisa kasvahoone		väärtuslik
	Liigvalla mõisa kasvahoone		osaliselt väärtuslik
	Lohu mõisa kasvahoone		väärtuslik
	Palmse mõisa palmimaja		väga väärtuslik
	Piibe mõisa kasvahoone		osaliselt väärtuslik
	Preedi mõisa kasvahoone		väärtuslik
	Riisipere mõisa palmimaja		väärtuslik

	Roosna-Alliku mõisa kasvuhoone		väärtuslik
	Sagadi mõisa triiphoone		väga väärtuslik
	Udriku mõisa kasvuhoone		väärtuslik
	Vaeküla mõisa aednikumaja		väärtuslik
KAHEKALDELINE TRIIPHOONE	Arkna mõisa kasvuhoone		ei ole väärtuslik
	Kolga mõisa idapoolne kasvuhoone		väärtuslik
	Mäo mõisa kärnerimaja		osaliselt väärtuslik

	Udriku mõisa väike kasvuhuone		osaliselt väärtuslik
	Vaeküla mõisa kasvuhuone		väärtuslik
KODADEGA LIIGENDATUD TRIIPHOONE	Keila-Joa mõisa kasvuhuone 1		väga väärtuslik
	Keila-Joa mõisa kasvuhuone 2		väärtuslik
	Palmse mõisa kasvuhuone		väga väärtuslik
	Vääna mõisa triiphoone aednikumajaga		väga väärtuslik
TÜÜBI TUNNUSETA	Seidla mõisa kasvuhuone		väheväärtuslik

HARJUMAA

Keila-Joa mõisa kasvuhoone 1 ● Keila-Joa mõisa kasvuhoone 2 ● Kolga mõisa idapoolne kasvuhoone ●
Kolga mõisa läänepoolne kasvuhoone ● Kuusiku mõisa kasvuhoone ● Lohu mõisa kasvuhoone ●
Riisipere mõisa palmimaja ● Vääna mõisa triiphoone aednikumajaga

KEILA-JOA MÕISA KASVUHOONE 1

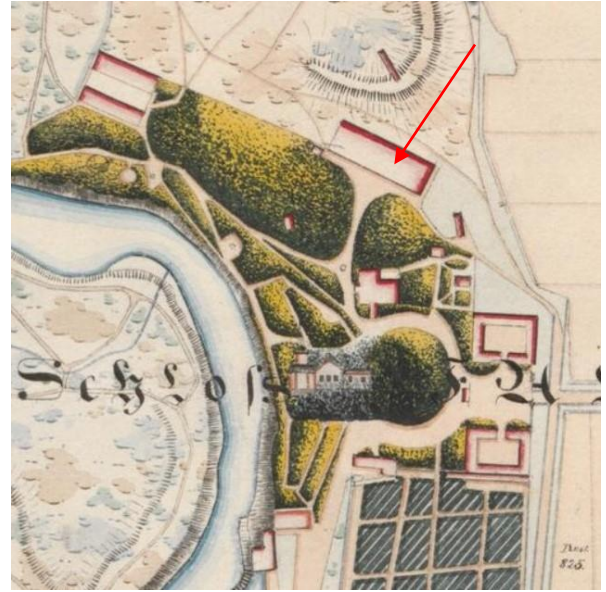
Rajamisaeg: 1831-1833

Aadress: Harju maakond, Lääne-Harju vald, Keila-Joa alevik, Pargi allee 9

Mälestis: jah (registri nr 9481)

Keila-Joa mõisa kasvuhoone paiknemine kaardil.

Keila-Joa mõisa kasvuhoone paiknemine ajaloolisel kaardil, 1862. (EAA.854.4.144)

Vaade Keila-Joa mõisa kasvuhoonele lõunast. (2018-11-04)

Hoone põhifunktsioon: kasvuhoone
Väärtus: väga väärtuslik
Arhiivi info: Möisaansambel ehitati suurejooneliselt välja 1830. aastate algul Peterburi arhitekt A. I. Stackenschneideri projekti järgi. (Kultuurimälestiste riiklik register) Talveaed-kasvuhoone paikneb peahoone tagaküljel pargis, olles ühtlasi juba osaliselt pargiehitus. Hoone on väga pikk ning liigendatud kolme ühekordse kiviehitusega osadeks. Nende eenduvate 3 ehituse vahel paiknesid algselt väga kõrged, ühepoolse kaldega klaaskatusega ja klaasseinaga triiphooned, tagasein kivist. Kaasajal on need hooneosad ehitatud kinniseks ühekordseks elu- ja majandusruumiks. Kolm eenduvat ehitisosa omavad esifassaadil kolm suurt teravkaarelist akent, millest keskmine oli ääristavaist kõrgem. Aknad on profileeritud pseudogooti palestikuga. Väljaehitiste nurgad olid algselt kujundatud neljatahuliste nurgasammastega, mille pinnad olid liigendatud teravkaareliste petikutega ja kroonitud kolmnurkviiludega kõigil neljal küljel, kaetud sihvaka teravatipulise tornikesega. Tänapäeval on need nurgasambad kujundatud eklektilisteks pilastrieks. Algne katus oli neil väljaehitistel lame kelpkatus. Hoone läheduses paiknes algselt ka kiviktaimla, väikesel väljakul kasvuhoone ees asus marmorfiguure. (ERA.T-76.1.10428) Ol.oleva olukorra kirjeldus (2018-11-04): Kasvuhoone on põhimahult laotud paekividest. Lõunapoolne klaasosa on täielikult hävinud. Hoonel on ca 50 cm kõrgune eenduv sokkel. Säilinud on kasvuhoonet liigendavad kolm mahtu ning põhjapoolse jääv abiruumide maht, mis on vähesel määral ümberehitatud. Ehitusaegset kehandit katab nõukogude aegne viimistlus. Endisel kasvuhoone siseseinal lõunas on krohvi paksuse järgi oletades säilinud osaliselt ehitusaegset krohvi. Ulatuslikult paljandub aga paekiviladu. Põhjapoolse mahu seinte krohv on rahuldavas olukorras aga ei ole kindlasti terviklikult ehitusaegne. Kõiki krohvipindasi katab savipunane värv. Kolmel eenduval hooneosal on lõunasuunas teravkaarsed avad, mille sillused on laotud punasest tellisest ja krohvitud. Hooneosade liseenid ja niššid on samuti laotud punasest tellisest ja krohvitud. Läänepoolseimal hooneosal on idaseinas näha teravkaarset ava, mis on avanenud klaasmahtu, ava on kinni laotud paekiviga. Kogu hoonet katab põhjapoolse kaldega pultkatus. Avade paiknemine ja suurus paistab esialgsel vaatlusel olema ehitusaegne. Kõik avad on kaitseks kaetud ehitusplaadiga. Kogu põhjapoolse mahu ulatuses on hoonele kaitseks ehitatud ajutine lai räästas. Paiknemine krundil: Katastriüksuse number 29501:007:1816. Kasvuhoone moodustab iseseisva korrapäratu kujuga väikese kinnistu. Kinnistu paikneb peahoonest põhjapool. Kasvuhoone on kagu-loode suunaline. Tüüp: kodadega liigendatud triiphoone Hoone üldine seisund: hea Materjal/seisukord: <u>Korstnad</u>: hävinud <u>Katus</u>: Klaasitud osa hävinud. Põhjapoolsel mahul eterniitkatus. <u>Seinad</u>: Paekivist seinad säilinud väga hästi. Viimistluskrohv on säilinud osaliselt. <u>Avatäited</u>: Avad on kaetud ehitusplaatidega ehk avatäidete säilivuse kohta on info puudulik. Tõenäoliselt säilinud ehitusaegseid lenge.

FOTOD:

Vaade Keila-Joa mõisa kasvuhoonele 1980ndatel. (ERA.7-76.1.10618)

Vaade kasvuhoone otsale kagust. (2018-11-04)

Vaade kasvuhoone otsale loodest. (2018-11-04)

Läänepoolseim eenduv
hooneosa. (2018-11-04)

Keskmine eenduv hooneosa.
(2018-11-04)

Idapoolseim eenduv hooneosa.
(2018-11-04)

Läänepoolseima eenduva
hoonemahu idaseinas asub
kinnimüüritud teravkaarne ava.
(2018-11-04)

Tellistest laotud liseen
läänepooleimal eenduval
hoonemahul. (2018-11-04)

Ehitusaegne ava ja eenduv sokkel
hoone põhjaseinas. (2018-11-04)

Panoraamvaade Keila-Joa mõisa suurele kasvuhoonele edelast. (2018-11-04)

Panoraamvaade Keila-Joa mõisa suurele kasvuhoonele põhjast. (2018-11-04)

KEILA-JOA MÕISA KASVUHOONE 2

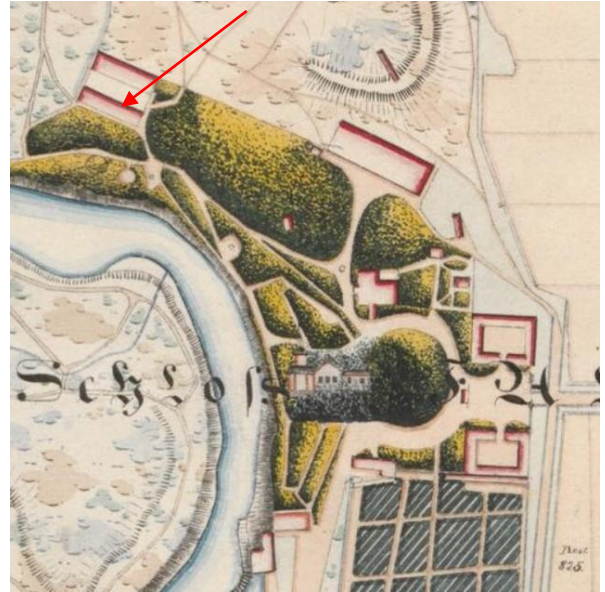
Rajamisaeg: 1831-1833

Aadress: aadressitunnuseta, lähim aadress Harju maakond, Lääne-Harju vald, Keila-Joa alevik, Pargi allée 9

Mälestis: jah (registri nr 9482)

Keila-Joa mõisa kasvuhuone paiknemine kaardil.

Keila-Joa mõisa kasvuhuone paiknemine ajaloolisel kaardil (võibolla põhjapoolsem piklik hoone), 1862. (EAA.854.4.144)

Vaade lõunast väiksema kasvuhuone müüritisele. (2018-11-04)

Hoone põhifunktsioon: kasvuhoone
Väärtus: väärtuslik
Arhiivi info: Möisaansambel ehitati suurejooneliselt välja 1830. aastate algul Peterburi arhitekt A. I. Stackenschneideri projekti järgi. (Kultuurimälestiste riiklik register)
Ol.oleva olukorra kirjeldus (2018-11-04): Keila-Joa väike kasvuhoone on varemetes. Kasvuhoone sobitub mõisa pargi maastikusse – kasvuhoone on osaliselt ehitatud nõlva sisse. Põhimahult on kogu müüritis laotud paekivist, osaliselt müüride ülaosa ning idapoolne maht silikaatkivist. Kasvuhoone ida- ja läänepool on eenduvad hooneosad. Läänepoolne maht on säilinud ehitusaegsena – lääneseinas on paekivist sillustega kolm teravkaarset ava, mis on terviklikult kinni laotud. Hoonemahu idaseinas on ehitusaegne ava, mis varem avanen kasvuhoone klaasitud osasse. Klaasitud osa on terviklikult hävinenud. Samuti on hävinenud igasugune varasem viimistlus. Müüritise vuugid on osaliselt sademete poolt tühjaks uhutud. Kasvuhoone ümbrus on puhastatud võsast ja ümbrus niidetud.
Paiknemine krundil: Kasvuhoone paikneb teistest Keila-Joa mõisa hoonetest eraldi kinnistul. Kinnistu on korrapärase kujuga, piirates suure kasvuhoone kinnistut kolmest küljest. Väike kasvuhoone on kinnistu lääneosas, lõunafassaadiga jõe poole. Mõisa peahoone jääb kasvuhoonest kagusse.
Tüüp: kodadega liigendatud triiphoone
Hoone üldine seisund: halb
Materjal/seisukord: <u>Korstnad</u> : hävinud <u>Katus</u> : Klaasitud osa hävinud, kiviosa müürid katustamata. <u>Seinad</u> : Seinad on laotud paekivist. Osaliselt üles laotud silikaatkivist. Idapoolne eenduv hoonemaht on terviklikult silikaatkividest ümber laotud. Viimistlus on hävinud. <u>Avatäited</u> : Avade sillused on laotud paekivist, avatäiteid säilinud ei ole.

FOTOD:

Vaade lõunast kasvuhoone varemetele. (2018-11-04)

Vaade edelast kasvuhoone ehitusaegsele eenduvale hooneosale. (2018-11-04)

Kasvuhoone tagumine sein on osaliselt laotud silikaatkivist (2018-11-04)

Läänepoolse hooneosa sisenuk. (2018-11-04)

Vaade läänest – kolm teravkaarset paesillustega ava. (2018-11-04)

KOLGA MÕISA IDAPOOLNE KASVUHOONE

Rajamisaeg: 19. saj I pool

Aadress: Harju maakond, Kuusalu vald, Kolga alevik, Kolga mõis

Mälestis: jah (registri nr 2863)

Kolga mõisa idapoolse kasvuhoone paiknemine kaardil.

Kolga mõisa idapoolse kasvuhoone paiknemine ajaloolisel kaardil. (Facebooki lehelt Kolgapol)

Vaade Kolga väikesele kasvuhoonele idast. (2018-09-08)

Hoone põhifunktsioon: kasvuhoone
Väärtus: väärtuslik
Arhiivi info: Väike kasvuhoone jääb suurest mõisa poole. Hoone on piki vaheseinaga poolitatud. Lõuna poole jääb klaaskatusega kasvuhoone, kuhu pääseb vaheseina otstes paiknevate uste kaudu. Keset vaheseina on korstnajaalg. Ka põhjapoolne majaosa oli klaaskatusega. Sinna pääses läände ehitatud väikese esiku kaudu. põhjaseina müüri kõrgust on umbes üks meeter ja see on keskelt avaga kaheks jaotatud. (ERA.T-76.1.13285)
Ol.oleva olukorra kirjeldus (2018-09-08): Välismõõtmetega 22,2x10,8x3m. Kasvuhoone paekivist krohvimata seinad on säilinud osaliselt. Viimistlus seintelt hävinud. Hoone on keskelt poolitatud paekivist vaheseinaga põhja- ja lõunaosaks. Lõunaosa on põhjaosast läänepoole aedniku ruumide jagu pikem. Sisepääsud põhjast aedniku ruumidesse on säilinud, kuid sillused ja kõik avatäied on hävinud. Kahte hoonepoolt ühendav ava vaheseinas (läänes) on säilinud, säilinud on puidust sillus. Vahesein on keskteljest idapoolle varisenud. Suur hulk müüripealseid on konserveeritud lubikrohviga. Kasvuhoone ümbrus on kasvanud kõrgesse rohtu. Pooleli on müüride katmine bituumen rullmaterjaliga.
Paiknemine krundil: Katastriüksuse tunnus 35203:002:0081. Kasvuhoone paikneb kinnistul kirde-edela suunaliselt. Kasvuhoone asub mõisa peahoonest eraldi suurel kinnistul. Kinnistu hõlmab põhiliselt mõisa peahoonest edelasse jäävat parki. Kasvuhoone on kinnistu idaosas.
Tüüp: kahekaldeline triiphoone
Hoone üldine seisund: halb
Materjal/seisukord: <u>Korstnad</u> : hävinud <u>Katus</u> : hävinud <u>Seinad</u> : Seinad on laotud paekivist. Seisukord on halb. <u>Avatäited</u> : hävinud

FOTOD:

Panoraamvaade Kolga mõisa kasvuhoonetele. Esiplaanil idapoolne kasvuhoone, taustal suur läänepoolne kasvuhoone. Pildistatud põhjast lõunasuunas. (2018-09-08)

Vaade idapoolsele kasvuhoonele loodest. Osa müüritisest on pealt konserveeritud. (2018-09-08)

Vaade idapoolsele kasvuhoonele 1977. aastal. (ERA.7-76.1.13285)

Vaade edelast kasvuhoone läänepoolsele otsaseinale. (2018-09-08)

Vaade edelast konserveeritud kasvuhoone soklile. Taustal idapoolne otsasein. (2018-09-08)

Päas lõunapoolsest kasvuhooneosast loodenurgas paiknevasse aednikuruumi. (2018-09-08)

Põhja- ja lõunaosa vahesein on idaosas varisenud. Vaade lõunast. (2018-09-08)

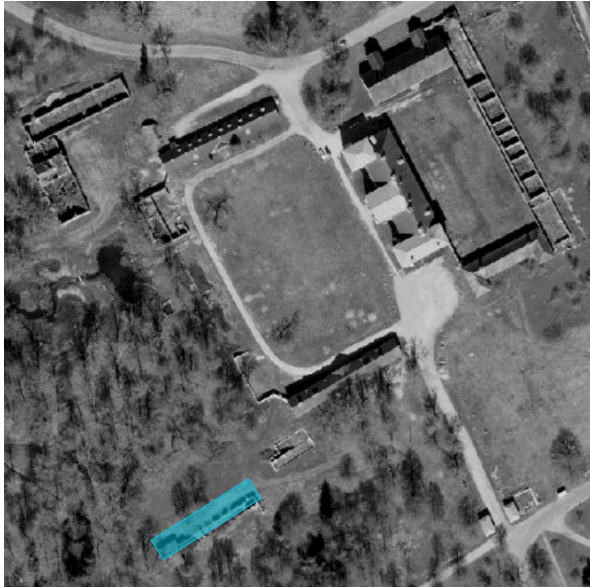
Vaade läänest idasse idapoolsele otsaseinale. (2018-09-08)

KOLGA MÕISA LÄÄNEPOOLNE KASVUHOONE

Rajamisaeg: 19. saj I pool

Aadress: Harju maakond, Kuusalu vald, Kolga alevik, Kolga mõis

Mälestis: jah (registri nr 2864)

Kolga mõisa läänepoolse kasvuhoone paiknemine kaardil.

Kolga mõisa idapoolse kasvuhoone paiknemine ajaloolisel kaardil. (Facebooki lehelt Kolgapol)

Vaade Kolga mõisa läänepoolsele kasvuhoonele põhjast. (2018-09-08)

Hoone põhifunktsioon: kasvuhoone
Väärtus: väga väärtuslik
Arhiivi info: Suuremat kasvuhoonet kaunistab 20 cm laiune eenduv karniis, millele toetub viilkatus. Lõuna poolne katuseosa on klaasist ja põhjas pilpakatus. Paekivist müürid on krohvitud nii seest kui väljast. Ukse- ja aknasillused on paekivist. Kasvuhoone pikkade horisontaallõõridega küttesüsteemi tõmme saavutati kahe kõrge korstnaga, millest üks on säilinud osaliselt algse kõrguseni. Kolmas korsten kuulub aga kärnerimajale, mis on ehitatud kasvumaja lääneotsa ja on sellega ühtse katuse all. Kärneri korteri esikus on märkimisväärne paekiviparkett plaadimöötdudega 69x64 cm. Kasvuhoone põhjapoolne osa oli jaotatud neljaks ruumiks, kuhu viis väljast neli ust. Kärnerimaja poolsest uksest pääses suurde kahe aknaga ruumi, kus vastasuks viis kasvuhoonesse ja paremas seinas paiknes uks kärneri eluruumidesse. Järgmine välisuks viis akendeta ruumi, kus korstnajala all paiknes küttekolle kasvumaja kütmiseks. Samast läks uks vasakule, kärneripoiste tuppa, millel oli kaks akent. Hiljem on ruum poolitatud vaheseinaga ja tehtud teine sissepääs ruumist, kuhu viis kolmas välisuks. See ruum oli kasvumaja eeskojaks. Siit viis kolm kõrget kaarava kasvuhoonesse ja siin asus ka kaev. Kaev oli 1,3 m läbimööduga ja laotud silindrikujuliselt paekividest. Kaevu peal oli rattaga veevõtuseadeldis. Ruumi valgustas ukse juures väike ja pooleldi kinnimüüritud aken. Tõenäoliselt paiknes teine küttekolle ka teise korstnajala juures. Neljanda välisukse kaudu pääses ilma akendeta ruumi, kust pääses paremale jäävasse kaevuruumi või otse kasvuhoonesse. Klaasi alust ruumi köeti mööda põrandat kulgevate pikkade lõõride kaudu. Taimed kasvasid kastides lõõride peal. Samasugune süsteem on ka mõisa peahoone roosikambris. Ruume ventileeriti kolme ava kaudu, millest üks, puuluuk, on ka säilinud. Ventilatsioonivad olid ühendatud kõrvalruumide põõninguga. Kasvuhoones kasvatati viinamarju, loorbereid jne. Kärnerimaja on ümber ehitatud sovhoosi saunaks. Sellega külgnev ruum on kasutuses küttelaona. (ERA.T-76.1.13285)
Ol.oleva olukorra kirjeldus (2018-09-08): Kuna kasvuhoone ümbrus lõunaosas on metsistunud, siis ligipääs külastusajal oli sinna raskendatud. Seetõttu on siinkohal hindamata jäänud endine klaasitud kasvuhooneosa lõunas. Põhja- ning lõunapoolseid mahte eraldanud vaheseinast paistab säilinud olevat vaid mõne meetri pikkune maht idas. Põhimahult on seinad laotud paekivist. Hoone saab jagada mõtteliselt kolmeks osaks – lõunapoolne klaasitud kasvuhooneosa, põhjapoolne abiruumide osa ning lääneosas paiknenud aedniku korter. Läänepoolne osa on nõukogude ajal ümberehitatud. Siseruumid on kohandatud saunaks. Lõunaosa klaasitud osa on hävinud, müüridele ligipääs puudus. Põhjaosa seinad on lagunemas. Hoone olukord halveneb ida suunas. Avade sillused on idaosas sisse vajunud. Läänepool on säilinud üksikud aknalengid. Tõenäoliselt nõukogude ajast pärit sarikad hoone lääneosas on osaliselt sisse vajunud ja toetuvad koos katuse raskusega põhimahu seintele. Hoone lõunapoolse osa ümbrus on võsastumas.
Paiknemine krundil: Katastriüksuse tunnus 35203:002:0081. Kasvuhoone paikneb kinnistul kirde-edela suunaliselt. Kasvuhoone asub mõisa peahoonest eraldi suurel kinnistul. Kinnistu hõlmab põhiliselt mõisa peahoonest edelasse jäävat parki. Kasvuhoone on kinnistu idaosas.
Tüüp: ühekaldeline triiphoone
Hoone üldine seisund: halb
Materjal/seisukord: <u>Korstnad</u>: ei ole säilinud <u>Katus</u>: Läänepoolset aednikumaja mahtu katab kivikatus. Seisukord on halb. Klaasosa katus on hävinud. Põhjapoolne maht on lääneosas osaliselt katustatud (ei ole ehitusaegne konstruktsioon). Seisukord on avariiline. Katuseosa on sisse varisemas ja sisse vajunud sarikad toetuvad katusekatteraskusega ol.olevatele väärtuslikele seintele. <u>Seinad</u>: Paekivist seinad, osaliselt säilinud krohv. Läänepoolne hoonemaht remonditud nõukogude ajal. Põhja- ja lõunapoolsete mahtude seinte seisukord halb. <u>Avatäited</u>: Ehitusaegseid avatäiteid säilinud ei ole. Hulk avatäidete silluseid on hävinud.

FOTOD:

Panoraamvaade Kolga mõisa kasvuhoonetele. Esiplaanil idapoolne kasvuhoone, taustal suur läänepoolne kasvuhoone. Pildistatud põhjast lõunasse. (2018-09-08)

Kasvuhoone vaheseinas paiknenud kolm kaarja sillusega ava 1970ndatel. (ERA.T-76.1.13285)

Kasvuhoone põhjaosa ehitusaegne ilme. (ERA.T-76.1.13285)

Kasvuhoone ehitusaegne sisevaade. (ERA.T-76.1.13285)

Vaade kirdest idasse põhjapoolsele mahule ning aedniku eluruumidele. (2018-09-08)

Avariilise sillusega ava põhjaseina idapoolses mahus. (2018-09-08)

Kinni müüritud paekivist sillusega ava hoone põhjaseinas. (2018-09-08)

Vaade läänest idasse kasvuhoone läänepoolsele mahule. (2018-09-08)

Vaade läänest idasse kasvuhoone põhjapoolsele mahule. (2018-09-08)

Ava säilinud aknalengiga põhjaseinas. (2018-09-08)

Aedniku eluruumide kõrval, hoone põhjapoolisel mahul, on katuse jupp sisse varisemas, mis põhjustab oma raskusega veelgi ulatsulikumat müüride varisemist. (2018-09-08)

Nõukogudeaegse ülekrohvi alt paljandub säilinud ehitusaegne lubikrohv. (2018-09-08)

KUUSIKU MÕISA KASVUHOONE

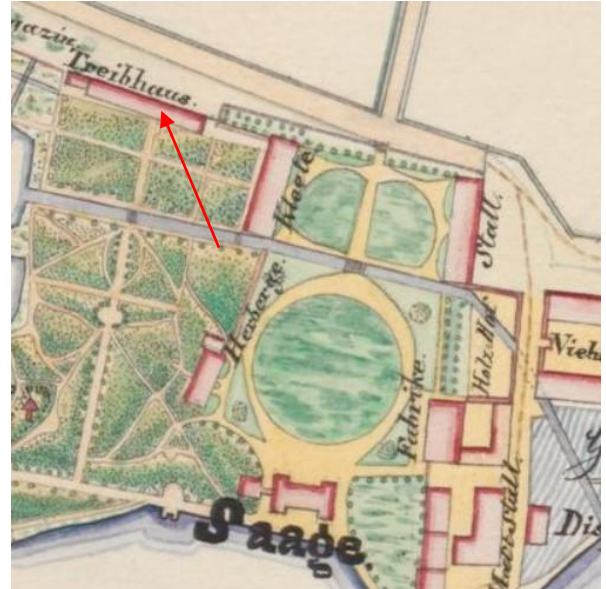
Rajamisaeg: 19. saj II pool või varem

Aadress: aadressitunnuseta, lähim aadress Rapla maakond, Rapla vald, Kuusiku alevik, Mõisa tee 11

Mälestis: ei

Kuusiku mõisa kasvuhoone paiknemine kaardil.

Kuusiku mõisa kasvuhoone paiknemine ajaloolisel kaardil, 19. saj II pool. (EAA.1373.1.26)

Vaade Kuusiku mõisa kasvuhoonele edelast. (2018-08-26)

Hoone põhifunktsioon: kasvuhoone
Väärtus: väga väärtuslik
Arhiivi info: -
Ol.oleva olukorra kirjeldus (2018-08-26): Paekivist seintega pikk kasvuhoone on keskelt jaotatud kivist sissepääsuga kaheks. Kasvuhoone põhjaosas on paiknenud abiruumid ja hooneosa on katustatud olnud nõukogude ajal eterniidiga. Lõunas on paiknenud kasvuhoone klaasitud osa, mille vahekojast idapoolse jääv klaasitud osa on hävinud. Hoone idapoolne otsasein on kaetud laudisega ja osaliselt plaaditud aga vajab remonti. Sokkel on tellistest ja paekivist ning laguneb. Osaliselt on säilinud viimistluskrohvi. Kitsa vahekoja katus on sisse vajunud. Koja uks on kahepoolne ning valgmikuga. Valgmiku klaasid purunenud. Läänepoolne kasvuhoone kaldega osa on osaliselt plekiga katustatud, alumises osas klaasitud. Keskse sissepääsu poolses osas on katus hävinud – kasvuhoone sisemuses kasvavad puud. Läänepoolne sein on kaetud eterniidiga. Selle hooneosa keskmes on silikaatkividest laotud korsten. Põhjapoolse hoonemahu idapoolse mahu katus on sisse langenud. Hoone sisemus on täis ehitusprahti, mille kõrgus ulatub kohati üle meetri. Müürid on ajutiselt kaetud eterniidiga. Mahu läänepoolse osa seisukord on parem – välismüüridel on säilinud ehitusaegset lubikrohvi ning maht on katustatud osaliselt eterniidiga ja osaliselt rombikujuliste õhukeste kiviplaadidega. Hoone lääneosas on pisikene juurdeehitus, mis esineb ka ajaloolistel kaartidel. Hooneosa on täielikult ümberehitatud. Hoone lähiümbrus on korrastatud. Hoone sisemus on aga võsastunud ning müüride ja katuse varingust tingitud ehitusprahti täis. Idatiivas on prahi sees säilinud ajaloolisi aknaraame. Paiknemine krundil: Katastriüksuse tunnuseta. Paikneb kinnistu põhjaosas, mis on kohandatud aiamaaks. Tüüp: ühekaldeline triiphoone Hoone üldine seisund: halb Materjal/seisukord: <u>Korstnad</u>: Idapoolne korsten hävinud. Läänepoolne korsten on laotud silikaatkivist, ei ole ehitusaegne. Korstna seisukord on rahuldav. <u>Katus</u>: Katused on täielikult hävinud idatiivas ja vahekojas. Läänetiib on katustatud lõunas plekiga ja osaliselt klaasitud. Seisukord rahuldav. Põhjapool on katustatud eterniidiga ning kiviplaadidega. Seisukord on rahuldav. <u>Seinad</u>: Seinad on laotud paekivist. Kõik müürid on katustatud. Seisukord rahuldav. Lõunas paiknev sokliosa on laotud segamaterjalist ning katustamata. Seisukord on halb. <u>Avatäited</u>: Kuna hoone sisemus on prahti täis, siis ei saa hinnata kõikide avatäidete säilivust. Kindlalt on säilinud paar aknaraami hoone idatiivas. Seisukord on halb.

FOTOD:

Vaade Kuusiku mõisa kasvuhoonele 1976. aastal. (ERA.T-76.1.16234)

Vaade kasvuhoonele kagust. (2018-08-26)

Vaade kasvuhoone idaseinale edelast. (2018-08-26)

Vaade kasvuhoone läänetiivale lõunast. (2018-08-26)

Vaade kasvuhoone keskteljel paiknevale sissepääsule lõunast. (2018-08-26)

Vaade kasvuhoone läänetiiva põhjaosas painevale hooneosale idast. (2018-08-26)

Vaade kasvuhoonele loodest. (2018-08-26)

Vaade kasvuhoone idamahu põhjapoolsele osale loodest. (2018-08-26)

Vaade põhjast hoone idamahu sisemusse. Uks on mattunud ehitusprahi alla. (2018-08-26)

LOHU MÕISA KASVUHOONE

Rajamisaeg: teadmata

Aadress: Rapla maakond, Kohila vald, Lohu küla, Lohu mõis

Mälestis: ei

Lohu mõisa kasvahoone paiknemine kaardil.

Lohu mõisa kasvuhoone paiknemine ajaloolisel kaardil, 1921. (EAA.3724.4.162)

Lohu mõisa kasvuhoone kuur ning kasvuhoone tugimüür. (2018-11-04)

Hoone põhifunktsioon: kasvuhoone
Väärtus: väärtuslik
Arhiivi info: -
Ol.oleva olukorra kirjeldus (2018-11-04): Olemasolev kasvuhoone on paekivist müüridega, mis on katustatud eterniidiga. Klaasitud osa on terviklikult hävinud, säilinud tagumine paekivist tugimüür. Kasvuhoone saab jagada kolmeks osaks. Idas paiknes olemasoleva paekivi müüri ääres varem klaasitud ühekaldeline kasvuhoone. Tänapäeval on müüri äärde rajatud kanade aed. Müüri keskosas on tõenäoliselt endise tööriistakuur, tänapäeval kasutusel kanade ulualusena ning krundil paikneva elamu kõrvalhoonena. Kuur on katustatud eterniidiga ning paekivist seinad krohvitud. Lõunaseinas on uks ning kitsas piklik aken. Müüritise lääneosas elamu, mis pärineb hilisemast perioodist. Lihtsa ristkülikukujulise põhiplaaniga elamu on I korruse mahus paekivist välisseintega ning viiluosades palkseintega. Sobitub arhitektuurselt kokku kasvuhoonega.
Paiknemine krundil: Katastriüksuse tunnus 31701:004:0051. Asub pikliku põhja-lõunasuunalise kinnistu põhjaosas, risti kinnistuga külgneva sõiduteega.
Tüüp: ühekaldeline triiphoone
Hoone üldine seisund: hea
Materjal/seisukord: <u>Korstnad</u> : hävinud <u>Katus</u> : hävinud <u>Seinad</u> : Kasvuhoone tugimüür paekivist, viimistlus hävinud. Müüritis kaetud eterniitplaatidega. Müüri äärde rajatud hooned laotud paekivist. <u>Avatäited</u> : Avatäidete lähemalt uurimine ei olnud võimalik. Kuuri avade lengid ning aknaraam võivad pärineda ehitusajast.

FOTOD:

Vaade loodest kasvuhoone tugimüüri tagaküljele. (2018-11-04)

Vaade loodest kasvuhoone müüri äärde ehitatud elamu tagaküljele. (2018-11-04)

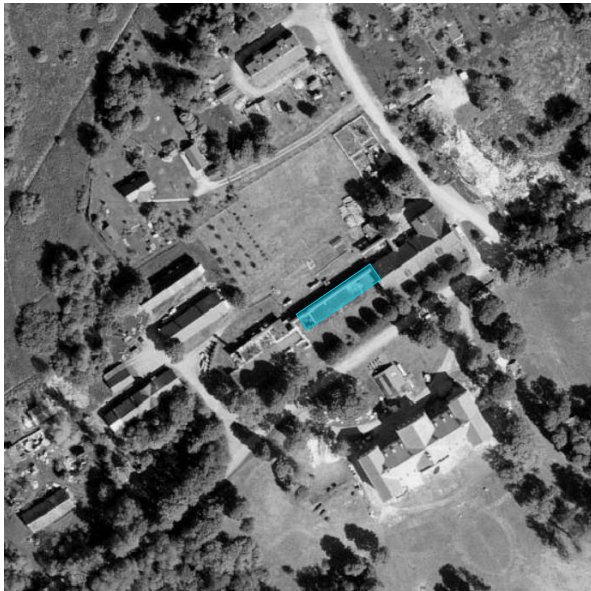
Vaade edelast kasvuhoone müüri äärde ehitatud elamu esiküljele. (2018-11-04)

RIISIPERE MÕISA PALMIMAJA

Rajamisaeg: 19. saj II pool

Aadress: Harju maakond, Saue vald, Vilumäe küla, Kuremäe

Mälestis: jah (registri nr 2911)

Riisipere mõisa palmimaja paiknemine kaardil.

Riisipere mõisa palmimaja paiknemine ajaloolisel kaardil, 1897. (EAA.3724.4.281)

Vaade Riisipere mõisa palmimaja varemetele lõunast. (2018-11-04)

Hoone põhifunktsioon: palmimaja
Väärtus: väärtuslik
Arhiivi info: -
Ol.oleva olukorra kirjeldus (2018-11-04): Endisest palmimajast on säilinud paekivist tugimüür. Müür on konserveeritud ning katustatud pruuni trapetsplekiga. Klaasitud osa on hävinud aga selle asemele on rajatud silikaatkivist ja raudbetoonist kelder. Keldrisse on sissepääsud lõunast, idast ja läänest. Kelder ei ole korrastatud. Müüride ümbrus on korrastatud.
Paiknemine krundil: Katastriüksuse tunnus 51801:001:0664. Palmimaja paikneb korrapäratu kinnistu lõunapiiril. Palmimaja vastas paikneb sümmeetriliselt Riisipere mõisa peahoone.
Tüüp: ühekaldeline triiphoone
Hoone üldine seisund: varemed
Materjal/seisukord: <u>Korstnad</u> : hävinud <u>Katus</u> : hävinud <u>Seinad</u> : Paekivist seinad on konserveeritud ja katustatud. <u>Avatäited</u> : hävinud

FOTOD:

1985, palmimaja varemed.
(ERA.T-76.1.11598)

Palmimajast läänepool paiknevad varemed. (2018-11-04)

Sissepääs keldrisse läänest.
(2018-11-04)

Sissepääs keldrisse lõunast.
(2018-11-04)

Sissepääs keldrisse idast. (2018-11-04)

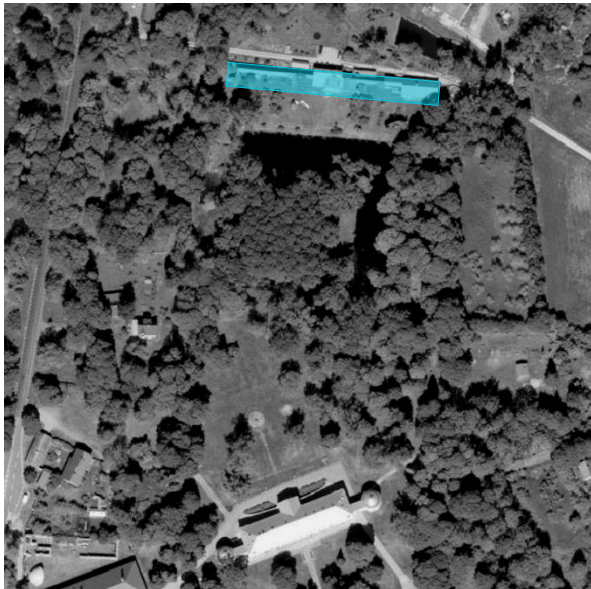
Palmimaja läänepoolne sisnurk – müüritis on konserveeritud ning varemed on katustatud.
(2018-11-04)

VÄÄNA MÕISA TRIIPHOONE AEDNIKUMAJAGA

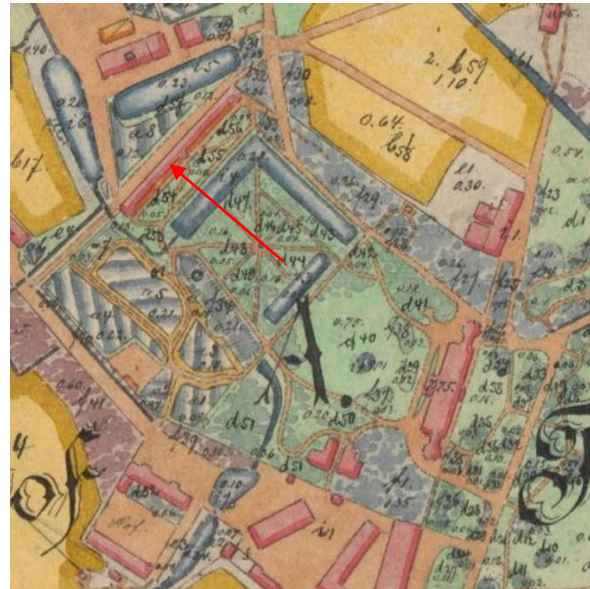
Rajamisaeg: 19. saj

Aadress: Harju maakond, Harku vald, Vääna küla, Viljapuuai tee 4

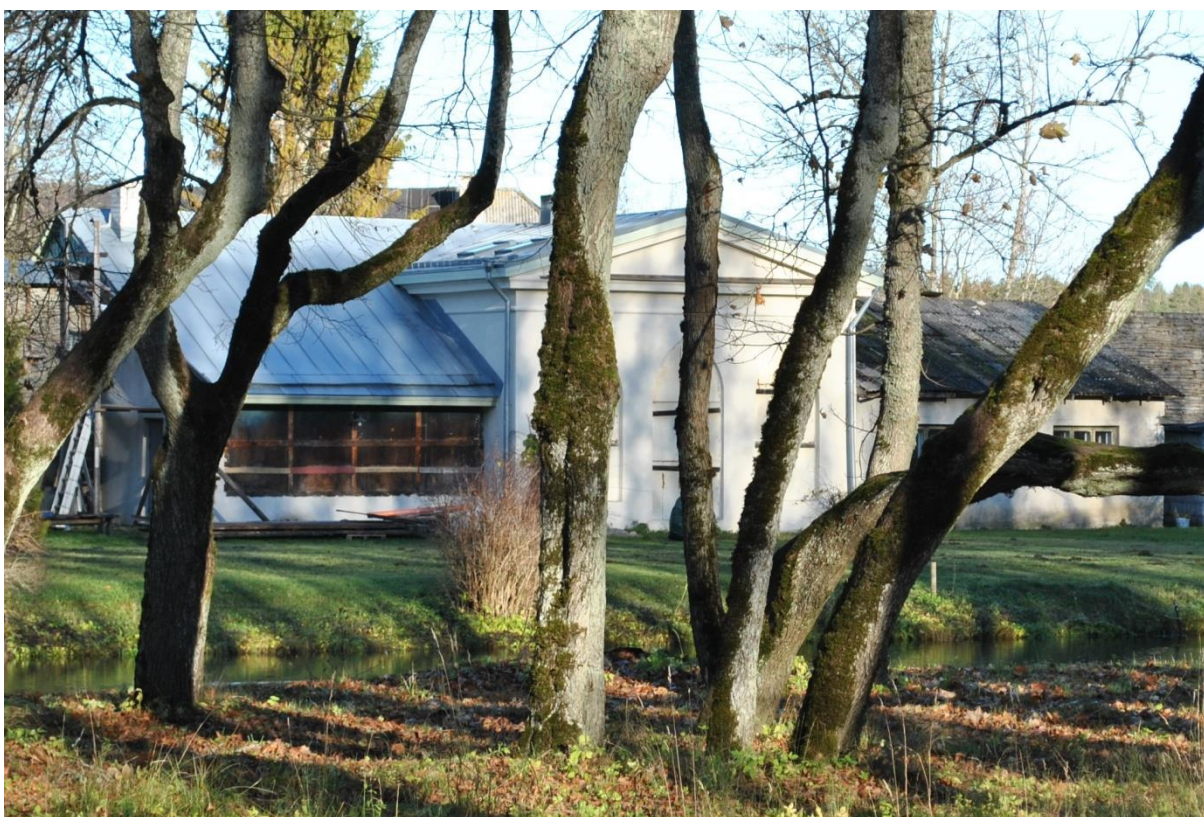
Mälestis: jah (registri nr 2713)

Vääna mõisa triiphoone paiknemine kaardil.

Vääna mõisa triiphoone paiknemine ajaloolisel kaardil, 19. saj II pool. (EAA.2072.4.41)

Vääna mõisa kasvuhoone keskmine koda lõunast. (2018-11-04)

Hoone põhifunktsioon: kasvuhoone
Väärtus: väga väärtuslik
Arhiivi info: Triiphoone koos teenijate elamuga oli mõõtudega 111,9 x 5,1 x 3 meetrit. Mõisaansambli planeeringus on triiphoone ehk oranžerii, mis on üheks tähtsaimaks aktsendiks selle põhjaküljel. Varemadel aegadel avanes peahoone trepilt oranžeriile suurepärase vaade – mõlemad olid pikad ja madalad ehitused, mis olid omavahel justkui „dialogis“. Oranžerii mõjukust aitab tõsta tema asend tiigi kaldal – veepeegel muudab ta eriti maaliliseks. Kunstiliselt ilmekas triiphoone – pikk korpus liigendatud sümmeetriliselt kolme kolmnurkfontoonidega kroonitud risaliidist. (ERA.T-76.1.11933)
Ol.oleva olukorra kirjeldus (2018-11-04): Vääna mõisa triiphoone on ühekaldeline. Kasvuhoone kõrge paekivist tugimüür on osaliselt konserveeritud ning müür on pealt katustatud. Triiphoone on kolme kojaga jaotatud kaheks. Kõik kojad on arhitektuurselt sarnased, keskmise harjakõrgus kõrgem kui külgmistel. Igal koyal on kolm teravkaarset ava, millest keskmine kõrgeim. Kodadel on triiphoonega ristuv klassitsistlik frontoon. Klaasitud osa kodade vahel on terviklikult hävinud. Läänepoolseim koda on varemtes, müürid on konserveeritud kuid ei ole terviklikult katustatud. Krohv on säilinud osaliselt. Keskmine koda on restaureeritud – avad on kinni müüritud, restaureeritud on karniisid ja müüritis krohvitud ja viimistletud valge värviga. Koda on katustatud valtsplekiga ning lisatud on katuseaknad. Kojast mõlemale poole müüri äärde jäävad endise triiphoone mahus pisikesed hooneosad. Läänepool on klaasitus seinaga ning valtsplekiga katustatud hooneosa. Idapool on eterniidiga katustatud ning krohvitud seintega hooneosa, milles on kaks akent mõisa pargi suunas. Idapoolne koda on restaureeritud. Kojal on moderne juurdeehitus lääne suunas, mis on kasutusel elamuna. Sobilik uus kasutuselevõtt väärtuslikule hoonele. Küllastuspäeval oli ligipääs raskendatud soostunud pinnase tõttu mõisa pargis.
Paiknemine krundil: Vääna mõisa triiphoone asub kahel kinnistul, mis poolitavad triiphoonet keskteljel. Idapoolse kinnistu katastriüksuse tunnus 19801:011:0058. Läänepoolse katastriüksuse tunnus 19801:001:0066. Triiphoone paikneb ida-lääne suunaliselt ning mõlema kinnistu põhjaosas.
Tüüp: ühekaldeline triiphoone
Hoone üldine seisund: hea
Materjal/seisukord: <u>Korstnad</u> : Originaalkorstnate säilivuse kohta info puudub. Triiphoone keskmisel ja idapoolsel koyal on laotud uued korstnapitsid. <u>Katus</u> : Klaasitud osa on hävinud. Müüride konserveerimisel ja kodade restaureerimisel on kasutatud viimistlemata valtsplekki. <u>Seinad</u> : Paekivist seinad on hästi säilinud. Viimistlus hävinud. <u>Avatäited</u> : Hoonele omased teravkaarsed avatäited on kõik hävinud.

FOTOD:

Panoraamvaade Vääna mõisa pikale triiphoonele läbi mõisa pargi. Pildistatud lõunast põhjasuunas. (2018-11-04)

JÄRVAMAA

Einmanni mõisa kasvuhoone ● Esna mõisa kasvuhoone ● Koigi mõisa aednikumaja ● Liigvalla mõisa kasvuhoone ● Mäo mõisa kärnerimaja ● Piibe mõisa kasvuhoone ● Preedi mõisa kasvuhoone ● Roosna-Alliku mõisa kasvuhoone ● Seidla mõisa kasvuhoone

EINMANNI MÕISA KASVUHOONE

Rajamisaeg: 19. saj

Aadress: Lääne-Viru maakond, Tapa vald, Kursi küla, Mõisa tehnika

Mälestis: ei

Einmanni mõisa kasvuhuone paiknemine kaardil.

Einmanni mõisa kasvuhuone paiknemine ajaloolisel plaanil, 1919. (ERA.T-3.24.95)

Vaade põhjast Einmanni mõisa kasvuhuonele. (2019-03-30)

Hoone põhifunktsioon: kasvuhoone
Väärtus: osaliselt väärtuslik
Arhiivi info: -
Ol.oleva olukorra kirjeldus (2019-03-30): Triiphoonest on säilinud hoone kirdepoolne paekivist abiruumidega hooneosa. Kivist hooneosal on üheksa telge – kõige loodepoolsem ja keskmine ava on ukсед. Kagus on laiem aknaava, mille alumine osa on võrreldes põhimahuga lohakama laoga. Tõenäoliselt on tegemist olnud ukseavaga. Kitsamate akende 6-ruudulised avatäited on arhailise ilmega ja viimistletud sinaka värviga. Hoone põhimahul on säilinud vanemat lubikrohvi. Hoone klaasitud osa on hävinud. Kirdepoolse paaseinaga sama kõrge silikaatmüüritis on laotud loodesse ja silikaadiga on kõrgemaks ehitatud ka otsaseinad. Hoonele on laotud uued silikaadist otsaviilud ja katustatud eterniidiga. Katus, sh sarikad, on praktiliselt terves hoonemahus sisse varisenud. Kuna paekivist hoonemahu ja klaasitud triiphoone vaheline kõrgem paekivist vahesein jääb plaaniliselt olemasoleva hoone kubatuuride sisse, siis ei olnud sisse langenud katuse tõttu võimalik seina säilivust kontrollida.
Paiknemine krundil: Katastriüksuse tunnus 78702:001:0063. Ümberehitatud kasvuhoone paikneb eraldi piskesel kinnistul, täpsemalt selle kirdeservas. Hoone põhjafassaad piirneb sõiduteega.
Tüüp: ühekaldeline triiphoone
Hoone üldine seisund: halb
Materjal/seisukord: <u>Korstnad</u> : ei ole säilinud <u>Katus</u> : Kogu hoone on katustatud eterniidiga – katus on sisse vajunud. Klaasitud osa säilinud ei ole. <u>Seinad</u> : Paekivist laotud ehitusaegsed seinad säilinud hästi. Osaliselt säilinud vanemat krohvi. Silikaatkivist juurdeehitus on lagunenenud. <u>Avatäited</u> : Põhjafassaadil on säilinud puidust avatäidete lengid. Samuti on säilinud vanemaid 6-ruuduga 2-poolseid puitaknaid ja ukse valgimik.

FOTOD:

Einmanni mõisa kasvuhoone
1976-1977. (Virumaa Muuseumid
SA, säilik RM F 914:27)

Vaade idast hoone otsaseinale.
(2019-03-30)

Uks põhjafassaadil. (2019-03-30)

Aken põhjafassaadil, hoone
lääneosas. (2019-03-30)

ESNA MÕISA KASVUHOONE

Rajamisaeg: 19. saj I veerand

Aadress: Järva maakond, Paide linn, Esna küla, Esna mõis

Mälestis: jah (registri nr 15120)

Esna mõisa kasvuhoone paiknemine kaardil.

Esna mõisa kasvuhoone paiknemine ajaloolisel plaanil, 1867-1870. (EAA.1353.1.4)

Vaade Esna mõisa kasvuhoonele loodest. (2018-08-11)

Hoone põhifunktsioon: aednikumaja-kasvuhoone
Väärtus: väärtuslik
Ajalooline kirjeldus: 1871. aasta hindamistulemustes on triiphoone märgitud ära kui kivist hoone kivikatusega. 1910. aasta tulekindlustuslepingu alusel on hoone mõõtmed 13 4/7 sülda pikk, 5 sülda lai ja 1 4/7 sülda kõrge. Hoonel oli 3 korsten, 3 ahju ja 3 küttekollet. Ehitusviisilt analoogne peahoonega, seega paigutub ehitusajaliselt 19. saj I veerandisse. Loodenurgast liitus aednikumajale varem valitsejamaja/elamu väikese tiiva näol. Hoone seinad on laotud paekivist, nurgad kaetud rusteeritud nurgaliseenidega, mis on analoogsed peahoonele. (ERA.T-76.1.10636) 1968. aasta ülevaates oli laastukatusega hoone seinad krohvitud, aednikumaja aknad on ääristatud lameda krohviäärise, aknad kõrged ja kitsad ning väga tiheda ruudustikuga (16 ruutu). (ERA.T-76.1.10328)
Ol.oleva olukorra kirjeldus (2018-08-11): Ida-lääne suunalisel kasvuhoonel on lõunas olnud kaldeline klaasist maht ning põhjas paekiviseintega maht, kus paiknesid abiruumid. Paekivist seinad, kus üksikud osad on laotud punasest tellisest, on avariilised. Ehitusaegset krohvi on säilinud kohati endistes siseruumides, mis on kauem olnud katusega kaitstud. Seintes on näha ahjulõõrid, talaaugud ja horisontaalne puidust tala. Müürikivide vuugid on ulatuslikult sademetest tühjaks uhutud. Tänapäevaks on hoone katus sisse langenud. Põhjaseina avadel puuduvad täited ja sillused on varisemise ohtlikud. Säilinud on üksikuid avatäide lenge ja mõned metallmanused. Kolmest korstnast üks on säilinud. Hoone ümbrus on võsastumas.
Paiknemine krundil: Katastriüksuse tunnus 68401:004:0066. Paikneb Esna mõisa peahoone kirdes. Kasvuhoone idapoolne ots on Peetri-Roosna-Alliku tee ääres (tee nr 15155).
Tüüp: ühekaldeline kasvuhooone
Hoone üldine seisund: halb
Materjal/seisukord: <u>Korstnad</u> : Paekivist korsten. Korsten on avariiline ja kivide vahel kasvavad taimed. Seisukord avariiline. <u>Katus</u> : Klaasitud osa hävinud, kiviosa katus hävinud. Seisukord on väga halb. <u>Seinad</u> : Seinad on paekivist, osaliselt tellistest. Müüritiste ülemised osad lagunemas ja varisemisohtlikud. Seisukord on halb. <u>Avatäited</u> : Avatäiteid säilinu ei ole. Sillused on varisemise ohtlikud. Seisukord on avariiline.

FOTOD:

Foto: Veljo Ranniku 1968

Vaade läänest aednikumaja otsaseinale. Vasakul piirdemüür. (2018-08-11)

Vaade lõunast. Aednikumaja seinal on säilinud kasvuhooone talaugud ja ematala. (2018-08-11)

Säilinud on aednikumaja avatäide puidust lengid ja osa sepistest. (2018-08-11)

Kasvuhoone korsten hoone keskosas. (2018-08-11)

KOIGI MÕISA AEDNIKUMAJA

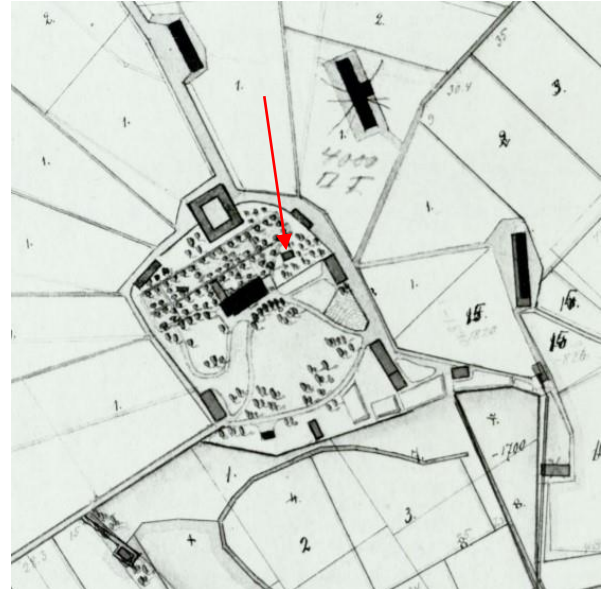
Rajamisaeg: 19. saj II pool

Aadress: Järva maakond, Järva vald, Koigi küla, Mõisavahe tee 10

Mälestis: jah (registri nr 10033)

Koigi mõisa aednikumaja paiknemine kaardil.

Koigi mõisa aednikumaja paiknemine ajaloolisel plaanil, 1867-1870. (ERA.5025.2.5675)

Vaade Koigi mõisa aednikumajale lõunast. (2018-08-11)

Hoone põhifunktsioon: kasvuhoone
Väärtus: väärtuslik
Ajalooline kirjeldus: Aednikumaja on väike krohvitud välisseintega paekivihoone. Katus kaetud eterniidiga. Elamu liitub aeda ümbritseva ringmüüri. Võib pärineda 19. saj II poolest. (ERA.T-76.1.10328)
Ol.oleva olukorra kirjeldus (2018-08-11): Aednikumaja on paekivist krohvitud seintega hoone. Külastuse käigus olid katusetööd pooleli. Laotud on uus punastest tellistest korsten. Uueks katusekatteks eterniiditaoline plaat. Kõik avatäited on terved aga pärinevad nõukogude perioodist. Lõunapoolselt seinalt on krohv suuremas osas hävinud. Säilinud on krohv, mis varem jäi klaasitud osasse. Kasvuhoone varasem paiknemine on hoonelt hästi loetav aga maht on täielikult hävinud.
Paiknemine krundil: Katastriüksuse tunnus 32501:003:0092. Aednikumaja on Koigi mõisa peahoonest läänes. Hoone paikneb Koigi kooli territooriumil. Hävinud kasvuhooneosa jääb praegusesse lilleaeda.
Tüüp: ühekaldeline triiphoone
Hoone üldine seisund: hea
Materjal/seisukord: <u>Korstnad</u> : 1 punastest tellistest korsten. Seisukord on väga hea. <u>Katus</u> : Uus eterniiditaoline katus. Seisukord väga hea. <u>Seinad</u> : Paekivist krohvitud seinad. Konstruktsiooni seisukord väga hea. Viimistluse seisukord halb. <u>Avatäited</u> : Nõukogude perioodist puidust aknad ja puituks. Seisukord rahuldav.

FOTOD:

Vaade kagust. Vasakult liitub aednikumajaga piirdemüür. (2018-08-11)

Vaade põhjast aednikumaja otsaseinale. Vasakul piirdemüür. (2018-08-11)

Vaade loodest aednikumaja sissepääsule. Pooleli on katusetööd. Laotud on uus punastest tellistest korsten. (2018-08-11)

LIIGVALLA MÕISA KASVUHOONE

Rajamisaeg: andmed puuduvad

Aadress: Lääne-Viru maakond, Väike-Maarja vald, Liigvalla küla, Rehbinderi

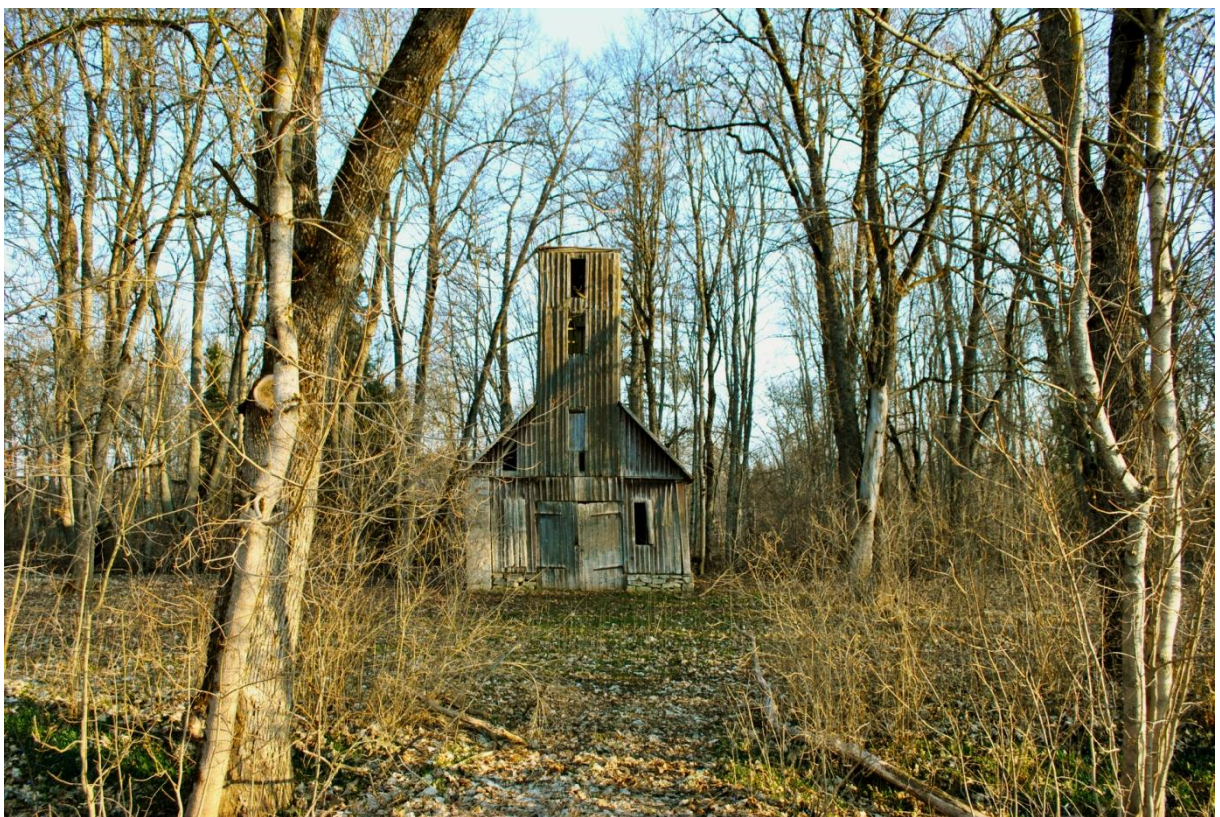
Mälestis: ei

Liigvalla mõisa kasvuhoone paiknemine kaardil.

Liigvalla mõisa kasvuhoone paiknemine ajaloolisel kaardil, 1933. (ERA.T-3.14.2043)

Vaade Liigvalla mõisa endisele triiphoonele, ehitatud ümber pitsukuuriks. (2019-03-30)

Hoone põhifunktsioon: kasvuhoone
Väärtus: osaliselt väärtuslik
Arhiivi info: -
Ol.oleva olukorra kirjeldus (2018-03-30): Küllaltki suuremõõtmelisest triiphoonest on säilinud üks otsasein ja sama palju tagumist seinu. Säilinud maakivist müürijuppide puhul on tegemist kunagise triiphoone läänepoolseima osaga. Nurgakvaader on laotud suuremõõtmelistest paeplakkidest. Ülejäänud piklik triiphoone maht, mis jäi säilinud fragmentidest idasuunas on hävinud aga maastikus on tagumise müüri asukoht loetav. Tagumise seina idapoolse otsa hambuline serv viitab kunagi idapoole laiunud müürist. Mingil ajahetkel on olemasolevat müüriaret konserveeritud ja lõunasse ning idasse ehitatud puidust karkass-seinad paekivist soklil. Nii on moodustunud ruudukujulise põhiplaaniga ruum. Ruum on kaetud viilkatusega ja lõunapool paikneb hoone tsentris mõne meetri kõrgune vertikaallaudisega kaetud torn. Tornis on varem olnud puidust vahemademed ja redelid kuid tornikatuse puudumise tõttu on vahemademed hävinud. Hoone on kasutuses olnud pritsukuurina. Vajab konserveerimist ja pehkinud puitosade eemaldamist tornist.
Paiknemine krundil: Katastriküksuse tunnus 66001:001:0860. Kasvuhoonevare paikneb Liigvalla mõisa peahoonega sama suurel kinnistul. Ümberehitatud kasvuhoone paikneb mõisapargis ning kinnistu lõunaküljel ja on sõiduteelt vaadeldav.
Tüüp: ühekaldeline triiphoone
Hoone üldine seisund: varemed
Materjal/seisukord: <u>Korstnad</u>: ei ole säilinud <u>Katus</u>: Pritsukuuril on katusekatteks eterniit. Klaasitud osa hävinud. <u>Seinad</u>: Ehitusaegsed maakivist seinad – säilinud osas säilinud hästi. Pritsukuuriks ümberehitamise ajast puitkarkass-seinad – avariilised. <u>Avatäited</u>: Ehitusaegsed hävinud. Pritsukuuriks ümberehitamise ajast pärineb kahepoolne lihtne puitvoodriga kaetud uks – seisukord väga halb.

FOTOD:

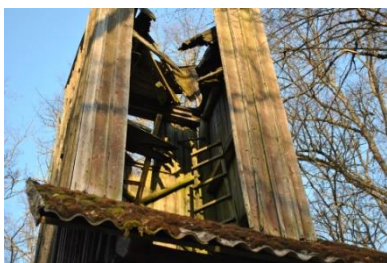
Vaade edelast. (2019-03-30)

Vaade kagust. (2019-03-30)

Vaade põhjast. (2019-03-30)

Vaade kagust pritsukuuri torni sisemusele. (2019-03-30)

Vaade idast triiphoone murtud tagumisele müürile. (2019-03-30)

MÄO MÕISA KÄRNERIMAJA

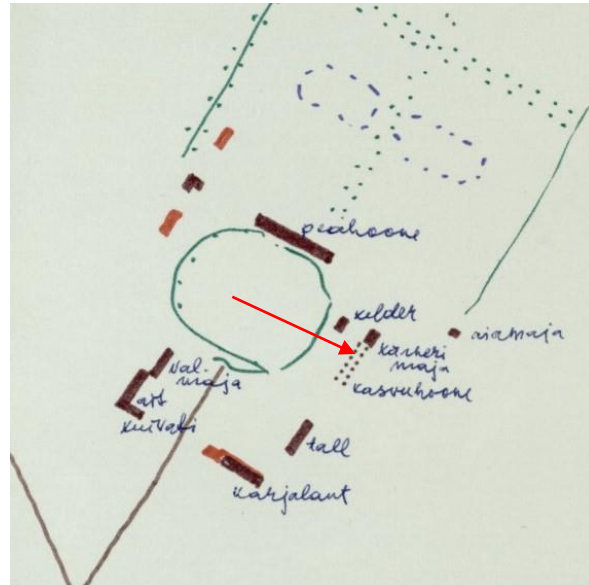
Rajamisaeg: 19. saj I pool

Address: Järva maakond, Paide linn, Mäo küla, Mäo mõis

Mälestis: ei

Mäo mõisa kärnerimaja paiknemine kaardil.

Mäo mõisa kasvahoone ja kärnerimaja paiknemine
80ndate inventeerimisankeedil. (ERA.T-76.1.16433)

Vaade Mäo mõisa kärnerimajale põhjast. (2018-08-11)

Hoone põhifunktsioon: aednikumaja-kasvuhoone
Väärtus: osaliselt väärtuslik
Ajalooline kirjeldus: 1980. aasta inventeerimise andmetel on tegemist 19. sajandist pärit kasvuhoone varemetega. Kaardile on märgitud kärnerimaja, millega liitub lõunast pikk kasvuhoonemaht.
Ol.oleva olukorra kirjeldus (2018-08-11): Kärnerimaja on ruudulähedase põhiplaaniga maht, paekivist seintega, viimistlust säilinud ei ole. Põhjaseinas on ukseava, millest mõlemale poole jäävad aknaavad ning mille kohal on ümarkaarne valgmik. Katus on sisse langenud. Loetav on avade krohviraamistus. Lõunast liituv pikk kasvuhoone on täielikult hävinud. Hoone ümbrus on võsastunud.
Paiknemine krundil: Katastriüksuse tunnus 56502:002:0610. Kärnerimaja vare paikneb mõisa peahoonega samal krundil, krundi kagunurgas. Keldrist ida suunas.
Tüüp: kärnerimaja/kahepoolse kaldega kasvuhoone
Hoone üldine seisund: väga halb/hävinud
Materjal/seisukord: <u>Korstnad</u> : korstnad puuduvad <u>Katus</u> : katus puudub <u>Seinad</u> : Kärnerimajal on paekivist müürid. Seisukord on avariiline. <u>Avatäited</u> : Avatäiteid säilinud ei ole. Sillused on avarilised.

PIIBE MÕISA KASVUHOONE

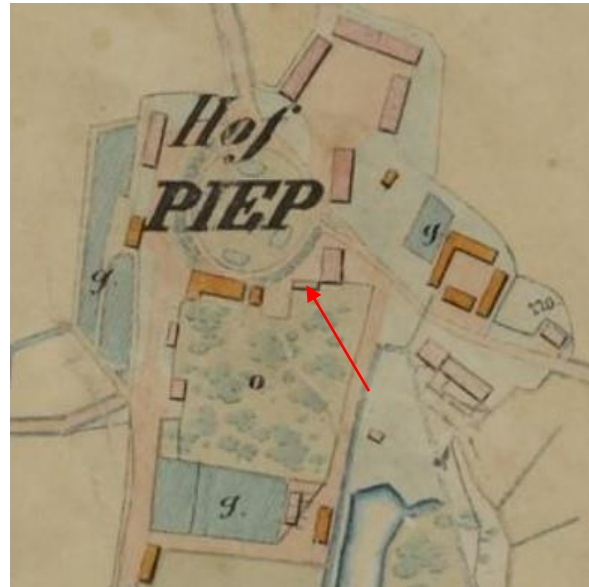
Rajamisaeg: 19. saj I pool

Aadress: Lääne-Viru maakond, Väike-Maarja vald, Piibe küla, Baeri

Mälestis: ei

Piibe mõisa kasvuhoone paiknemine kaardil.

Piibe mõisa väikese kasvuhoone paiknemine ajaloolisel plaanil, 1862-1863. (EAA.2072.9.808)

Vaade edelast. (2019-03-30)

Hoone põhifunktsioon: kasvuhoone
Väärtus: väärtuslik
Arhiivi info: Piibe mõisa meierei pärineb 19. saj I poole keskelt. Meiereiga liitub kasvuhoone. (ERA.T-76.1.10434)
Ol.oleva olukorra kirjeldus (2018-03-30): Kasvuhoone on ida-lääne suunaline klaasitud mahuga lõunasse. Põhimahult on seinad paekivist, mille sisse laotud üksikud maakivid. Säilinud on paekivist tugimüür ning osaliselt mõlemad otsaseinad ning üks vahesein. Läänes paiknes varem madalam hooneosa – tõenäoliselt abiruum. Otsaseinad ja vahesein on olnud pikalt eterniidiga katustatud ning seepärast ka küllaltki hästi säilinud. Mõlemas otsaseinas on säilinud sissepääsu avad. Avatäited on hävinud. Põhimahu keskosasse on murtud lai ava kahepoolse uksega. Klaasitud osa on terviklikult hävinud. Müüridel on säilinud fragmentaalselt viimistlust.
Paiknemine krundil: Katastriüksuse tunnus 66001:004:0188. Kasvuhoone on vana meierei küljes ning paikneb pikliku kinnistu põhjaosas, sõidutee ääres.
Tüüp: ühekaldeline kasvuhoone
Hoone üldine seisund: halb
Materjal/seisukord: <u>Korstnad</u> : Ei ole säilinud. <u>Katus</u> : Ei ole säilinud. <u>Seinad</u> : Paekivist seinad, müürilaos üksikud maakivid. Seisukord on rahuldav. Kohati esineb müüritisel krohvi. <u>Avatäited</u> : Ei ole säilinud.

FOTOD:

Vaade põhjast. (2019-03-30)

Vaade läänest. (2019-03-30)

Vaade madalamale hoonemahule kasvuhoone läänetiivas. (2019-03-30)

Vaade kagust. (2019-03-30)

PREEDI MÕISA KASVUHOONE

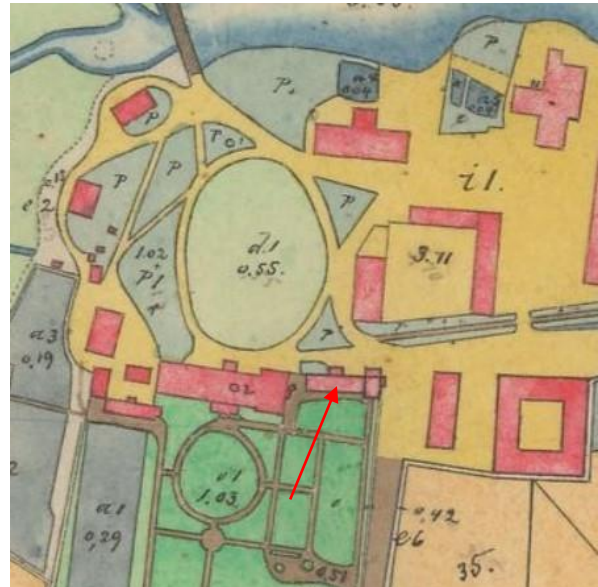
Rajamisaeg: 19. saj

Aadress: Järva maakond, Järva vald, Preedi küla, Karola

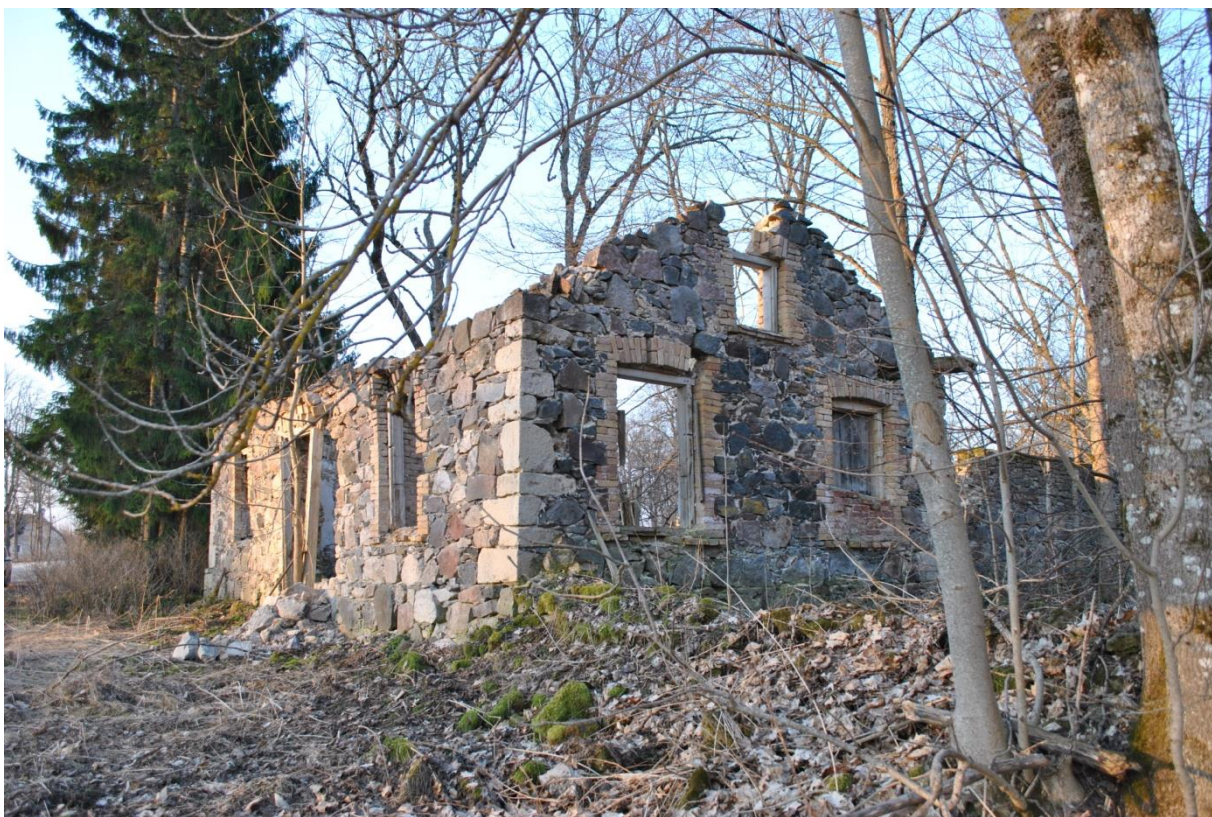
Mälestis: ei

Preedi mõisa kasvuhoone paiknemine kaardil.

Preedi mõisa kasvuhoone paiknemine ajaloolisel plaanil, 19. saj II pool. (EAA.3724.4.457)

Vaade Preedi mõisa triiphoone idapoolsele mahule põhjast. (2019-03-30)

Hoone põhifunktsioon: kasvuhoone
Väärtus: väärtuslik
Arhiivi info: -
Ol.oleva olukorra kirjeldus (2018-03-30): Preedi mõisa triiphoone koosneb kahest osast – triiphoone ja „aednikumaja“. Ristkülikukujulise põhiplaaniga „aednikumaja“ on laotud maakivist, nurgakvaadrid aga suurtest paekiviplakkidest. Avatäidete ümbrused ja aknalauad on hoonel laotud kollasest tellisest. Tegemist on 1,5 korruselise hoonemahuga, mida on katnud viilkatus. Sisepääs hoonesse on idast. Esimese korruse mahus on kaks akent nii põhja, lõuna kui ida suunas. Viilu all on nii põhjas kui lõunas väiksemad kandilised aknad. Maakivist välisseinte sisevooder on paekivi, mis on olnud varem krohvitud – nüüd on vihmavesi vuukidest välja uhtunud ka vuugitäite. Osa avadest on kinni müüritud – nendel kõik sillused väga hästi säilinud. Seest hoone võsastunud. Katus, sh sarikad, on hävinud. Enamik puidust avatäidete lenge säilinud. Läänest avaneb uks endisesse triiphoonesse. Ida-lääne suunalisest triiphoonest on fragmentaalselt säilinud maakivist välisseinu. Maastikus on loetav vaheseinte paiknemine. Korstnatest midagi säilinud ei ole. Triiphoone ümbrus on hooldamata, „aednikumaja“ võsastumas. Kogu mõisa kompleks on lagunemas. Paiknemine krundil: Katastriüksuse tunnus 31402:001:0701. 47ha suurune ristkülikukujuline kinnistu on mõisaaegsete varemetega hoonestatud idaservast. Nende seas ka kasvuhoonevare. Tüüp: ühekaldeline kasvuhoone Hoone üldine seisund: avariiline Materjal/seisukord: <u>Korstnad</u>: ei ole säilinud <u>Katus</u>: Kasvuhoone ja „aednikumaja“ katus on hävinud. Sarikaid säilinud ei ole. <u>Seinad</u>: Maakivist kandeseinad, paekivist sisevoodriga. Kasvuhoone osas seinad varemetes. „Aednikumaja“ triiphoone poolne sein avariiline. Põhja-, lõuna- ja idapoolsed seinad on paremini säilinud kuid vajavad kiiret konserveerimist. <u>Avatäited</u>: Avatäited on hävinud. Säilinud on enamike avatäidete lengid. Säilinud ehitisaegsete avatäidete paiknemine ja suurused.

FOTOD:

Panoraamvaade Preedi mõisa triiphoonele lõunast. (2019-03-30)

Panoraamvaade Preedi mõisa triiphoonele põhjast. (2019-03-30)

Triiphoone maakivist maht vasakul. V. Ranniku fotokogu, 1968.

„Aednikumaja” vaade idast. (2019-03-30)

Osaliselt kinni müüritud ava põhjas, tellistest sillus ja aknalaud. (2019-03-30)

Vaade „aednikumajale” läänest. Ukseava sillus on hävinud. (2019-03-30)

„Aednikumaja” sisevaade – põhjasein. (2019-03-30)

„Aednikumaja” sisevaade – lõunasein. Osaliselt on säilinud krohvi. (2019-03-30)

ROOSNA-ALLIKU MÕISA KASVUHOONE

Rajamisaeg: 19. saj

Aadress: Järva maakond, Paide linn, Roosna-Alliku alevik, Kooli tn 1

Mälestis: jah (registri nr 15109)

Roosna-Alliku mõisa kasvuhoone paiknemine kaardil.

Roosna-Alliku mõisa kasvuhoone paiknemine üheverstasel kaardil, 1894-1922. (Maa-amet)

Vaade Roosna-Alliku mõisa kasvuhoonele kagust. (2018-08-11)

Hoone põhifunktsioon: kasvuhoone
Väärtus: väärtuslik
Ajalooline kirjeldus: -
Ol.oleva olukorra kirjeldus (2018-08-11): Tegemist on põhikehandilt väga pika hoonemahuga. Hoone paekivist müürid on konserveeritud. Teostatud on vuugiparandused ja lagunened müüriosad uuesti üleslaotud. Tugimüür on katustatud punaste katusekividega. Ülejäänud massiivsemad müüriosad on kaetud paksu lubitsemmentkrohviga, mis tagab müüril kalded vihmavee ärajooksuks. Tegemist on olnud tõenäoliselt ühekaldelise kasvuhoonega, kus lõunapoolne osa oli jaotatud säilinud kivist vaheseintega kolmeks osaks. Kasvuhoone idaotsas oli pisikene koda, mille madal seinte vare on säilinud. Müürilõikudes on loetavad sissepääsud ja avad. Põhjapool on seina ülaosas horisontaalne talapesa. kivist välisseina säilinud ei ole. Paekivist vaheseinte paiknemine on müürit loetav. Tõenäoliselt oli põhjapoolne maht jaotatud 4-6 osaks. Põhjapoolsed ruumid olid tõenäoliselt kasutuses abiruumideks, sest taimede kasvatamiseks ei jätkunud sellele hoonepoolele piisavalt päikesevalgust. Hoone keskses paksus paeseinas on säilinud kütteseadmete lõõrid ja korstnate paiknemine. Ühtegi korstent säilinud ei ole. Avade paiknemine loetav aga avatäiteid säilinud ei ole. Säilinud on ukse puidust sillus. Kõikide uste kivist sillused on laotud tellistest. Hoone ümbrus on korrastatud.
Paiknemine krundil: Katastriüksuse tunnus 68401:003:0094. Kasvuhoone paikneb Roosna-Alliku kooli territooriumil ja Roosna-Alliku mõisa muinsuskaitsealal. Kasvuhoone paikneb Roosna-Alliku mõisa peahoonest lõunas.
Tüüp: (tõenäoliselt) ühekaldeline triiphoone
Hoone üldine seisund: hea
Materjal/seisukord: Korstnad: ei ole säilinud Katus: ei ole säilinud Seinad: Paekivist müüritisega. Hiljuti restaureeritud – vuugid täidetud ja katustatud. Seisukod on väga hea. Avatäited: Ei ole säilinud. Avad on kindlustatud, sillused ei ole varisemisohhtlikud.

FOTOD:

Foto: Riina Pau. (2011-05-06)

Vaade läänest aednikumaja otsaseinale. Vasakul piirdemüür. (2018-08-11)

Põhjapoolse hoonemahu idapoolne nurk. Vaade põhjast. (2018-08-11)

Põhjapoolse hoonemahu idapoolne nurk. Vaade põhjast. (2018-08-11)

Põhjapoolse hoonemahu läänepoolne nurk. Vaade põhjast. (2018-08-11)

Vaade läänest hoone otsaseinale. (2018-08-11)

Ava, mis ühendas põhja- ning lõunapoolset hoonemahtu. Vaade põhjast. (2018-08-11)

Vaade idast-läände hoone idapoolse koja poolt. (2018-08-11)

Lõunapoolse välisseina soklijoon on maapinnas säilinud. (2018-08-11)

Vaade lõunast endisele klaasitud mahule. (2018-08-11)

SEIDLA MÕISA KASVUHOONE

Rajamisaeg: ei tea

Aadress: Järva maakond, Järva vald, Seidla küla, Seidla mõis

Mälestis: ei

Seidla mõisa kasvuhuone paiknemine kaardil.

Seidla mõisa kasvuhuone paiknemine NL topokaardil, ca 1942. (Maa-amet)

Vaade Seidla mõisa kasvuhuonele läänest. (2018-08-11)

Hoone põhifunktsioon: kasvuhoone
Väärtus: väheväärtuslik
Ajalooline kirjeldus: -
Ol.oleva olukorra kirjeldus (2018-08-11): Kasvuhoone varemete ümbrus on võsastunud ja hoone müüride olukord avariiline. Tugimüür on varisenud kokku, loetav on üks otsa- või vahesein, mis on varisemisohtlik. Tegu on olnud paekivist müüritisega hoonega, mille klaasitud osa avanes peahoone tagusesse aeda. Vare tagune ja esine plats on hooldatud, lähiümbus aga täielikult metsistunud.
Paiknemine krundil: Katastriüksuse tunnus 12902:002:1210. Kasvuhoone varemed on peahoonest idas, restaureeritud aidahoonest idapool.
Tüüp: ei tea
Hoone üldine seisund: varemed
Materjal/seisukord: <u>Korstnad</u> : ei tea (pole olnud või ei ole säilinud) <u>Katus</u> : hävinud <u>Seinad</u> : Põhimahu seinad laotud paekivist. Suures mahus on hävinud. Osaliselt avariiline. <u>Avatäited</u> : hävinud

VIRUMAA

Aaspere mõisa kasvuhoone ● Arkna mõisa kasvuhoone ● Palmse mõisa kasvuhoone ● Palmse mõisa
palmimaja ● Sagadi mõisa triiphoone ● Udriku mõisa kasvuhoone ● Udriku mõisa väike kasvuhoone ●
Vaeküla mõisa aednikumaja ● Vaeküla mõisa kasvuhoone varemed ● Vihula mõisa palmimaja

AASPERE MÕISA KASVUHOONE

Rajamisaeg: 18. saj lõpp

Aadress: Lääne-Viru maakond, Haljala vald, Aaspere küla, Aaspere mõis

Mälestis: jah (registri nr 15643)

Aaspere mõisa kasvuhoone paiknemine kaardil.

Aaspere mõisa kasvuhoone paiknemine ajaloolisel plaanil, 1796. (EAA.3724.4.1512, leht 1)

Vaade Aaspere mõisa kasvuhoonele läänest. (2018-09-08)

Hoone põhifunktsioon: kasvuhoone
Väärtus: väärtuslik
Arhiivi info: -
Ol.oleva olukorra kirjeldus (2018-09-08): Tegemist on põhimahult maakivi ja tellisseintega hoonega, kus parandused on tehtud silikaattellisega. Hooneseinad on krohvitud. Põhjapoolsel seinal on lai räästakarniis. Kasvuhoone klaasitud osa koos puitsõrestikuga on uus (tõenäoliselt nõukogude ajast), ehituaegne kalle on olnud järsem. Kogu konstruktsioon on hävinud. Müüritis kaetud plekiga. Kasvuhoonel on kaks korstent. Läänepoolne on laotud paekivist. Korstnajaalg on krohvitud, pitsiosa krohvimata. Krohvi jälg on praegusest katusejoonest kõrgemal, tähistab tõenäoliselt hoone ehitusaegset katusejoont. Idapoolne korsten on uus silikaatkividest. Kasvuhoonesse on olnud kaks sissepääsu. Pisikene uks hoone idaseinas on hävinud. Säilinud on leng. Põhjapoolne kahepoolne tahveluks on säilinud. Hoone ümbrus pargi poolt on tihedalt võsastunud-metsistunud, säilinud on vanu viljapuid.
Paiknemine krundil: Katastriüksuse tunnus 19001:002:0561. Kasvuhoone paikneb krundi põhjaservas, peahoone ning pargi vahelisel alal. Kasvuhoone on piki Kihlevere-Aaspere teed (nr 17154), klaasitud mahuga pargi poole.
Tüüp: ühekaldeline kasvuhoone
Hoone üldine seisund: halb
Materjal/seisukord: <u>Korstnad</u> : Läänepoolne korsten on paekivist. Seisukord on hea. Idapoolne korsten on silikaatkividest. Seisukord on hea. <u>Katus</u> : Klaasitud osa hävinud. Läänepool alles puitsõrestik, idapool sõrestik hävinud. Seisukord on väga halb. <u>Seinad</u> : Krohvitud maakivi ja savitellisest seinad, silikaatkiviga parandused. Seisukord on hea. <u>Avatäited</u> : Idapoolne uks on hävinud, põhjaseinas puidust tahveluks. Sillused korras. Seisukord hea.

FOTOD:

Vaade läänest hooneosale, mis ei ole sisse vajunud. (2018-09-08)

Vaade idast hooneosale, mis on vajunud sisse. Paeseinad on kaetud metsviinapuuga. (2018-09-08)

Lääne poolne korsten on laotud paest. Korstnal on säilinud vana krohvi, mis märgib kasvuhoone ehituaegset kõrgust. (2018-09-08)

Kasvuhoone puitkonstruktsioonid hoone idapoolses mahus. (2018-09-08)

Kasvuhoone tahveluks põhjaseinas. (2018-09-08)

Kasvuhoone sein vaatega põhjast. Uus tellisladu ning ehituaegne karniis. (2018-09-08)

ARKNA MÕISA KASVUHOONE

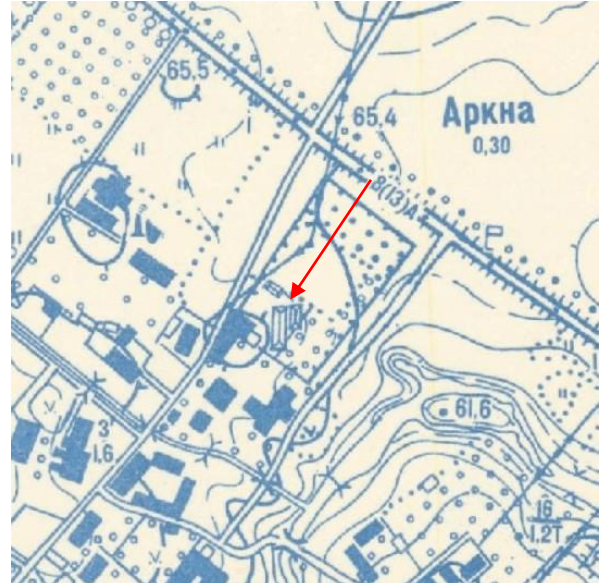
Rajamisaeg: 20. saj keskel

Aadress: Lääne-Viru maakond, Rakvere vald, Arkna küla, Mõisaaia

Mälestis: ei

Arkna mõisa kasvuhuone paiknemine kaardil.

Arkna mõisa kasvuhuone paiknemine NSV Liidu aegsel topograafisel kaardil, 1942. (Maa-amet)

Vaade Arkna mõisa kasvuhuonele lõunast. (2018-09-08)

Hoone põhifunktsioon: kasvuhoone
Väärtus: väheväärtuslik
Arhiivi info: Ei ole teada, kas mõisas on varem olnud kasvuhoonet. Mõisaaegsel plaanimaterjalil ol.olev kasvuhoone kohale hooneid märgitud ei ole. 1942. aasta topograafilisel kaardil on märgitud peahoonest idapoolse kolm hoonet, mis on suure tõenäosusega kasvuhooned. Põhilises kasutuses Arkna Aianduskooli ajal 1957-1961.
Ol.oleva olukorra kirjeldus (2018-09-08): Säilinud maht on varem olnud Arkna mõisa kasvuhoonete teenindavaks- ning kütteruumiks. Lõuna- ja idapoolsetel välisseintel on näha hoonemahu küljes paiknenud kasvuhoonete räästajooned. Põhjaseinas paikneb kõrge silikaatkivist (alumises tsoonis punasest tellisest) korsten. Põhimahult laotud paekiviga, idasein on ümber ehitatud plokkide ning silikaatkiviga. Räästas on silikaatkiviga laotud kõrgemaks. Katusekonstruktsiooniks on raud-betoon konstruktsioon, mida katab eterniit. Hooneümbros on korrastatud.
Paiknemine krundil: Katastriüksuse tunnus 66201:001:0745. Arkna kasvuhoone asub Tallinn-Narva maantee ääres, Arkna mõisa muinsuskaitsealal. Hoone asub maanteeääres kõrge paekivimüüri ümbritsetud endises viljapuuaias.
Tüüp: kahekaldeline kasvuhoone
Hoone üldine seisund: hea
Materjal/seisukord: <u>Korstnad</u> : Krohvimata silikaattellistest korsten. Alumine osa ca 2m ulatuses punasest savitellisest. Seisukord on hea. <u>Katus</u> : Katusekatteks on eterniit, raud-betoon konstruktsiooniga. Seisukord on rahuldav. <u>Seinad</u> : Põhimahus seinad laotud paekividest, osaliselt krohvitud. Ulatuslikult teostatud müüriparandusi plokkidega, punaste tellistega ning silikaatkividega (viimane põhiliselt räästas). Seisukord on hea. <u>Avatäited</u> : Säilinud on üks avatäide (uks), mis võib pärineda ehitusajast. Seisukord on halb.

FOTOD:

Vaade kagust. (2018-09-08)

Vaade läänest. (2018-09-08)

Kasvuhoone kagunurga räästas. (2018-09-08)

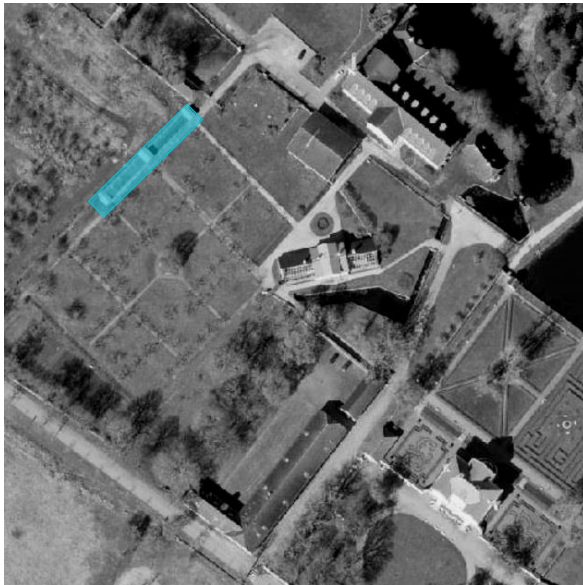
Säilinud uks lõunafassaadil. (2018-09-08)

PALMSE MÕISA KASVUHOONE

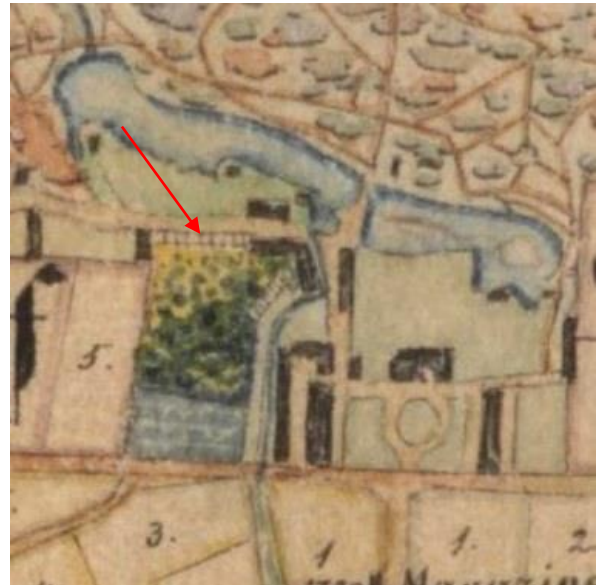
Rajamisaeg: 19. saj lõpp

Aadress: Lääne-Viru maakond, Haljala vald, Palmse küla, Palmse mõisakompleks

Mälestis: ei

Palmse mõisa kasvuhoone paiknemine kaardil.

Palmse mõisa kasvuhoone paiknemine ajaloolisel plaanil, 1864. (EAA.3724.4.1684)

Vaade Palmse mõisa kasvuhoonele kagust. (2018-09-08)

Hoone põhifunktsioon: kasvuhoone
Väärtus: väga väärtuslik
Arhiivi info: Kindlad daatumid ehitusajast puuduvad aga eklektilised aknad ning pitsiline räästalaud viitavad 19. saj teisele poolele. (ERA.T-76.1.2279)
Ol.oleva olukorra kirjeldus (2018-09-08): Pikk ja kitsas kasvuhoone toetub vastu puuviljaia piirdemüüri. Hoone on jaotatud kolme kojaga kaheks osaks. Otsmised hoonemahud on põhiplaaniselt ruudulähedased, pae- ja maakivist krohvitud seintega. Mõlemad mahud on kaetud valtsitud tsinkplekiga. Räästas on dekoreeritud saelõikelise puitdekooriga. Mõlemal hoonemahul on aia poole vaatavad kaarsed puitaknad ning kasvuhoone pikiteljel kahes seinas kaarsete sillustega puituksed. Keskmine maht on puidust, ruudulähedase põhipaaniga, profileeritud voodriga, valtsitud katuseplekiga ning saelõikelise dekooriga. Aia poole avaneb kahepoolne klaasitud puituks, mille kohal kaarjas valgmik. Uksest mõlemale poole jäävad kitsad ümarkaarsed kõrged aknad. Sarnaselt otstesse jäävatele hoonemahtudele on ka selle kahes seinas ukсед. Kasvuhoone tagumine tugimüür on laotud maa- ning paekivist. Müür on katustatud punaste s-kividega. Kasvuhoone maakivist madal sokkel on säilinud osaliselt, suures mahus on sokkel betoneeritud. Klaasitud puitsõrestik ei ole säilinud kogu hooneosas ja on hilisemat päritolu. Lõunaosas on klaasitud osa säilinud aga tugevalt amortiseerunud. Selles hooneosas kasvatatakse täna tomateid. Põhjaosas ei ole klaasitud osa säilinud, puitsõrestik vaid osaliselt. See hooneosa on kasutuses juurviljade ja lillede kasvatamiseks.
Paiknemine krundil: Katastriüksuse tunnus 88701:002:0113. Kasvuhoone paikneb viljapuuia loodeserval. Viitna-Koljaku tee poole lõunapoolse otsaga. Kasvuhoone põhjaotsas paikneb mälestisena arvel olev aednikumaja (mälestise reg. nr. 15909).
Tüüp: kodadega liigendatud triiphoone
Hoone üldine seisund: rahuldav
Materjal/seisukord: <u>Korstnad</u>: Küttekehad/korstnad puuduvad. <u>Katus</u>: Klaasitud konstruktsioon säilinud poolel hoone mahust. Seisukord halb. Kojad katustatud tsingitud valtsplekiga. Seisukord väga hea. <u>Seinad</u>: Kasvuhoone maa- ja paekivist tugisein on kaetud s-kivi katusekiviga. Seisukord hea. Kasvuhoone otstes paiknevad maa- ja paekivist krohvitud seintega kojad on korrastatud. Seisukord hea. Hoone keskel paiknevat puidust hoonemahtu kattev lateksitaoline värv kestendab, vajab uuendamist. Ulatuslikud puidukahjustused puuduvad. Seisukord rahuldav. <u>Avatäited</u>: Kõigil hoonemahtudel on sobivad puidust aknad/ukсед. Vajavad remonti ja viimistluse uuendamist. Seisukord hea.

FOTOD:

Vaade lõunast lõunapoolsele kasvuhuone mahule. (2018-09-08)

Vaade idast põhjapoolsele kasvuhuone mahule. (2018-09-08)

Vaade lõunast põhjapoolsele kasvuhuone mahule. (2018-09-08)

Krohvitud kiviseintega koda kasvuhuone põhjaosas, vaade kagust. (2018-09-08)

Krohvitud kiviseintega koda kasvuhuone lõunaosas, vaade kagust. (2018-09-08)

Õhutusaknad kasvuhuone lõunaosas. (2018-09-08)

Kasvuhuone puidust keske koja laudis, lengid ja raamid. Uuendamist vajav värv. (2018-09-08)

Keskse koja küljeuks vaade idast. (2018-09-08)

Edela-kirde suunaline vaade kasvuhuone sisemusse. (2018-09-08)

PALMSE MÕISA PALMIMAJA

Rajamisaeg: 1870ndad

Aadress: Lääne-Viru maakond, Haljala vald, Palmse küla, Palmse mõisakompleks

Mälestis: jah (registri nr 15904)

Palmse mõisa palmimaja paiknemine kaardil.

Palmse mõisa kasvuhoone paiknemine ajaloolisel plaanil, 1864. (EAA.3724.4.1684)

Vaade Palmse mõisa palmimajale lõunast. (2018-09-08)

Hoone põhifunktsioon: palmimaja
Väärtus: väga väärtuslik
Arhiivi info: Palmimaja on rajatud 1783, põhjalikult ümber ehitatud ja laiendatud 1875 (ERA.T-76.1.2404).
Ol.oleva olukorra kirjeldus (2018-09-08): Suur palmimaja on ühekaldeline ehk klaasitud osa suunatud vaid lõunapoole. Põhjaküljele jääb kivist maht abiruumidega. Kivist seinad on krohvitud valgeks. Hoone keskel on astmeline domineeriv maht, mis lõunast on puidust ja suurte klaasitud akende ning ustega. Lõunafassaadile lisab esinduslikust kaheastmeline lai kivist trepp. Põhjast on keskne maht aga kivist ja krohvitud, seejuures tellistest kaarjad sillused, liseenid ja keskosa räästaalune on krohvimata. Ka põhjast avaneb keskne hoonemaht viljapuuaeda suurte kaarjate uste ning akendega. Hoone on põhimahus punaste katusekividega, keskosas valtsitud tsinkplekiga. Varustatud ripprennidega. Hammaskarniisiga ehitud korstnad on krohvitud valgeks ja kaetud tsinkplekiga. Kesknel hoonemahul on saelõikelised sarikaotsad ja pärliinid. Räästas kogu hoone perimeetris on kaunistatud saelõikelise karniisiga. Kasvuhoone klaasitud osa konstruktsioonid on alumiiniumist ja kasutatud on selektiivklaasiga paketti. Harjaosas avanevad õhutusaknad automaatselt. Sisse on paigaldatud varjutuskangad. Siseplaneeringuliselt on hoone kõrges keskosas kõrgekasvulised palmid, idas sukulendid ja kaktused ning lääneosas vinamarjad, pelargoonid jms. Küttekehadeks radiaatorid. Keskmise mahu põrandaks lihvitud plaadid, idas ja läänes korrapärase murtud paeplaadid.
Paiknemine krundil: Katastriüksuse tunnus 88701:002:0113. Palmimaja paikneb ebasümmeetriliselt viljapuuaias ning peahoone vahel, esinduslikult kunstliku kanali ääres.
Tüüp: ühekaldeline triiphoone
Hoone üldine seisund: väga hea
Materjal/seisukord: Korstnad: Tõenäoliselt punastest tellistest korstnad, krohvitud valgeks. Seisukord on väga hea. <u>Katus</u> : Lõunas alumiiniumkonstruktsioon klaaspaketiga. Põhjapool põhimahus punane kivitatus, keskosas tsinkplekk. Varustatud ripprennidega. Seisukord väga hea. <u>Seinad</u> : Põhiosas valgeks krohvitud kiviseinad. Seisukord väga hea. Keskne osa lõunas puidust. Seisukord väga hea. <u>Avatäited</u> : Kõik puidust avatäited on värvitud valgeks. Seisukord on väga hea.

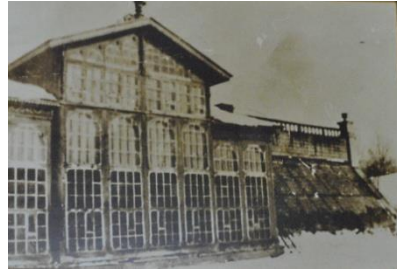
FOTOD:

Vaade palmimajale põhjast. (2018-09-08)

Foto: Veljo Ranniku 1964.

Palmse mõisa palmimaja 1875. aastal. Ümberehitustega kaotanud toonaseid detaile. (Foto Palmse mõisa muuseumi seinalt)

Vaade läänest palmimaja otsaseinale. (2018-09-08)

Läänepoolsed krohvitud korstnad. (2018-09-08)

Palmimajaga liituv värav läänes, pääsuga viljapuuaeda. (2018-09-08)

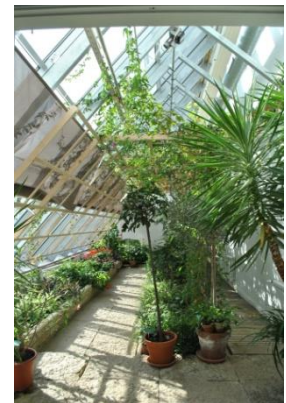
Saelõikeline räästalaud. (2018-09-08)

Sisevaade idapoolsesse mahtu. (2018-09-08)

Sisevaade kesksesse mahtu. (2018-09-08)

Sisevaade läänepoolsesse mahtu. (2018-09-08)

Saelõikelised sarikaotsad kesksel hoonemahul. (2018-09-08)

Otsaseinte müürid kaetud s-kivi katusekiviga. Servad ja üleminekud klaaspindadele kaetud plekiga. Harjaalune dekoreeritud saelõikelise lauaga. (2018-09-08)

SAGADI MÕISA TRIIPHOONE

Rajamisaeg: 18. ja 19. saj vahetus, taastatud 20. saj IV veerandil
Aadress: Lääne-Viru maakond, Haljala vald, Sagadi küla, Mõisa
Mälestis: jah (registri nr 15941)

Sagadi mõisa kasvuhoone paiknemine kaardil.

Sagadi mõisa kasvuhoone paiknemine ajaloolisel plaanil, 1856. (EAA.1324.1.590)

Vaade Sagadi mõisa palmimajale lõunast. (2018-02-10)

Hoone põhifunktsioon: kasvuhoone
Väärtus: väga väärtuslik
Arhiivi info: -
Ol.oleva olukorra kirjeldus (2018-02-10): Ida-lääne suunaline kasvuhoone on restaureeritud suure Lahemaa mõisate korrastamise käigus ca 1980ndatel. Hoone on vaheseintega jaotatud väikemateks eraldiseisvateks hooneosadeks. Põhjasein on praktiliselt tumm, va kaks akent, mis valgustavad kitsast koridori põhjaseina ääres. Hoone tsentrist ida suunas on koda, millest on sissepääs kasvuhoonesse. Ajaloolisi fotosid analüüsides võib väita, et taastamisel on oluliselt muudetud koja arhitektuurset ilmet – viilkatus on muudetud pultkatuseks, lihtsustatud on ukse kujundust. Oluline muudatus on kogu põhimahu kalde muudatus. Algselt olnud suurekaldeline alates maapinnast. Taastamisel on vertikaalset seinapinda tõstetud sarnaselt tagumisele seinalle mitme meetri jagu ja seejärel katustatud väiksema kaldega viilkatusega. Taastamistöodel ei ole järgitud täna üldlevinud printsiipe hoone mahu ülesehitamisel. Kasvuhoone viilkatus ning lõunasein on kaetud polükarbonaadiga. Kiviosa seinad on krohvitud. Krohv on säilinud hästi. Interjööris on põrandad kaetud paeplaatidega. Kasutusel kasvuhoonena. Interjööris säilinud Leila Pärtelpoja sisekujundus. Väga väärtuslikuks muudab hoone Pärtelpoja sisekujundus ning asjaolu, et tegemist on kuulsa Lahemaa mõisate taastamise aegne restaureerimistöö.
Paiknemine krundil: Katastriüksuse tunnus 88702:001:0259. Paikneb kompaktse mõisaansambli tuumikus. Peahoone vahetus läheduses, idas.
Tüüp: ühekaldeline triiphoone
Hoone üldine seisund: väga hea
Materjal/seisukord: <u>Korstnad</u> : ei ole säilinud <u>Katus</u> : Vaheseinad katustatud viimistlemata tsinkplekiga. Seisukord väga hea. Kasvuhoone kaetud polükarbonaadiga. Metallist kandekonstruktsioon on korrodeerumas. Seisukord hea. <u>Seinad</u> : Paekivist või plokist laotud seinad on krohvitud. Seisukord väga hea. <u>Avatäited</u> : Pudust avatäited, sobiliku ruudujaotusega. Kõik uued. Seisukord väga hea.

FOTOD:

Vaade peasissepääsule, triiphoone on hävinud. (Sagadi mõisa kogu)

Sagadi mõisa triiphoone taastamine, eristatavad säilinud paekivist müüritised ja uus plokkidest laotu. (Sagadi mõisa kogu)

Kasvuhoone tumm põhjasein. (2018-02-10)

Kasvuhoone keskne sissepääs. Taastamisel ei ole järgitud ehitusaegset kujundust. Viilkatuse asemel on pultkatus ning lihtsustatud on välisukse kujundust. (2018-02-10)

Interjööris säilinud Leila Pärtelpoja sisekujundus, sh mööbel. (2018-02-10)

Interjööris säilinud Leila Pärtelpoja sisekujundus, sh mööbel. (2018-02-10)

UDRIKU MÕISA KASVUHOONE

Rajamisaeg: 19. saj I pool

Aadress: Lääne-Viru maakond, Kadrina vald, Udriku küla, Udriku mõis

Mälestis: jah (registri nr 15682)

Udriku mõisa kasvuhoone paiknemine kaardil.

Udriku mõisa kasvuhoone paiknemine ajaloolisel plaanil, u 1922. (ERA.T-76.1.10244)

Vaade Udriku mõisa kasvuhoonele läänest. (2018-09-08)

Hoone põhifunktsioon: kasvuhoone
Väärtus: väärtuslik
Arhiivi info: Suures kasvuhoones kasvatati lõunamaiseid vilju ja –põõsaid. Selle ühel küljel olid kärneri ja aednikupoiste eluruumid. (ERA-T-76.1.10244)
Ol.oleva olukorra kirjeldus (2018-09-08): Suurte kabariitmõõtmetega kasvuhoone on põhimahus laotud paekivist. Müüride ülaosad on parandatud/harja kõrgust tõstetud silikaatkiviga. Hoone põhjaküljel paiknesid varem abiruumid, lõunapool oli klaasitud kasvuhooneosa. Lõunapoolne osa on jaotatud kolmeks osaks, keskel kitsam klaasmaht. Keskse mahu mõlemale küljele jäävad punastest tellistest korstnad, läänepoolne on hilisema pitsiga, idas ehitusaegne. Mõlema külgi keskosas on samuti tellistest korstnad, läänepool hilisem silikaatkivist korstnapits, idapool ehitusaegne punastest tellistest korstnapitsiga. Algselt on ehitusaegsed korstnad olnud krohvitud. Kasvuhoone otsaseinad on säilinud ja kaetud osaliselt plekiga. Idapoolne müür on laudistatud üle täies ulatuses. Läänetiiva müüritisel on osaliselt säilinud viimistluskrohvi, keskel näha kinnilaotud ava, läänenurgas uks põhjapoolsesse mahtu. Kasvuhoone madal sokkel lõunas on laotud paekivist ja betoneeritud. Põhjapoolsesse hooneosasse ligipääs puudus. Hoone ümbrus on korrastatud, kasvuhoone vajaks konserveerimist.
Paiknemine krundil: Katastriüksuse tunnus 27302:005:0007. Hoone paikneb Udriku mõisa kaitsealal, krundi lõunaserval. Kasvuhoone on Udriku-Saksi tee (tee nr 17150) ääres.
Tüüp: ühekaldeline kasvuhoone
Hoone üldine seisund: hea
Materjal/seisukord: <u>Korstnad</u> : Säilinud kõik neli punastest tellistest korstent. Korstnapitsid erinevad, alustades läänest – esimene on hilisem silikaatkivist korstnapitsiga, teine hilisem punastest tellistest korstnapitsiga, kolmas ja neljas on ehitusaegsed punastest tellistest korstnapitsiga, kus osaliselt säilinud ehitusaegne viimistlus. Hilisemate korstnapitside seisund on hea. Ehitusaegsete korstnapitside seisukord on halb. <u>Katus</u> : Klaasitud osa hävinud, kiviosa katus eterniidist. Kiviosa seisukord on hea. <u>Seinad</u> : Seinad on paekivist, osaliselt säilinud krohvi viimistlust. Seinte parandused silikaatkivist. Seisukord on hea. <u>Avatäited</u> : Ligipääs puudus.

FOTOD:

Vaade kasvuhoone tagaküljele põhjast, 1980ndad. (ERA.T-76.1.14816)

Foto: J. Vali, 2010.

Vaade kasvuhoone lääneseinale edelast. (2018-09-08)

Kasvuhoone läänetiib, vaade lõunast. Ühe pääsuga põhjapoolsesse mahtu. (2018-09-08)

Kasvuhoone idatiib, vaade lõunast. Müüritis on kaetud laudisega. (2018-09-08)

Kasvuhoone keskne osa, pääsuga põhjapoolsesse kivimahtu. (2018-09-08)

Hilisem punastest tellistest korsten. Läänest teine. (2018-09-08)

Varasem punastest tellistest korsten, korstnapits on krohvitud ja kaetud plekiga. (2018-09-08)

UDRIKU MÕISA VÄIKE KASVUHOONE

Rajamisaeg: ei tea

Aadress: Lääne-Viru maakond, Kadrina vald, Udriku küla, Udriku mõis

Mälestis: ei

Udriku mõisa väikese kasvuhoone paiknemine kaardil.

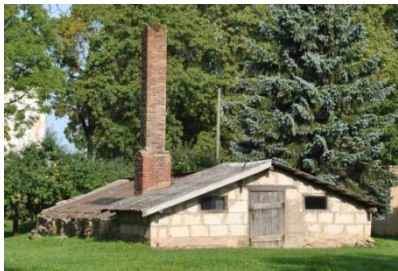
Udriku mõisa kasvuhoone paiknemine ajaloolisel plaanil, u 1922. (ERA.T-76.1.10244)

Vaade Udriku mõisa väikesele kasvuhoonele läänest. (2018-09-08)

Hoone põhifunktsioon: kasvuhoone
Väärtus: osaliselt väärtuslik
Arhiivi info: -
Ol.oleva olukorra kirjeldus (2018-09-08): Udriku väike kasvuhoone on maakivist madalal soklil, millele toetuvad väikesekaldeliselt puidust sariad. Kogu katusepind on klaasitud. Kagupool on koda, mis on hilisem juurdeehitus/ümberehitus. Koda on laotud fiboplokist ja toetub punastest tellistest soklile. Koja kasvuhoone poolses seinas on kõrge punastest tellistest korsten. Juurdeehituse katus on eterniidist. Hoone ümbrus on korrastatud.
Paiknemine krundil: Katastriüksuse tunnus 27302:005:0007. Hoone paikneb Udriku mõisa kaitsealal, krundi lõunaserval. Kasvuhoone on Udriku-Saksi tee (tee nr 17150) ääres.
Tüüp: kahekaldeline triiphoone
Hoone üldine seisund: hea
Materjal/seisukord: <u>Korstnad</u> : Kõrge punastest tellistest korsten. Seisukord on hea. <u>Katus</u> : Klaasitud osa puitsarikatel konstruktsioon. Seisukord on rahuldav. Kivist koja katuseks eterniit. Seisukord on hea. <u>Seinad</u> : Kasvuhoone mahu sokkel on maakivist. Koda on punastest tellistest soklil, seinad laotud fiboplokiga, viimistluseta. Seisukord on hea. <u>Avatäited</u> : Kivist kojale puitplankuks ja kaks puitraamidega akent. Seisukord rahuldav.

FOTOD:

Vaade kasvuhoone kojale lõunast.
(2018-09-08)

VAEKÜLA MÕISA AEDNIKUMAJA

Rajamisaeg: 19. saj IV veerand

Aadress: Lääne-Viru maakond, Rakvere vald, Vaeküla, Viinavabriku tee 10

Mälestis: jah (registri nr 15830)

Vaeküla mõisa aednikumaja paiknemine kaardil.

Vaeküla mõisa aednikumaja paiknemine ajaloolisel plaanil, 1902. (EAA.2486.2.4929)

Vaade Vaeküla mõisa aednikumajale läänest. (2018-09-08)

Hoone põhifunktsioon: kasvuhoone/aednikumaja
Väärtus: väärtuslik
Arhiivi info: -
Ol.oleva olukorra kirjeldus (2018-09-08): 2-korruselise aednikumaja põhjapoolse fassaadi külge on ehitatud pisikene kasvuhoone, millest säilinud vare. Otsaseinad laotud paekivist. Läänepoolseim sein on praktiliselt hävinud. Aednikumaja välisseinal on säilinud ematala pesa. Aednikumaja välisseinal säilinud kasvuhoone siseviimistlus – krohv ja värv. Aednikumaja on paekivist ristkülikukujulise põhiplaaniga hoone. 2. korruse otsaviilud on sakmelised – sakmetest viilualuseni on viimistletud vertikaalse laudisega. Viilu all on kaks 6-ruuduga akent. 1. korruse avatäited on kaarsillusega 16-ruuduga aknad. Hoone on krohvitud. Katusekatteks on eterniit, harjaplekid ning räästad kaetud plekiga. Hoonel on kaks silikaatkivist korstent. Hoone ümbrus on hooleta ja võsastumas. Kinnistu on ümbritsetud traataiaga ja ligipääsu ei ole.
Paiknemine krundil: Katastriüksuse tunnus 77004:002:0019. Hoone asub ristkülikukujulise krundi keskel põhja-lõuna suunaliselt. Hooldamata krundini pääseb kitsa Viinavabriku tee kaudu. Kinnistu on piiratud võrkaiaga. Muinsuskaitseala.
Tüüp: ühekaldeline kasvuhoone
Hoone üldine seisund: halb
Materjal/seisukord: <u>Korstnad</u> : 2 silikaatkividest korstent. Seisukord on hea. <u>Katus</u> : Aednikumajal on eterniit, seisukord hea. Kasvuhoone klaasitud osa ja sarikad on hävinud. <u>Seinad</u> : Aednikumaja kiviseinad on säilinud hästi, sh viimistlus. Kasvuhoone paekivist otsaseinad on varemetes. <u>Avatäited</u> : Kasvuhoonel puuduvad. Aednikumajal säilinud tiheda jaotusega kahepoolseid aknaid. Seisukord rahuldav.

FOTOD:

Aednikumaja külge ehitatud kasvuhoone vare. (2018-09-08)

VAEKÜLA MÕISA KASVUHOONE VAREMED

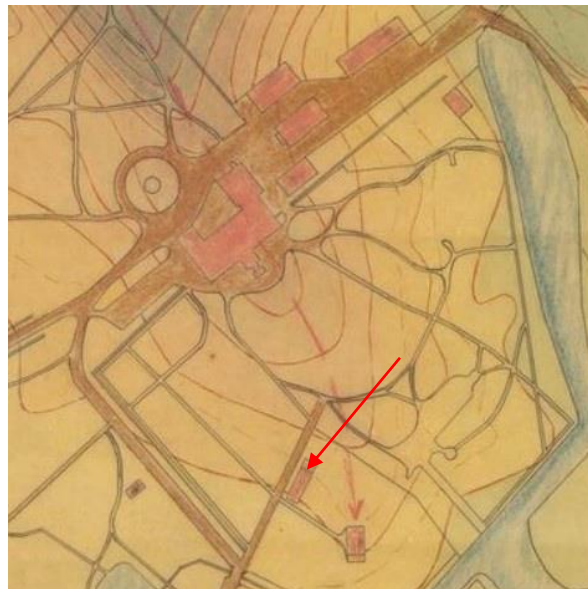
Rajamisaeg: 19. saj lõpp

Aadress: Lääne-Viru maakond, Rakvere vald, Vaeküla, Viinavabriku tee 10

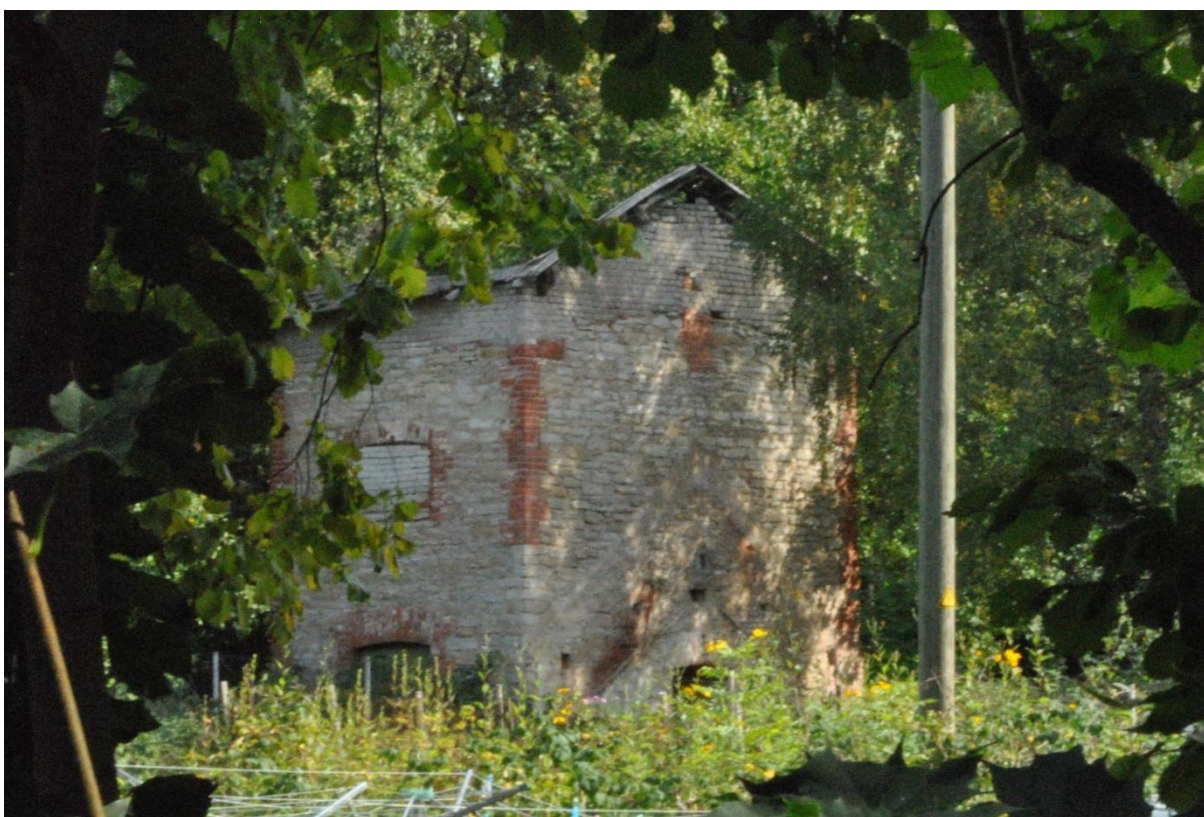
Mälestis: jah (registri nr 15829)

Vaeküla mõisa kasvuhoone varemete paiknemine kaardil.

Vaeküla mõisa kasvuhoone varemete paiknemine ajaloolisel plaanil, 1902. (EAA.2486.2.4929)

Vaade Vaeküla mõisa kasvuhoone varemetele läänest. (2018-09-08)

Hoone põhifunktsioon: kasvuhoone/aednikumaja
Väärtus: väärtuslik
Arhiivi info: -
Ol.oleva olukorra kirjeldus (2018-09-08): Ligipääs triiphoone puudus. Seega põhineb analüüs eemalt teostatud vaatlusel. Hoone on varem koosnenud kahest kehast – 2-korruseline paekivist hoone põhjas ja hävinud triiphoone lõunas. Põhja-lõuna suunaliselt paikneva triiphoone asend ei ole traditsiooniline. Maksimaalse päikesevalguse püüdmiseks on levinud ida-lääne suunaline triiphoone paiknemine. Triiphoone on hävinud. Rohu sees võib olla säilinud vundamendi müüritis. Paekivist 2-korruselisele mahule on silikaadist laotud viilud, mida katab eterniit. Punastest tellistest nurgakvaadrid ja avade ümbrused on dekoratiivselt laotud punastest tellistest. Hoone lõunaseinal on säilinud kahekaldelise kasvuhoone viilust jälg.
Paiknemine krundil: Katastriüksuse tunnus 77004:002:0019 Hoone asub riskülikukujulisel krundil ning krundi loodepiiril. Hoone asetseb krundil kirde-edela suunaliselt. Muinsuskaitseala.
Tüüp: kahekaldeline kasvuhoone
Hoone üldine seisund: halb
Materjal/seisukord: <u>Korstnad</u> : Ei ole säilinud. <u>Katus</u> : Klaasitud osa hävinud. Kivist mahu katusekate eterniit, seisukord halb. <u>Seinad</u> : Seinad on paekivist. Nurgakvaadrid ning avade ümbrused punastest tellistest. Viilud silikaadist. Seisukord hea. <u>Avatäited</u> : Enamik avasid on kinni laotud silikaatkiviga. I korruse avatud avade olukorda määrata ei õnnestunud.

VIHULA MÕISA PALMIMAJA

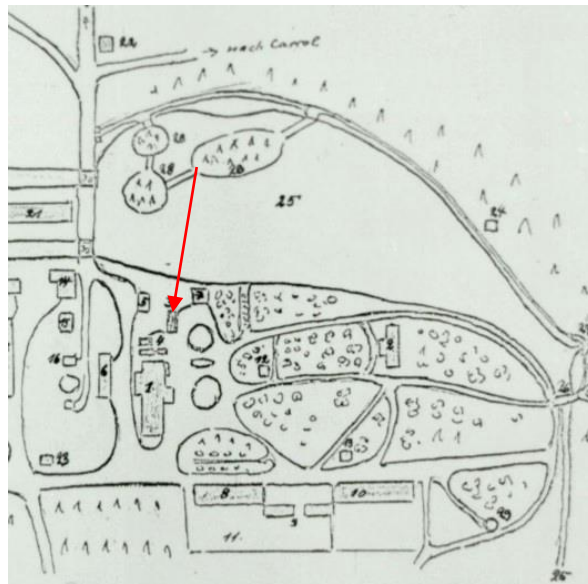
Rajamisaeg: 1831, rekonstrueeriti 20. saj lõpus

Aadress: Lääne-Viru maakond, Haljala vald, Vihula küla, Vihula mõis

Mälestis: jah (registri nr 15964)

Vihula mõisa palmimaja paiknemine kaardil.

Vihula mõisa palmimaja paiknemine skeemil, 1967.
(ERA-T.76.1.12484)

Vaade Vihula mõisa palmimajale lõunast. (2018-09-08)

Hoone põhifunktsioon: kasvuhoone
Väärtus: väga väärtuslik
Arhiivi info: Vihula palmimaja on arhitektuuriliselt üsnagi haruldane. Talveaialikule funktsioonile viitavad avarad aknad. 1920ndatel kohandati hoone ümber töölise elamuks. Välisarhitektuuris on hoonel kitsad nurgaliseenid, räästaste all profileeritud karniis, algselt omanud ka korstent. (ERA.T-76.1.12484)
Ol.oleva olukorra kirjeldus (2018-09-08): Krohvitud paekivist seintega palmimaja on lõunast madala sokliga, põhjast aga täiskorrusega sokliga. Hoone akende krohviraam, nurga krohvirustika, sokkel ja räästakarniis on krohvitud valgeks. Katus on kaetud punase katusekiviga. Aknad on ümarkaarse sillusega, avatäited valgete puitraamidega ja tiheda ruudujaotustega. Otsaviiludes ümarkaarsed valgмикud. Sisepääsud on põhjafassaadis. Soklikorruselt pääseb läbi lihtsa sisepääsu keldrikorruale. Peasisepääs on esimese korruse mahus, kuhu viib massiivne kivitrepp. Peauks on kahepoolne tahveluks. Valgmik ukse kohal on geomeetrilise kujundusega, mille kohal lihtne varikatus. Hoone on varustatud ripprennidega.
Paiknemine krundil: Katastriüksuse tunnus 88702:001:0036. Vihula palmimaja paikneb Vihula mõisa muinsuskaitsealal, peahoone ning Vihula veskijärve vahelisel alal.
Tüüp: oranžerii
Hoone üldine seisund: väga hea
Materjal/seisukord: <u>Korstnad</u> : puuduvad <u>Katus</u> : Punastest katusekividest. Varustatud ripprennidega. Seisukord on väga hea. <u>Seinad</u> : Kollaseks värvitud krohvitud kiviseintega (tõenäoliselt paekivi). Krohvitud sokliga. Seisukord väga hea. <u>Avatäited</u> : Puidust raamidega avatäited ja puidust ukse. Viimistletud sobivate värvidega. Seisukord on väga hea.

FOTOD:

Palmimaja peale põlengut.
(ERA.T-76.1.12485)

Vaade palmimajale idast. (2018-09-08)

Kõrge sokkel hoone põhjaküljel.
Vaade põhjast. (2018-09-08)

Palmimaja sisepääs põhjas.
(2018-09-08)